

**GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI
GMINY LIDZBARK WARMIŃSKI
NA LATA 2024 - 2027**

Spis treści

1. Wstęp	4
2. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami	5
3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce	5
3.1. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 roku	6
3.2. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami	6
3.3. Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym	15
3.4. Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami	15
3.5. Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane.....	16
3.6. Ustawa z dnia 12 stycznia 1991 r. o podatkach i opłatach lokalnych	17
3.7. Inne akty prawne.....	18
4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	19
4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.....	19
4.1.1. Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019-2022	19
4.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z opracowaniami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu	20
4.2.1. Program opieki nad zabytkami województwa warmińsko-mazurskiego na lata 2020-2023	20
4.2.2. Plan zagospodarowania przestrzennego województwa warmińsko-mazurskiego.....	26
4.2.3. Strategia rozwoju społeczno-gospodarczego województwa warmińsko-mazurskiego do 2025 roku.....	30
4.2.4. Strategia rozwoju powiatu lidzbarskiego na lata 2023-2030 - projekt	30
4.2.5. Program opieki nad zabytkami powiatu lidzbarskiego na lata 2021-2024	31
5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	33
5.1. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy	33
5.1.1. Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego.....	33
5.1.2. Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Lidzbark Warmiński.....	37
5.2. Charakterystyka zasobów i analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy z uwzględnieniem zabytków o najwyższym znaczeniu	41
5.2.1. Zarys historii terenu gminy	41
5.2.2. Budynki mieszkalne	42
5.2.3. Obiekty sakralne	44
5.2.4. Budynki użyteczności publicznej	44
5.2.5. Zabytki techniki i przemysłowe	45
5.2.6. Zabytkowe cmentarze	46

5.2.7. Zespoły dworsko-folwarczne.....	47
5.2.8. Zespoły zieleni	48
5.2.9. Zabytki ruchome oraz zabytki w zbiorach muzealnych	48
5.2.10. Zabytki archeologiczne	49
5.2.11. Dziedzictwo niematerialne	50
5.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony.....	52
5.4. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków.....	57
5.5. Zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy.....	59
6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy. Analiza szans i zagrożeń	62
7. Założenia programowe gminnego programu opieki nad zabytkami.....	65
7.1. Priorytety programu opieki	65
7.2. Kierunki działań programu opieki.....	66
7.3. Zadania programu opieki.....	67
8. Instrumentarium realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami	70
9. Zasady oceny realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami	72
10. Źródła finansowania gminnego programu opieki nad zabytkami	74
10.1. Źródła publiczne. Środki krajowe	74
10.1.1. Programy Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego	75
10.1.2. Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji – Fundusz Kościelny	80
10.1.3. Wojewódzki Konserwator Zabytków.....	82
10.1.4. Budżety jednostek samorządu terytorialnego	85
10.2. Źródła publiczne. Środki zagraniczne	85
10.3. Inne źródła finansowania ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.....	86
10.3.1. Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej.....	86
10.3.2. Narodowe Centrum Nauki.....	87
10.3.3. Ogólnopolski konkurs „Zabytek zadbany”	88
10.3.4. Pozostałe źródła finansowania ochrony zabytków i opieki nad zabytkami	88
11. Realizacja i finansowanie przez gminę zadań z zakresu ochrony zabytków	89
Aneks 1. Wykaz obiektów zabytkowych z terenu gminy Lidzbark Warmiński objętych ochroną prawną przez wpis do rejestru zabytków województwa warmińsko-mazurskiego	91
Aneks 2. Wykaz obiektów zabytkowych ujętych w gminnej ewidencji zabytków gminy Lidzbark Warmiński.....	93
Aneks 3. Wykaz stanowisk archeologicznych ujętych w gminnej ewidencji zabytków gminy Lidzbark Warmiński.....	97

1. Wstęp

Celem opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami gminy Lidzbark Warmiński na lata 2024-2027 jest określenie zasadniczych kierunków działań inicjowanych przez władze gminy w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego występującego w jej granicach administracyjnych, zgodnie z przepisami ustawy z 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Program został opracowany zgodnie z wytycznymi Poradnika Metodycznego – Gminny Program Zabytków, przygotowanego przez Narodowy Instytut Dziedzictwa w Warszawie.

Istotnym zagadnieniem uzasadniającym powstanie programu jest zachowanie dziedzictwa kulturowego gminy, jak również jego promocja wśród mieszkańców oraz turystów. Funkcję tę można realizować między innymi poprzez edukację, poczynając od poziomu podstawowego oraz pobudzanie rozwoju turystyki. Działania te mogą przyczynić się do przyspieszenia rozwoju społeczno – gospodarczego gminy. Nieodzownym elementem tego typu działań jest budzenie w społeczeństwie świadomości istnienia zabytków i potrzeby ich rewitalizacji, jak również zwrócenie uwagi na istniejącą wspólnotę kulturową. Aby to osiągnąć należy pobudzić świadomość właścicieli, użytkowników i jednostki samorządu terytorialnego, skłonić te grupy do współdziałania, wzbudzić ich odpowiedzialność za właściwy stan zachowania obiektów historycznych oraz aktywny udział w zakresie opieki nad zabytkami.

Niniejszy program jest trzecim dokumentem tego rodzaju opracowanym dla gminy Lidzbark Warmiński. Postanowiono, że w programowanym okresie, tj. w latach 2024-2027 działania podejmowane w jego ramach, będą dotyczyły działań o charakterze nie inwestycyjnym, jak również działań określanych jako miękkie. Celem ich jest przede wszystkim polepszenie stanu zachowania zabytków oraz promocja gminy i jej dziedzictwa kulturowego oraz jak również edukacja dotycząca opieki nad zabytkami połączona z wydarzeniami o charakterze historycznym.

2. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami

Podstawą prawną obowiązku wykonania gminnego programu opieki nad zabytkami gminy Lidzbark Warmiński na lata 2024-2027 jest Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r.:

Art. 87. 1. Zarząd województwa, powiatu lub wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza na okres 4 lat odpowiednio wojewódzki, powiatowy lub gminny program opieki nad zabytkami.

2. Programy, o których mowa w ust. 1, mają na celu, w szczególności:

1. włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;
2. uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
3. zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
4. wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
5. podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
6. określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
7. podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

3. Wojewódzki, powiatowy i gminny program opieki nad zabytkami przyjmuje odpowiednio sejmik województwa, rada powiatu i rada gminy, po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków.

4. Programy, o których mowa w ust. 3, są ogłaszane w wojewódzkim dzienniku urzędowym.

5. Z realizacji programów zarząd województwa, powiatu i wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza, co 2 lata, sprawozdanie, które przedstawia się odpowiednio sejmikowi województwa, radzie powiatu lub radzie gminy.

.

3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce

Obiekty zabytkowe – zabytki nieruchome i ruchome, podlegają na terytorium Polski ochronie prawnej na mocy wielu aktów prawnych:

3.1. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 roku

Obiekty zabytkowe są objęte ochroną prawną określoną jako konstytucyjny obowiązek państwa i każdego obywatela:

Art. 5. Rzeczpospolita Polska strzeże niepodległości i nienaruszalności swojego terytorium, zapewnia wolność i prawa człowieka i obywatela oraz bezpieczeństwo obywateli, strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju.

Art. 6. Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju.

3.2. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami

Głównym aktem prawnym regulującym zasady ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce jest ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Dla niniejszego programu zasadne jest przywołanie poniższych artykułów tej ustawy:

Art. 3. Użyte w ustawie określenia oznaczają:

1. zabytek - nieruchomość lub rzecz ruchomą, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową;
2. zabytek nieruchomy - nieruchomość, jej część lub zespół nieruchomości, o których mowa w pkt 1;
3. zabytek ruchomy - rzecz ruchomą, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, o których mowa w pkt 1;
4. zabytek archeologiczny - zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem;

5. instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami - instytucję kultury w rozumieniu przepisów o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej, której celem statutowym jest sprawowanie opieki nad zabytkami;
6. prace konserwatorskie - działania mające na celu zabezpieczenie i utrwalenie substancji zabytku, zahamowanie procesów jego destrukcji oraz dokumentowanie tych działań;
7. prace restauratorskie - działania mające na celu wyeksponowanie wartości artystycznych i estetycznych zabytku, w tym, jeżeli istnieje taka potrzeba, uzupełnienie lub odtworzenie jego części, oraz dokumentowanie tych działań;
8. roboty budowlane - roboty budowlane w rozumieniu przepisów Prawa budowlanego, podejmowane przy zabytku lub w otoczeniu zabytku;
9. badania konserwatorskie - działania mające na celu rozpoznanie historii i funkcji zabytku, ustalenie użytych do jego wykonania materiałów i zastosowanych technologii, określenie stanu zachowania tego zabytku oraz opracowanie diagnozy, projektu i programu prac konserwatorskich, a jeżeli istnieje taka potrzeba, również programu prac restauratorskich;
10. badania architektoniczne - działania ingerujące w substancję zabytku, mające na celu rozpoznanie i udokumentowanie pierwotnej formy obiektu budowlanego oraz ustalenie zakresu jego kolejnych przekształceń;
11. badania archeologiczne - działania mające na celu odkrycie, rozpoznanie, udokumentowanie i zabezpieczenie zabytku archeologicznego;
12. historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny - przestrzenne założenie miejskie lub wiejskie, zawierające zespoły budowlane, pojedyncze budynki i formy zaprojektowanej zieleni, rozmieszczone w układzie historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych, w tym ulic lub sieci dróg;
13. historyczny zespół budowlany - powiązaną przestrzennie grupę budynków wyodrębnioną ze względu na formę architektoniczną, styl, zastosowane materiały, funkcję, czas powstania lub związek z wydarzeniami historycznymi;
14. krajobraz kulturowy - przestrzeń historycznie ukształtowaną w wyniku działalności człowieka, zawierającą wytwory cywilizacji oraz elementy przyrodnicze;
15. otoczenie - teren wokół lub przy zabytku wyznaczony w decyzji o wpisie tego terenu do rejestru zabytków w celu ochrony wartości widokowych zabytku oraz jego ochrony przed szkodliwym oddziaływaniem czynników zewnętrznych.

Art. 4. Ochrona zabytków polega, w szczególności, na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu:

- 1) zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;
- 2) zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;
- 3) udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;
- 4) przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;
- 5) kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
- 6) uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Art. 6.1. Ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:

1) zabytki nieruchome będące, w szczególności:

- a) krajobrazami kulturowymi,
- b) układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
- c) dziełami architektury i budownictwa,
- d) dziełami budownictwa obronnego,
- e) obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
- f) cmentarzami,
- g) parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
- h) miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

2) zabytki ruchome będące, w szczególności:

- a) dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
- b) kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
- c) numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
- d) wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,

e) materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach,

f) instrumentami muzycznymi,

g) wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,

h) przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

3) zabytki archeologiczne będące, w szczególności:

a) pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,

b) cmentarzyskami,

c) kurhanami,

d) reliktnami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

2. Ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.

Art. 7. Formami ochrony zabytków są:

1) wpis do rejestru zabytków;

1 a) wpis na listę Skarbów Dziedzictwa;

2) uznanie za pomnik historii;

3) utworzenie parku kulturowego;

4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Art. 16.1. Rada gminy, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie uchwały, może utworzyć park kulturowy w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej.

Art. 17.1. Na terenie parku kulturowego lub jego części mogą być ustanowione zakazy i ograniczenia dotyczące:

1) prowadzenia robót budowlanych oraz działalności przemysłowej, rolniczej, hodowlanej, handlowej lub usługowej;

2) zmiany sposobu korzystania z zabytków nieruchomych;

3) umieszczania tablic, napisów, ogłoszeń reklamowych i innych znaków niezwiązanych z ochroną parku kulturowego, z wyjątkiem znaków drogowych i znaków związanych z ochroną porządku i bezpieczeństwa publicznego, z zastrzeżeniem art. 12 ust. 1;

4. składowania lub magazynowania odpadów.

2. W razie ograniczenia sposobu korzystania z nieruchomości na skutek ustanowienia zakazów i ograniczeń, o których mowa w ust. 1, stosuje się odpowiednio przepisy art. 131-134 ustawy z dnia 27 kwietnia 2001 r. - Prawo ochrony środowiska.

Art. 18.

1. Ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się przy sporządzaniu i aktualizacji koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju, strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, planu zagospodarowania przestrzennego morskich wód wewnętrznych, morza terytorialnego i wyłącznej strefy ekonomicznej, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

2. W koncepcji, strategiach, analizach, planach i studiach, o których mowa w ust. 1, w szczególności:

- 1) uwzględnia się krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
- 2) określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu;
- 3) ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami.

Art. 19.

1. W studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego uwzględnia się, w szczególności ochronę:

- 1) zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
- 2) innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków;
- 3) parków kulturowych.

1a. W decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego uwzględnia się w szczególności ochronę:

- 1) zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
- 2) innych zabytków nieruchomości, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków.

2. W przypadku gdy gmina posiada gminny program opieki nad zabytkami, ustalenia tego programu uwzględnia się w studium i planie, o których mowa w ust. 1.

3. W studium i planie, o których mowa w ust. 1, ustala się, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.

Art. 20. Projekty i zmiany planu zagospodarowania przestrzennego województwa oraz miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego podlegają uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków w zakresie kształtowania zabudowy i zagospodarowania terenu.

Art. 21. Ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy.

Art. 22.1. Generalny Konserwator Zabytków prowadzi krajową ewidencję zabytków w formie zbioru kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się w wojewódzkich ewidencjach zabytków.

2. Wojewódzki konserwator zabytków prowadzi wojewódzką ewidencję zabytków w formie kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się na terenie województwa.

3. Włączenie karty ewidencyjnej zabytku ruchomego niewpisanego do rejestru do wojewódzkiej ewidencji zabytków może nastąpić za zgodą właściciela tego zabytku.

4. Wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomości z terenu gminy.

5. W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

- 1/ zabytki nieruchome wpisane do rejestru;
- 2/ inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;
- 3/ inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Art. 89. Organami ochrony zabytków są:

1. minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Generalny Konserwator Zabytków;
2. wojewoda, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje wojewódzki konserwator zabytków.

Szczególnie ważną rolę ustawa z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami przypisuje właścicielowi lub posiadaczowi obiektu zabytkowego. Należy podkreślić, że dysponowanie zabytkiem powoduje – z jednej strony – obowiązki ciążące na właścicielu/użytkowniku, z drugiej jednak strony przysługują mu liczne prawa.

Art. 5. Opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków:

- 1) naukowego badania i dokumentowania zabytku;
- 2) prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;
- 3) zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
- 4) korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości;
- 5) popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Art. 25.

1. Zagospodarowanie na cele użytkowe zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru wymaga posiadania przez jego właściciela lub posiadacza:

- 1) dokumentacji konserwatorskiej określającej stan zachowania zabytku nieruchomego i możliwości jego adaptacji, z uwzględnieniem historycznej funkcji i wartości tego zabytku;
- 2) uzgodnionego z wojewódzkim konserwatorem zabytków programu prac konserwatorskich przy zabytku nieruchomym, określającego zakres i sposób ich prowadzenia oraz wskazującego niezbędne do zastosowania materiały i technologie;
- 3) uzgodnionego z wojewódzkim konserwatorem zabytków programu zagospodarowania zabytku nieruchomego wraz z otoczeniem oraz dalszego korzystania z tego zabytku, z uwzględnieniem wyeksponowania jego wartości.

2. W celu spełnienia wymagań, o których mowa w ust. 1, wojewódzki konserwator zabytków jest obowiązany nieodpłatnie udostępnić do wglądu właścicielowi lub posiadaczowi zabytku nieruchomego posiadaną przez siebie dokumentację tego zabytku oraz umożliwić dokonywanie niezbędnych odpisów z tej dokumentacji.

Art. 26.

1. W umowie sprzedaży, zamiany, darowizny lub dzierżawy zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru, stanowiącego własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, przy określaniu sposobu korzystania z tego zabytku należy nałożyć, jeżeli stan zachowania zabytku tego wymaga, na nabywcę lub dzierżawcę obowiązek przeprowadzenia w określonym terminie niezbędnych prac konserwatorskich przy tym zabytku.

2. Przepis ust. 1 stosuje się odpowiednio do decyzji o oddaniu w trwały zarząd zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru.

Art. 27. Na wniosek właściciela lub posiadacza zabytku wojewódzki konserwator zabytków przedstawia, w formie pisemnej, zalecenia konserwatorskie, określające sposób korzystania z zabytku, jego zabezpieczenia i wykonania prac konserwatorskich, a także zakres dopuszczalnych zmian, które mogą być wprowadzone w tym zabytku.

We wniosku należy wskazać zakres planowanych prac, ze wskazaniem zaplanowanych do zastosowania materiałów budowlanych i rozwiązań technicznych.

Art. 28.

Niezależnie od obowiązków wynikających z opieki nad zabytkami, określonych w art. 5, właściciel lub posiadacz zabytku wpisanego do rejestru lub zabytku znajdującego się w wojewódzkiej ewidencji zabytków zawiadamia wojewódzkiego konserwatora zabytków o:

- 1) uszkodzeniu, zniszczeniu, zaginięciu lub kradzieży zabytku, niezwłocznie po powzięciu wiadomości o wystąpieniu zdarzenia;
- 2) zagrożeniu dla zabytku, niezwłocznie po powzięciu wiadomości o wystąpieniu zagrożenia;
- 3) zmianie miejsca przechowania zabytku ruchomego w terminie miesiąca od dnia nastąpienia tej zmiany;
- 4) zmianach dotyczących stanu prawnego zabytku, nie później niż w terminie miesiąca od dnia ich wystąpienia lub powzięcia o nich wiadomości.

W przypadku podejmowania uzgodnionych z organem ochrony zabytków działań przy obiektach zabytkowych, przy wyborze wykonawcy tych prac należy kierować się rozporządzeniem Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków.

Ponadto, cytowana ustawa nakłada na obywateli obowiązki wynikające z przypadkowych odkryć stanowisk archeologicznych.

Art. 32.

1. Kto, w trakcie prowadzenia robót budowlanych lub ziemnych, odkrył przedmiot, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem, jest obowiązany:

- 1) wstrzymać wszelkie roboty mogące uszkodzić lub zniszczyć odkryty przedmiot;
- 2) zabezpieczyć, przy użyciu dostępnych środków, ten przedmiot i miejsce jego odkrycia;
- 3) niezwłocznie zawiadomić o tym właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków, a jeśli nie jest to możliwe, właściwego wójta (burmistrza, prezydenta miasta).

2. Wójt (burmistrz, prezydent miasta) jest obowiązany niezwłocznie, nie dłużej niż w terminie 3 dni, przekazać wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków przyjęte zawiadomienie, o którym mowa w ust. 1 pkt 3.

3. Wojewódzki konserwator zabytków jest obowiązany w terminie 5 dni od dnia przyjęcia zawiadomienia, o którym mowa w ust. 1 pkt 3 i ust. 2, dokonać oględzin odkrytego przedmiotu.

4. Jeżeli w terminie, określonym w ust. 3, wojewódzki konserwator zabytków nie dokona oględzin odkrytego przedmiotu, przerwane roboty mogą być kontynuowane.

5. Po dokonaniu oględzin odkrytego przedmiotu wojewódzki konserwator zabytków wydaje decyzję:

- 1) pozwalającą na kontynuację przerwanych robót, jeżeli odkryty przedmiot nie jest zabytkiem;
- 2) pozwalającą na kontynuację przerwanych robót, jeżeli odkryty przedmiot jest zabytkiem, a kontynuacja robót nie doprowadzi do jego zniszczenia lub uszkodzenia;
- 3) nakazującą dalsze wstrzymanie robót i przeprowadzenie, na koszt osoby fizycznej lub jednostki organizacyjnej finansującej te roboty, badań archeologicznych w niezbędnym zakresie.

6. Roboty nie mogą być wstrzymane na okres dłuższy niż miesiąc od dnia doręczenia decyzji, o której mowa w ust. 5 pkt 3.

7. Jeżeli w trakcie badań archeologicznych zostanie odkryty zabytek posiadający wyjątkową wartość, wojewódzki konserwator zabytków może wydać decyzję o przedłużeniu okresu wstrzymania robót. Okres wstrzymania robót nie może być jednak dłuższy niż 6 miesięcy od dnia doręczenia decyzji, o której mowa w ust. 5 pkt 3.

8. Po zakończeniu badań archeologicznych, o których mowa w ust. 5 pkt 3, wojewódzki konserwator zabytków wydaje decyzję pozwalającą na kontynuację przerwanych robót.

Art. 33

1. Kto przypadkowo znalazł przedmiot, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem archeologicznym, jest obowiązany, przy użyciu dostępnych środków, zabezpieczyć ten przedmiot i oznakować miejsce jego znalezienia oraz niezwłocznie zawiadomić o znalezieniu tego przedmiotu właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków, a jeśli nie jest to możliwe, właściwego wójta (burmistrza, prezydenta miasta).
2. Wójt (burmistrz, prezydent miasta) jest obowiązany niezwłocznie, nie dłużej niż w terminie 3 dni, przekazać wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków przyjęte zawiadomienie, o którym mowa w ust. 1.
3. W terminie 3 dni od dnia przyjęcia zawiadomienia, o którym mowa w ust. 1 i 2, wojewódzki konserwator zabytków jest obowiązany dokonać oględzin znalezionego przedmiotu i miejsca jego znalezienia oraz, w razie potrzeby, zorganizować badania archeologiczne.

3.3. Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym

Wykonywanie zadań w zakresie kultury i ochrony zabytków jest ustawowym zadaniem samorządów. W art. 7 ust. 1, pkt 9 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym zostały określone zadania własne gminy:

Art. 7.1. Zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy. W szczególności zadania własne obejmują sprawy:

9. kultury, w tym bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

3.4. Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami

Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami reguluje zasady zmiany własności obiektów zabytkowych.

Sprzedaż, zamiana, darowizna lub oddanie w użytkowanie wieczyste nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków, stanowiących własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, a także wnoszenie tych nieruchomości jako wkładów niepieniężnych (aportów) do spółek, wymaga pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków (art. 13 ust. 4).

Sprzedaż, zamiana, darowizna lub dzierżawa nieruchomości stanowiących własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, będących cmentarzami ujętymi w wojewódzkiej ewidencji zabytków, a także wnoszenie tych nieruchomości jako wkładów

niepieniężnych (aportów) do spółek wymagają pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków (art. 13 ust. 5).

Jeżeli przedmiotem umowy o oddanie nieruchomości gruntowej w użytkowanie wieczyste jest nieruchomość wpisana do rejestru zabytków, przy określaniu sposobu korzystania z tej nieruchomości można nałożyć, w razie potrzeby, na nabywcę obowiązek odbudowy lub remontu położonych na niej zabytkowych obiektów budowlanych, w terminie określonym w umowie (art. 29 ust 2).

W przypadku nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków, w decyzji o ustanowieniu trwałego zarządu można nałożyć, w miarę potrzeby, na jednostkę organizacyjną obowiązek odbudowy lub remontu położonych na tej nieruchomości zabytkowych obiektów budowlanych, w terminie określonym w decyzji (art. 45 ust. 2a).

Podziału nieruchomości dokonuje się na podstawie decyzji wójta, burmistrza albo prezydenta miasta zatwierdzającej podział. W odniesieniu do nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków decyzję, o której mowa powyżej wydaje się po uzyskaniu pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków na podział tej nieruchomości (art. 96 ust 1 i 1a).

Gminie przysługuje prawo pierwokupu w przypadku sprzedaży nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków lub prawa użytkowania wieczystego takiej nieruchomości (art. 109 ust. 1 pkt 4).

3.5. Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane

W ustawie z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane uregulowane zostały zasady użytkowania oraz prowadzenia prac budowlanych w obiektach zabytkowych.

Art. 5, ust. 1 pkt 7 oraz ust. 2 tej ustawy wskazuje, że obiekt budowlany należy użytkować w sposób zgodny z jego przeznaczeniem i wymaganiami ochrony środowiska oraz utrzymywać w należytych stanie technicznym i estetycznym, nie dopuszczać do nadmiernego pogorszenia jego właściwości użytkowych i sprawności technicznej, w szczególności w zakresie związanym z wymaganiami ochrony obiektów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów objętych ochroną konserwatorską.

Katalog działań budowlanych w stosunku do których należy uzyskać pozwolenie budowlane, a które podlegają zgłoszeniu organowi budowlanemu określają art. 29, 29a, 30 i 31 ustawy Prawo budowlane. W stosunku do zamierzeń, które wymagają jedynie zgłoszenia zgodnie z art. 30 ust. 7 w/w ustawy właściwy organ może nałożyć w drodze decyzji obowiązek uzyskania pozwolenia na wykonanie określonego obiektu lub robót budowlanych objętych obowiązkiem

zgłoszenia, jeżeli ich realizacja może naruszać ustalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego lub spowodować m.in. pogorszenie stanu środowiska lub stanu zachowania zabytków.

Art. 30, ust. 2:

W zgłoszeniu należy określić rodzaj, zakres i sposób wykonywania robót budowlanych oraz termin ich rozpoczęcia. Do zgłoszenia należy dołączyć oświadczenie, o którym mowa w art. 32 ust. 4 pkt 2, oraz, w zależności od potrzeb, odpowiednie szkice lub rysunki, a także pozwolenia, uzgodnienia i opinie wymagane odrębnymi przepisami. W razie konieczności uzupełnienia zgłoszenia właściwy organ nakłada, w drodze postanowienia, na zgłaszającego obowiązek uzupełnienia, w określonym terminie, brakujących dokumentów, a w przypadku ich nieuzupełnienia – wnosi sprzeciw, w drodze decyzji.

Art. 39

1. Prowadzenie robót budowlanych przy obiekcie budowlanym wpisanym do rejestru zabytków lub na obszarze wpisanym do rejestru zabytków wymaga, przed wydaniem decyzji o pozwoleniu na budowę, uzyskania pozwolenia na prowadzenie tych robót, wydanego przez właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków.
2. Pozwolenie na rozbiórkę obiektu budowlanego wpisanego do rejestru zabytków może być wydane po uzyskaniu decyzji Generalnego Konserwatora Zabytków działającego w imieniu ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego o skreśleniu tego obiektu z rejestru zabytków.
3. W stosunku do obiektów budowlanych oraz obszarów niewpisanych do rejestru zabytków, a ujętych w gminnej ewidencji zabytków, pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego wydaje właściwy organ w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.
4. Wojewódzki konserwator zabytków jest obowiązany zająć stanowisko w sprawie wniosku o pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektów budowlanych, o których mowa w ust. 3, w terminie 30 dni od dnia jego doręczenia. Niezajęcie stanowiska w tym terminie uznaje się jako brak zastrzeżeń do przedstawionych we wniosku rozwiązań projektowych.

3.6. Ustawa z dnia 12 stycznia 1991 r. o podatkach i opłatach lokalnych

Zgodnie z ustawą z dnia 12 stycznia 1991r. o podatkach i opłatach lokalnych zwalnia się od podatku od nieruchomości grunty i budynki wpisane indywidualnie do rejestru zabytków, pod

warunkiem ich utrzymania i konserwacji, zgodnie z przepisami o ochronie zabytków, z wyjątkiem części zajętych na prowadzenie działalności gospodarczej (art. 7 ust. 1 pkt 6).

3.7. Inne akty prawne

Uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami znajdują się także w innych obowiązujących ustawach, przede wszystkim:

- ustawie z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym,
- ustawie z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska,
- ustawie z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej,
- ustawa z dnia 25 maja 2017 r. o restytucji narodowych dóbr kultury,
- ustawie z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie,
- rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczonego na zabytkach nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków,
- rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 2 lipca 1915 r. w sprawie nagród za znalezienie zabytków lub materiałów archiwalnych,
- rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 18 kwietnia 2011 r. w sprawie wywozu zabytków za granicę,
- rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 12 maja 2004 r. w sprawie odznaki „Za opiekę nad zabytkami”,
- rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 września 2019 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem,
- rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych.

Zasady ochrony zabytków znajdujących się w muzeach i w bibliotekach zostały określone w:

- ustawie z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach,
- ustawie z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach.

Ochronę materiałów archiwalnych regulują przepisy:

- ustawy z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach.

4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

4.1.1. Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019-2022¹

Art. 84 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami nakłada na Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego obowiązek sporządzenia krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Celem krajowego programu jest stworzenie warunków niezbędnych do sprawowania ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. W krajowym programie zostały określone cele i kierunki działań oraz zadania w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, warunki i sposoby finansowania planowanych działań oraz harmonogram ich realizacji. Zadaniem głównym polityki państwa w dziedzinie ochrony zabytków jest stworzenie w najbliższej przyszłości mechanizmów, które dostosowałyby tę sferę do warunków gospodarki rynkowej. Planowane działania dotyczą sfery legislacyjnej, zmian organizacyjnych obejmujących konieczne rozszerzenie zakresu działań instytucji odpowiedzialnych za ochronę dziedzictwa kulturowego w Polsce oraz zmian w strategii i organizacji ochrony dóbr kultury. Założenia do programu krajowego określiły cele i kierunki działań oraz zadania, które powinny być podjęte w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Cel szczegółowy 1. Optymalizacja systemu ochrony dziedzictwa kulturowego

Kierunek działania 1.1. Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie lokalnym. Zadania:

- szkolenia dla jednostek samorządu terytorialnego w zakresie zarządzania dziedzictwem kulturowym, w tym pracowników merytorycznych, z uwzględnieniem zagadnień z zakresu planowania przestrzennego i dostępności dla osób z niepełnosprawnościami;
- budowanie zasobu wiedzy o ochronie dziedzictwa kulturowego na poziomie lokalnym, regionalnym i centralnym;
- merytoryczne wsparcie procesu planowania i rewitalizacji w gminach;
- konkurs Generalnego Konserwatora Zabytków nagradzający gminy za modelowe wdrażanie programów opieki nad zabytkami.

Kierunek działania 1.2. Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie centralnym. Zadania:

- wspieranie rozwijania kompetencji zawodowych przez pracowników służb konserwatorskich;

¹ W czasie opracowywania gminnego programu opieki nad zabytkami gminy Lidzbark Warmiński na lata 2024-2027 nie został ogłoszony ani przyjęty krajowy program opieki nad zabytkami na lata 2023-2026, w związku z czym, przytaczamy założenia programu obowiązującego w latach 2019-2022.

- ewaluacja stosowanych standardów i metod konserwatorskich;
- wsparcie działań dokumentacyjnych zasobu zabytkowego;
- powołanie Centrum Architektury Drewnianej.

Cel szczegółowy 2. Wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami

Kierunek działania 2.1. Merytoryczne wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami.

Zadanie:

- upowszechnianie standardów i metod konserwatorskich dla wybranych zasobów zabytkowych (wybór zasobów, wypracowanie zaleceń dla opiekunów zasobu zabytkowego dotyczących metod konserwacji, adaptacji, dokumentacji i badań, upowszechnianie przez bazę wiedzy).

Kierunek działania 2.2. Podnoszenie bezpieczeństwa zasobu zabytkowego. Zadanie:

- podniesienie bezpieczeństwa zabytków ruchomych przez sprzyjanie intensyfikacji współpracy z opiekunami zabytków przez właściwe służby i instytucje.

Cel szczegółowy 3. Budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego

Kierunek działania 3.1. Upowszechnianie wiedzy na temat dziedzictwa kulturowego i jego wartości. Zadania:

- kampania społeczno-edukacyjna w mediach, z uwzględnieniem aspektu profilaktyki w dziedzinie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami i dostępności do zabytków dla osób z niepełnosprawnościami;
- tworzenie narzędzi edukacyjnych dla szkół i instytucji kultury, z uwzględnieniem aspektu profilaktyki w dziedzinie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Kierunek 3.2. Tworzenie warunków dla sprawowania społecznej opieki nad zabytkami.

Zadanie:

- program dotacyjny dla organizacji pozarządowych w zakresie popularyzowania i upowszechniania wiedzy o dziedzictwie kulturowym, budowania świadomości lokalnej, a także włączania społeczeństwa w opiekę nad zasobem dziedzictwa kulturowego.

4.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z opracowaniami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu

4.2.1. Program opieki nad zabytkami województwa warmińsko-mazurskiego na lata 2020-2023

Program opieki nad zabytkami województwa warmińsko-mazurskiego na lata 2020-2023 został przyjęty uchwałą nr XIII/228/19 Sejmiku Województwa Warmińsko-Mazurskiego z dnia 30 grudnia 2019 r. Program sporządzony został na podstawie uchwały Nr 21/305/19/VI Zarządu

Województwa Warmińsko-Mazurskiego z dnia 29 kwietnia 2019 r. w sprawie przystąpienia do sporządzenia „Programu opieki nad zabytkami województwa warmińsko-mazurskiego na lata 2020-2023”. Program na lata 2020-2023 jest aktualizacją i rozwinięciem „Programu Opieki nad Zabytkami Województwa Warmińsko-Mazurskiego na lata 2016-2019”.

Na potrzeby omawianego dokumentu przygotowana została diagnoza stanu zachowania zabytków oraz dziedzictwa kulturowego województwa, w której stwierdzono, iż:

- województwo warmińsko-mazurskie charakteryzuje się różnorodnością i odrębnością poszczególnych obszarów regionu wynikającymi z uwarunkowań historycznych i kulturowych. Czytelne zróżnicowanie przestrzenne regionu pozwala wyodrębnić struktury przestrzenne o specyficznych cechach i wyróżnikach kulturowych regionu (np. Warmia, Mazury, Powiśle),
- zasób dziedzictwa kulturowego regionu tworzą zabytki materialne, niematerialne, zjawiska, przestrzenie i krajobraz kulturowy, będące świadectwem historii i nawarstwiania się kultur,
- do najbardziej rozpoznawalnych i wyróżniających się obiektów zabytkowych w województwie zaliczają się: zamki średniowieczne, obiekty sakralne (gotyckie, neogotyckie, kapliczki), architektura rezydencjonalna, zabytki techniki, aleje przydrożne,
- większość zabytków nieruchomych jest w złym stanie technicznym i wymaga wdrożenia działań ratunkowych. Za główne przyczyny złego stanu technicznego przyjmuje się m.in. wieloletnie zaniedbania, niewłaściwe użytkowanie, niewystarczające nakłady środków finansowych na prace remontowe i utrzymanie obiektów, brak odpowiedniego zabezpieczenia przed zniszczeniami, zagrożeniami np. pożarami itd., przekształcenia obiektów ze szkodą dla substancji zabytkowej, niewłaściwie prowadzone prace ratunkowe przy obiektach. Nie bez znaczenia pozostaje również niewystarczająca wiedza i świadomość społeczna, zarówno na poziomie samorządów lokalnych, jak i inwestorów,
- zagrożenie dla obiektów oraz zespołów zabytkowych i eksponowania ich walorów stanowi również sposób i charakter zagospodarowania terenów sąsiednich, często połączone z presją inwestycyjną. Wprowadzanie nowej zabudowy, bez uwzględniania lokalnych tradycji, architektury i historycznych uwarunkowań (styl i forma architektoniczna, materiały budowlane, gabaryty itd.), prowadzi do zniekształcania zespołów zabudowy zarówno miejskiej, jak i wiejskiej,
- szansą dla ochrony krajobrazu kulturowego województwa będzie Audyt krajobrazowy województwa warmińsko-mazurskiego (w realizacji). Skutki prawne i faktyczne jego uchwalenia przez Sejmik Województwa mogą wpływać na realną ochronę krajobrazu w regionie,

- bogate zasoby dziedzictwa niematerialnego województwa, będące świadectwem nawarstwienia kultur i narodów, kształtują tożsamość kulturową regionu, pełnią ważną rolę w budowaniu więzi rodzinnych, społecznych. W ciągu ostatnich lat odnotowuje się zwiększone zainteresowanie folklorem regionu, np. gwarą warmińską,
- zasoby dziedzictwa kulturowego ze względu na swoją wartość kulturową, historyczną i unikatowość wymagają ochrony, racjonalnego wykorzystania, zagospodarowania. Stanowią w większości ogromny potencjał do promocji regionu, rozwoju turystyki i edukacji kulturowej oraz kształtowania tożsamości regionalnej. Szczególne znaczenie mają tzw. wyróżniki kulturowe – obiekty, osobistości, wydarzenia rozpoznawalne w kraju i za granicą, niejednokrotnie stanowiące podstawę do kreowania produktów turystycznych oraz innych inicjatyw turystycznych. Przykładem wykorzystania zasobów dziedzictwa kulturowego są turystyczne szlaki drogowe, wyznaczone w oparciu o zasoby i wyróżniki kulturowe (Mikołaj Kopernik, Bitwa pod Grunwaldem, fortyfikacje z czasów I wojny światowej, Kanał Elbląski) oraz zabytkowe obiekty zaadaptowane na potrzeby usług turystycznych (np.: hotele w Rynie, Lidzbarku Warmińskim). Warunkiem wykorzystania zabytków czy eksponowania ich walorów jest przede wszystkim zachowanie wszelkich standardów sztuki konserwatorskiej przy prowadzeniu prac,
- istotną rolę w zachowaniu i promowaniu dziedzictwa kulturowego pełnią muzea. W ciągu ostatnich lat nastąpiła poprawa funkcjonowania obiektów (nowe placówki, rozbudowa istniejących), ponadto odnotowano wzrost liczby odwiedzających muzea,
- województwo posiada duży zasób obiektów zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków nieruchomych województwa warmińsko-mazurskiego (czwarta pozycja w kraju) i wojewódzkiej ewidencji zabytków. Obiekty uznane za pomnik historii, to zabytki o znaczeniu ponadregionalnym, o istotnym znaczeniu dla promocji i rozwoju turystyki w województwie. W regionie ustanowiony (uchwałą rady gminy) został dotychczas tylko jeden park kulturowy. Ta forma ochrony ma szczególne znaczenie dla budowania lokalnej i regionalnej tożsamości kulturowej, ochrony krajobrazu kulturowego, zabytków oraz rozbudzania świadomości społecznej,
- władze samorządu województwa realizują działania w zakresie opieki nad zabytkami, określone odpowiednimi przepisami. Najważniejszą działalnością jest wsparcie finansowe prac prowadzonych przy zabytkach. Ponadto władze samorządu wspierają, inicjują, obejmują patronatem liczne wydarzenia i przedsięwzięcia kulturalne, artystyczne i inne związane z promowaniem i popularyzowaniem dziedzictwa kulturowego regionu. W prowadzonej przez Samorząd Województwa polityce rozwoju podnosi się znaczenie dziedzictwa kulturowego,

poprzez m.in. uwzględnianie tej problematyki w regionalnych dokumentach planistycznych i strategiczno-programowych,

- dla budowania regionalnej i lokalnej tożsamości kulturowej regionu, popularyzacji, edukacji i rozbudzania świadomości społecznej w tym zakresie, obok ww. wspomnianych działalności istotne znaczenie mają również dokumenty poziomu wojewódzkiego i lokalnego (programy opieki nad zabytkami) oraz zasoby ewidencjonujące obiekty zabytkowe (rejestr zabytków nieruchomych, wojewódzka i gminne ewidencje zabytków). Szczególnie ważna jest aktualność danych oraz dostęp do baz danych zasobów.

Głównym zamierzeniem programu jest wskazanie potencjału dziedzictwa kulturowego regionu jako czynnika wpływającego na realizację planów rozwojowych województwa warmińsko-mazurskiego w zakresie wzrostu konkurencyjności gospodarki oraz jakości życia mieszkańców, pod warunkiem zapewnienia i wspomagania ochrony materialnych i niematerialnych elementów dziedzictwa kulturowego łącznie z ochroną krajobrazu kulturowego. Realizacja Programu przyczyni się do stworzenia warunków dla kreowania i realizowania działań z zakresu opieki i ochrony zabytków w województwie.

Cele programu wynikają z art. 87 ust.2 ustawy o ochronie i opiece nad zabytkami. Uwzględniając je, sformułowano cel główny i cele szczegółowe wraz z kierunkami działań Programu. Przyjmuje się, że dziedzictwo kulturowe regionu stanowi element promocji regionu i przyczynia się do jego rozwoju gospodarczego. Istotne jest aby ochrona dziedzictwa kulturowego i przestrzeni kulturowej skorelowane były z polityką rozwoju regionalnego. Przyjęte cele zgodne są ze strategią rozwoju społeczno-gospodarczego województwa warmińsko-mazurskiego, ustaleniami Planu zagospodarowania przestrzennego województwa warmińsko-mazurskiego oraz Strategią rozwoju turystyki województwa warmińsko-mazurskiego do roku 2025, a także z krajowymi strategicznymi dokumentami.

Cel główny: Ochrona i zachowanie zasobów dziedzictwa kulturowego oraz kształtowanie tożsamości regionalnej województwa warmińsko-mazurskiego.

Cele szczegółowe i kierunki działań:

Cel I: Poprawa stanu zachowania i ochrona zasobów dziedzictwa kulturowego.

1. Dążenie do poprawy stanu zachowania i utrzymania zabytków i ich otoczenia oraz krajobrazu kulturowego:

1.1. Podejmowanie działań ratunkowych służących poprawie stanu obiektów zabytkowych, zgodnie z przepisami prawa i sztuką konserwatorską, ze szczególnym uwzględnieniem zabytków najcenniejszych i stanowiących o specyfice kulturowej regionu (m.in.: obiekty

sakralne, architektura rezydencjonalna, wiejska, zabytki techniki, założenia parkowe, cmentarze).

1.2. Zabezpieczanie obiektów zabytkowych przed dewastacją i zagrożeniami, z uwzględnieniem warunków atmosferycznych i skutków zmian klimatycznych, w tym poprzez m.in.: wykonanie odpowiednich instalacji (elektrycznych, przeciwwłamaniowych, przeciwpożarowych).

1.3. Uwzględnianie kontekstu historycznego przy zagospodarowaniu terenów w otoczeniu zabytków, poprzez m.in.: nawiązywanie stylem, gabarytami, formą architektoniczną, materiałami budowlanymi przy realizacji nowej zabudowy (w tym do form i stylu tradycyjnej zabudowy regionalnej szczególnie na obszarach wiejskich), ochronę przedpól obiektów zabytkowych, układów, zespołów urbanistycznych i ruralistycznych oraz sylwet historycznych miejscowości.

1.4. Adaptacja obiektów zabytkowych do nowych funkcji zgodnie ze sztuką konserwatorską, bez strat dla wartości obiektu i substancji zabytkowej.

1.5. Ochrona i kształtowanie krajobrazów kulturowych, poprzez m.in.:

- wspieranie zintegrowanych działań służących ochronie krajobrazu kulturowego i wartości przyrodniczych,
- promowanie zintegrowanego podejścia do ochrony krajobrazu kulturowego,
- zachowanie wyróżników kulturowych w przestrzeni,
- zapobieganie degradacji cennych kulturowo krajobrazów przy planowaniu i realizacji działalności inwestycyjnej.

2. Utworzenie zintegrowanego systemu informacji na temat dziedzictwa kulturowego województwa.

2.1. Aktualizacja wiedzy na temat zasobów zabytkowych i ich stanu.

2.2. Cyfryzacja i udostępnianie danych w zakresie materialnych i niematerialnych zasobów kulturowych regionu, przy użyciu nowoczesnych technologii.

3. Wspieranie inicjatyw mających na celu obejmowanie ochroną lub podnoszenia rangi ochrony obiektów i obszarów o najcenniejszych wartościach dziedzictwa kulturowego, świadczących o specyfice i tożsamości województwa.

4. Wspieranie finansowe prac remontowo-konserwatorskich i konserwacji obiektów zabytkowych.

Cel II: Wykorzystanie potencjału zasobów dziedzictwa kulturowego w polityce rozwoju województwa.

1. Wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego do rozwoju gospodarczego, w tym w szczególności turystyki.

1.1. Wzmacnianie marki regionu w oparciu o zasoby dziedzictwa kulturowego.

1.2. Promowanie zasobów dziedzictwa kulturowego regionu, ze szczególnym uwzględnieniem różnorodności i odrębności kulturowej poszczególnych obszarów województwa.

1.3. Tworzenie oferty turystycznej w oparciu o wyróżniki kulturowe regionu (np. postać Mikołaja Kopernika, dawne pałace i dwory, warmińskie kapliczki, miasta Cittaslow).

1.4. Tworzenie nowych produktów turystycznych i szlaków turystycznych oraz rozwój istniejących w oparciu o zasoby dziedzictwa kulturowego.

1.5. Zagospodarowywanie obiektów zabytkowych na cele turystyczne, edukacyjne i gospodarcze.

1.6. Wspieranie, inicjowanie i organizacja przedsięwzięć oraz wydarzeń artystycznych, kulturalnych i innych związanych z dziedzictwem kulturowym.

1.7. Wykorzystanie najnowszych technologii cyfrowych i informacyjnych do promocji i udostępniania dziedzictwa kulturowego.

2. Rozwój działalności muzealnej.

2.1. Promowanie unikatowej i różnorodnej oferty muzeów, w tym rozwijanie atrakcyjnych, nowoczesnych form eksponowania zasobów muzeów.

2.2. Rozwijanie działalności edukacyjnych i artystycznych w celu upowszechniania i popularyzowania historycznej wiedzy o regionie.

2.3. Podniesienie kwalifikacji kadr i poprawa warunków lokalowych muzeów, w tym zapewnienie wyposażenia w monitoring, zabezpieczenia antywłamaniowe, przeciwpożarowe i nowoczesne archiwa.

2.4. Wspieranie tworzenia i funkcjonowania lokalnych muzeów.

2.5. Utworzenie platformy informacyjnej dotyczącej działalności i oferty muzeów w regionie.

3. Promowanie i upowszechnianie wiedzy o regionie i jego dziedzictwie kulturowym i tożsamości kulturowej.

3.1. Popularyzowanie wiedzy o regionalnym dziedzictwie kulturowym i potrzebie jego ochrony, przez m.in.: organizowanie i wspieranie imprez, pokazów, odczytów, konferencji, konkursów, wydarzeń kulturalnych, działalności wydawniczej i edukacyjnej, kierowanych do różnych grup społecznych.

3.2. Edukacja lokalnych samorządów i osób prywatnych w zakresie odpowiedniego wykorzystania zasobów dziedzictwa kulturowego do promocji i rozwoju społeczno-gospodarczego regionu.

3.3. Ekspozowanie unikatowych walorów regionalnego dziedzictwa kulturowego oraz podnoszenie świadomości kulturowej mieszkańców województwa w celu budowania tożsamości regionalnej i lokalnej.

3.4. Promowanie:

- „dobrych praktyk” w zakresie zagospodarowania i użytkowania obiektów zabytkowych,
- tradycyjnych cech regionalnej architektury i budownictwa oraz dziedzictwa niematerialnego,
- najcenniejszych zabytków, w szczególności w odniesieniu do obiektów świadczących o odrębności i specyfice regionu.

4. Tworzenie warunków do szerokiej współpracy na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego.

4.1. Rozwijanie współpracy i integracji działań Samorządu Województwa, instytucji publicznych, naukowych, organizacji pozarządowych i innych w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami.

4.2. Wspieranie współpracy międzynarodowej, międzyregionalnej i transgranicznej na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego.

4.3. Wzmacnianie zaangażowania społecznego w zakresie opieki nad zabytkami, poprzez m.in.: wspieranie inicjatyw społecznych w zakresie tworzenia lokalnych muzeów, wsparcie merytoryczne obecnych i potencjalnych użytkowników obiektów zabytkowych.

5. Wsparcie finansowe działań i inicjatyw wykorzystujących potencjał dziedzictwa kulturowego regionu.

6. Uwzględnianie problematyki ochrony dziedzictwa kulturowego w regionalnych dokumentach planistycznych i programowo-strategicznych oraz innych dokumentach (m. in. planach ochrony parków krajobrazowych).

4.2.2. Plan zagospodarowania przestrzennego województwa warmińsko-mazurskiego

Program opieki nad zabytkami gminy Lidzbark Warmiński zgodny jest z wyznaczonymi w planie zagospodarowania przestrzennego województwa warmińsko-mazurskiego (uchwała nr XXXIX/832/18 Sejmiku Województwa Warmińsko-Mazurskiego z dnia 28 sierpnia 2018 r.) celami polityki przestrzennej, zasadami ich realizacji oraz przyjętymi w planie kierunkami działań polityki przestrzennej w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego.

Autorzy opracowania uznali zasoby dziedzictwa kulturowego regionu, łącznie z uwarunkowaniami środowiska przyrodniczego i krajobrazu, za istotny element budowania przewagi konkurencyjnej regionu, poprzez wykorzystanie dla rozwoju turystyki, edukacji kulturowej i promocji wartości krajobrazowych, jako świadectwa tożsamości regionalnej. Przyjęto, że jednym z priorytetów planu jest zachowanie, ochrona i wzmacnianie tożsamości

oraz różnorodności kulturowej regionu, znajdujących swój wyraz w zachowanych elementach historycznych struktury przestrzennej województwa:

- a) ochrona różnorodności i odrębności kulturowej poszczególnych obszarów województwa,
- b) harmonijne kształtowanie krajobrazu kulturowego, w tym:
 - ochrona obszarowa miejsc o wysokich walorach krajobrazu kulturowego z zachowaną strukturą przestrzenną i przeciwdziałanie procesom ich degradacji,
 - ochrona poszczególnych, ważnych dla tożsamości regionu komponentów krajobrazu kulturowego, w tym szczególnie:
 - historycznych układów urbanistycznych i ruralistycznych, z uwzględnieniem ekspozycji zabytkowych panoram i sylwet miast oraz zespołów zabytkowych, historycznych dominant widokowych, kontynuacji i utrzymania regionalno-historycznej skali i struktury jednostek osadniczych, form zabudowy nawiązującej do tradycyjnego budownictwa,
 - kształtowanego krajobrazu rolniczego, z uwzględnieniem tradycyjnych form osadniczych, komponowanych form zieleni (aleje przydrożne, zieleń śródpolna, cmentarze m.in.) oraz obiektów małej architektury współtworzących walory krajobrazowe (m.in. kapliczki przydrożne),
 - zespołów sakralnych (sanktuaria pielgrzymkowe) z dominantą architektoniczną, widokowoprzestrzennie powiązanych z otoczeniem,
 - majątków ziemskich z zespołami rezydencjonalno-parkowymi wraz z komponowaną zielenią, siecią powiązań widokowych, historycznym rozłogiem pól,
 - budowli architektury obronnej wraz obiektami archeologicznymi (m.in.: wały, grodziska), zwykle wkomponowane w otaczające warunki naturalne,
 - zapobieganie dewastacji przestrzeni w otoczeniu zabytków oraz niekorzystnym zmianom krajobrazu, homogenizacji i zacieraniu cech fizjonomicznych krajobrazu oraz zjawiskom suburbanizacji,
- c) podtrzymywanie tradycji miejsca, kontynuację rozwiązań historycznych bądź nawiązywanie do nich,
- d) efektywne i racjonalne zagospodarowanie obiektów zabytkowych, dopuszczenie nowych funkcji do obiektów zabytkowych, pod warunkiem wykluczenia rozwiązań dysharmonijnych,
- e) rozwój działalności kulturalnej promującej tradycję, obrzędy, rzemiosło, stroje, muzykę czy kuchnię,
- f) rozbudowywanie oferty działalności muzealnej (m.in.: unowocześnianie form, tworzenie specjalizacji) oraz tworzenie lokalnych muzeów dla ochrony dziedzictwa ruchomego oraz niematerialnego.

W celu zachowania, zabezpieczania, ochrony i utrzymania zasobów dziedzictwa materialnego i niematerialnego ważna jest:

- a) realizacja nowych wpisów do rejestru i ewidencji zabytków,
- b) podwyższenie rangi ochrony prawnej obiektów i zespołów zabytkowych o wyjątkowych i unikatowych walorach, w tym podjęcie działań w celu rozpoczęcia procedury zakwalifikowania Kanału Elbląskiego oraz zespołu katedralnego we Fromborku na listę światowego dziedzictwa UNESCO oraz uznania za pomniki historii sanktuariów pielgrzymkowych w Stoczku Klasztornym i Głotowie (wraz z Kalwarią), Zamku Kapituły Warmińskiej w Olsztynie, założenia urbanistycznego starego miasta z przedmieściami w Reszlu oraz wsi Gietrzwałd wraz sanktuarium pielgrzymkowym,
- c) utworzenie parków kulturowych, obejmujących szczególnie cenne elementy dziedzictwa kulturowego regionu m.in.: założenia pałacowo-parkowe, wsie historyczne, fortyfikacje nowożytne, budowle inżynierskie i zabytki archeologiczne,
- d) dla poniższych miejscowości, obszarów i obiektów rekomenduje się utworzenie parków kulturowych:
 - Kwitajny, gm. Pasłęk – zespół pałacowo-parkowy wraz z folwarkiem, wsią folwarczną i kościołem,
 - Szymbark, gm. Iława – zespół rezydencjonalno-parkowy wraz z założeniem folwarcznym i kształtowanym krajobrazem rolniczym,
 - Kadyny, gm. Tolkmicko – zespół pałacowo-parkowy wraz z folwarkiem, wsią i pozostałościami dawnej manufaktury,
 - Hejdyk, gm. Pisz – drewniana zabudowa wsi,
 - Klon, gm. Rozogi – drewniana zabudowa wsi,
 - Jelonki, gm. Rychliki – układ ruralistyczny z zachowaną tradycyjną zabudową, domy podcieniowe oraz infrastruktura związana z Kanałem Elbląskim,
 - Łęcze, gm. Tolkmicko – układ ruralistyczny wraz z tradycyjną zabudową charakterystyczną dla regionu Powiśla,
 - Zabrost Wielki, gm. Węgorzewo – przykład kompleksowej odbudowy wsi z początku XX w. wykorzystującej idee architektury regionalnej,
 - Anuszewo, gm. Pisz – zachowana w oryginalnym stanie wieś mazurska z drewnianą zabudową,
 - Pilwa, gm. Węgorzewo – układ wsi i zabudowa charakterystyczna dla budownictwa lat 20. XX w.,

- Gałkowo, Wojnowo, Kadzidłowo, Iwanowo i Zameczek, gm. Ruciane-Nida – wsie związane z osadnictwem i kulturą starowierców,
 - Giżycko – Wyspa Giżycka z zespołem Twierdza Boyen,
 - Faryny, gm. Rozogi – historyczna zabudowa wsi,
 - Weklice, gm. Elbląg – kompleks obronny,
 - Markajmy, gm. Lidzbark Warmiński – kompleks obronny,
 - Próchnik-Łęcze, gm. Elbląg/Tolknicko – kompleks grodzisk,
 - Piórkowo, gm. Płoskinia – cmentarzysko kurhanowe,
 - Kwietniewo, gm. Rychliki – zespół grodzisk Święty Gaj,
 - Truso – Janowo Pomorskie, gm. Elbląg – wczesnośredniowieczna osada portowo-handlowa nad Jeziorem Drużno,
 - okolice Tolknicka – grodzisko, pozostałość umocnień obronnych oraz dróg,
 - okolica leśniczówki Marszałki, gm. Srokowo – system obronny w postaci wałów i rowów,
 - Staświny, gm. Miłki – grodzisko,
 - strefa: Bukwałd, Cerkiewnik, Barczewko, Barczewo, Bartąg, pow. olsztyński – zespół grodzisk,
 - Stańczyki, gm. Dubeninki – mosty,
 - Morąg, Osiedle Zatorze – zespół architektoniczny z lat 20-tych XX wieku,
- e) realizacja programów opieki nad zabytkami,
- f) podejmowanie działań (m.in.: rewaloryzacja, rewitalizacja, modernizacja, adaptacja do nowych funkcji) w zakresie obiektów i zespołów zabytkowych oraz ich najbliższego otoczenia w celu zachowania tożsamości kulturowej miejsca,
- g) przeciwdziałanie negatywnym zjawiskom mającym wpływ na stan obiektów i zespołów zabytków, z uwzględnieniem m.in.: suburbanizacji, presji i ekspansji inwestycyjnej, zmian sposobów użytkowania obiektów, funkcji i charakteru otoczenia, komercjalizacji zabytków,
- h) zachowanie, utrzymywanie i porządkowanie zabytkowych terenów zieleni urządzonej,
- i) zarządzanie zasobem zabytków archeologicznych w celu zapewnienia im przetrwania, udostępnienie obiektów archeologicznych o walorach krajobrazowych i ekspozycyjnych, przez opracowanie planów ochrony i udostępnienia poszczególnych obiektów, tworzenie szlaków dziedzictwa archeologicznego oraz parków kulturowych, z zachowaniem zasad harmonijnego wkomponowania i wyeksponowania obiektów w krajobrazie danego obszaru,
- j) ochrona i zachowanie dóbr kultury współczesnej, podkreślających specyficzne, współczesne cechy krajobrazu kulturowego regionu.

Wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego dla rozwoju turystyki, edukacji kulturowej i promocji wartości krajobrazowych powinno być realizowane przez:

- a) efektywne wykorzystanie zasobów z poszanowaniem i zachowaniem substancji zabytkowej wraz z kontekstem krajobrazowym,
- b) dostosowanie użytkowania oraz zagospodarowania otoczenia zapewniające zachowanie, eksponowanie i udostępnianie obiektów i przestrzeni publicznych o wybitnych walorach kulturowych,
- c) podejmowanie działań rewitalizacyjnych, konserwacyjnych, promocyjnych i adaptacyjnych w obiektach i ich otoczeniu w celu utrzymania i wykorzystania potencjału kulturowego dla rozwoju funkcji turystycznej,
- d) realizowanie kulturowych szlaków turystycznych prezentujących walory i elementy dziedzictwa kulturowego regionu,
- e) wykorzystanie kulturowych wyróżników regionu do promocji regionu czy kreowania nowych produktów turystycznych.

4.2.3. Strategia rozwoju społeczno-gospodarczego województwa warmińsko-mazurskiego do 2025 roku

Założenia programu opieki nad zabytkami gminy Lidzbark Warmiński odwołują się do ogólnych treści przyjętych w strategii rozwoju społeczno-gospodarczego województwa warmińsko-mazurskiego do 2025 roku (uchwalonej przez Sejmik Województwa Warmińsko-Mazurskiego uchwałą nr XXXVIII/553/13 z dnia 25 czerwca 2013 r.). W/w dokument nie zajmuje się w stopniu szczegółowym zagadnieniami związanymi z ochroną i opieką nad zabytkami. Zakłada jednak rozwój, konserwację, rewaloryzację i zagospodarowanie dóbr kultury jako czynnik powiązany z rozwojem produktów turystycznych, zwłaszcza urozmaicheniem oferty w zakresie turystyki kulturowej. Wskazuje także na potrzebę włączenia obiektów zabytkowych do procesu integracji województwa i budowania tożsamości regionalnej poprzez rozszerzenie w programach nauczania historii regionu zagadnień z zakresu dziedzictwa kulturowego.

4.2.4. Strategia rozwoju powiatu lidzbarskiego na lata 2023-2030 - projekt

Omawiane opracowanie nie poświęca ochronie i opiece nad zabytkami wiele uwagi. W charakterystyce terenu powiatu znajdujemy informację, że pod względem zasobów dziedzictwa kulturowego powiat lidzbarski charakteryzuje się znacznymi walorami. W analizie SWOT, z części dotyczącej sfery społeczno-kulturowej podkreślono, że mocną cechą powiatu jest duża liczba zabytków. W omówienie celów strategicznych programu założono, że jednym z celów szczegółowych będą działania mające na celu poprawę ich stanu.

4.2.5. Program opieki nad zabytkami powiatu lidzbarskiego na lata 2021-2024

Założenia programu opieki nad zabytkami powiatu lidzbarskiego na lata 2021-2024 odwołują się do omówionego w pkt. 4.4.4. planu rozwoju lokalnego powiatu. Główny cel działań dotyczących opieki nad zabytkami na terenie powiatu został streszczony pod hasłem: Zadbane zabytki wizytówką powiatu lidzbarskiego.

W celu jego realizacji wyznaczono cele szczegółowe:

Cel I: Zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania.

Cel II: Wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego.

Cel III: Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami.

Realizacji sformułowanych wyżej celów służyć będą następujące działania:

1. Prowadzenie prac konserwatorskich, restauratorskich i budowlanych przy obiektach zabytkowych nieruchomych będących własnością powiatu; zabezpieczenie i utrzymanie tych obiektów oraz ich otoczenia w jak najlepszym stanie; korzystanie z nich w sposób zapewniający trwale zachowanie ich wartości.
2. Ustanawianie przez starostę na wniosek Warmińsko-Mazurskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków społecznych opiekunów zabytków; cofanie ustanowienia społecznych opiekunów zabytków; prowadzenie listy społecznych opiekunów zabytków; wydawanie osobom fizycznym legitymacji społecznego opiekuna zabytków; wydawanie zaświadczeń osobom prawnym lub innym jednostkom organizacyjnym pełniącym funkcję społecznego opiekuna zabytków.
3. Umieszczanie przez starostę, przy współpracy z gminami wchodzącymi w skład powiatu lidzbarskiego oraz w uzgodnieniu z Warmińsko-Mazurskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków na obiekcie zabytkowym nieruchomym wpisanym do rejestru zabytków znaku informującego o tym, iż obiekt ten podlega ochronie.
4. Współpraca na wniosek zainteresowanych stron w zakresie utrzymania istniejących i wytyczanie nowych szlaków kulturowych.
5. Współpraca z instytucjami i organizacjami działającymi na rzecz ochrony zasobów kulturowych i przyrodniczych oraz rozwoju turystyki w powiecie lidzbarskim.
6. Upowszechnianie wiedzy o zasobach kulturowych powiatu oraz jego walorach turystycznych na stronie internetowej powiatu oraz innych dostępnych środkach masowego przekazu.

7. Inicjowanie wśród młodzieży szkół powiatowych sprawowania opieki nad dawnymi cmentarzami cywilnymi.
8. Kontynuacja wspierania właścicieli zabytków w realizacji prac remontowych przy zabytkach. Realizacji tego działania służy Uchwała Nr 0710.16.2012 Rady Powiatu Lidzbarskiego z dnia 25 października 2012 r. w sprawie zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków.
9. Organizowanie konferencji/przedsięwzięć w ramach „Dni Dziedzictwa Warmii” – imprezy promującej i przybliżającej mieszkańcom wybitne walory dziedzictwa kulturowego regionu.

5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

5.1. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy

5.1.1. Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego

Na terenie gminy Lidzbark Warmiński obowiązuje 29 miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego:

L.P.	Data i nr uchwały	Nr Wojewódzkiego Dziennika Urzędowego	Przedmiot uchwały
1	XXXVII/200/06 z 12.04.2006 r.	06.103.1662	Uchwalenie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Gminy Lidzbark Warmiński w obrębie geodezyjnym Kłębowowprowadzenie funkcji zabudowy zagrodowej, zieleni urządzonej i naturalnej służącej wytworzeniu krajobrazowej strefy izolacyjnej wzdłuż brzegu jeziora
2	XXXVI/193/06 z 10.03.2006 r.	06.62.1146	Uchwalenie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Lidzbark Warmiński w obrębie geodezyjnym Kłębowo - tereny pola namiotowego, schroniska młodzieżowego, urządzeń obsługi kąpieliska i plaży, usług nieuciążliwych, usług gastronomicznych, tereny zabudowy letniskowej
3	XXVIII/149/05 z 24.05.2005 r.	05.72.1018	Uchwalenie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenów zabudowy zagrodowej, mieszkaniowej jednorodzinnej i rekreacyjnej w Blankach i Surytach gmina Lidzbark Warmiński
4	XXIV/220/01 z 5.07.2001 r.	01.64.1064	Uchwalenie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenu wydobywania kruszywa naturalnego w obrębie Bugi, gmina Lidzbark Warmiński
5	XIX/188/2000 z 20.12.2000 r.	01.6.69	Uchwalenie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenów zabudowy mieszkaniowej, usługowej i

			rekreacyjnej w Jagotach gmina Lidzbark Warmiński
6	XVIII/170/2000 z 6.10.2000 r.	00.73.913	Uchwalenie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenów zabudowy mieszkaniowej, siedliskowej i rekreacyjnej w Kłębowie, gmina Lidzbark Warmiński
7	XI/121/99 z 28.12.1999 r.	00.13.184	Zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gm. Lidzbark Warmiński (Wielochowo zespół rekreacyjny) - zabudowa mieszkalno-pensjonatowa, indywidualna zabudowa rekreacyjna, lokalizacja obiektów hotelowych, tereny sportowo - rekreacyjne z plażą i urządzeniami przywodnymi, lokalizacja parkingów i zaplecza terenów sportowo – rekreacyjnych
8	XI/120/99 z 28.12.1999 r.	00.13.183	Zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gm. Lidzbark Warmiński (Wielochowo część północna) - zabudowa mieszkaniowa jednorodzinna i usługowa, tereny urządzeń sportowych i plaży
9	XI/119/99 z 28.12.1999 r.	00.13.182	Zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gm. Lidzbark Warmiński (Wielochowo część wschodnia) - tereny indywidualnej zabudowy mieszkaniowej jednorodzinnej
10	XI/118/99 z 28.12.1999 r.	00.13.181	Zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gm. Lidzbark Warmiński (na obszarze wsi Suryty)- zabudowa mieszkaniowa jednorodzinna, letniskowa i usługowa, tereny urządzeń sportowych i plaży
11	XI/117/99 z 28.12.1999 r.	00.13.180	Zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gm. Lidzbark Warmiński (zabudowa rekreacyjna, wieś Blanki) - indywidualna zabudowa rekreacyjna i mieszkaniowa, urządzenia sportowe i plaża trawiasta

12	XI/116/99 z 28.12.1999 r.	00.13.179	Zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gm. Lidzbark Warmiński (część wschodnia, Blanki) - indywidualna zabudowa rekreacyjna i mieszkaniowa
13	XI/115/99 z 28.12.1999 r.	00.13.178	Zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gm. Lidzbark Warmiński (część zachodnia, Blanki)- indywidualna zabudowa rekreacyjna
14	XI/114/99 z 28.12.1999 r.	00.9.79	Uchwalenie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Lidzbark Warmiński dotyczącej terenu projektowanej elektrowni wodnej na rzece miejscowości Kotowo z obszarem zalewowym
15	IX/82/99 z 10.09.1999 r.	99.63.1068	Uchwalenie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Lidzbark Warmiński dotyczącej terenów zalewowych rzeki Łyny związanych z budową elektrowni wodnej w rejonie miejscowości Ardapy w gminie Bartoszyce
16	VII/61/99 z 28.04.1999 r.	99.22.284	Uchwalenie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Gminy Lidzbark Warmiński dotyczącej terenu projektowanej elektrowni wodnej na rzece Łynie w rejonie miejscowości Wojdyty z obszarem zalewowym
17	III/29/98 z 29.12.1998 r.	99.13.92 1	Uchwalenie zmiany miejscowego planu ogólnego zagospodarowania przestrzennego gminy Lidzbark Warmiński w obrębie Babiak w zakresie lokalizacji stacji bazowej telefonii komórkowej
18	II/12/98 z 4.12.1998 r.	99.2.5	Zmiana miejscowego planu ogólnego zagospodarowania przestrzennego gminy Lidzbark Warmiński w zakresie lokalizacji stacji paliw z zapleczem gastronomicznym hotelowym oraz parkingami samochodowymi, w obrębie geodezyjnym Kraszewo na

			działce o numerze ewidencyjnym 51
19	XLV/284/10 z 10.11.2010 r.	10.214.2904	Uchwalenie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego części wsi Wielochowo, gmina Lidzbark Warmiński
20	XLV/285/10 z 10.11.2010 r.	2010.214.2905	Uchwalenie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego części wsi Ignalin, gmina Lidzbark Warmiński
21	XLV/286/10 z 24.02.2011 e.	10.214.2906	Uchwalenie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego części wsi Medyny, gmina Lidzbark Warmiński
22	V/24/11 z 24.02.2011 r.	11.44.741	Uchwalenie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego części wsi Runowo, gmina Lidzbark Warmiński
23	V/25/11 z 24.02.2011 r.	11.44.742	Uchwalenie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego części wsi Lauda, gmina Lidzbark Warmiński
24	V/26/11 z 24.02.2011 r.	11.44.743	Uchwalenie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego części wsi Jagoty, gmina Lidzbark Warmiński
25	XXVII/232/2013 z 14.02.2013 r.	2013.2028	Zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego w obrębie geodezyjnym Wielochowo, działka nr 54/13, gmina Lidzbark Warmiński
26	XXVII/216/2017 z 27.10.2017 r.	2017.4280	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego obszarów ochrony uzdrowiskowej w strefie „A” w obrębach Pilnik, Łabno, Medyny w gminie Lidzbark Warmiński
27	VIII/57/2019 z 11.07.2019 r.	2019.4212	Zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego części wsi Kłębowo gmina Lidzbark Warmiński
28	VIII/58/2019 z 11.07.2019 r.	2019.4213	Zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego w części wsi Suryty, gmina Lidzbark Warmiński
29	IX/68/2019z 22.08.2019 r.	2019.4868	Zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego w części wsi Markajmy, gmina Lidzbark Warmiński

Prawo stanowi, że w stosunku do obiektów budowlanych i obszarów niewpisanych do rejestru zabytków, ale ujętych w ewidencji zabytków, pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego wydaje właściwy organ w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków. Organ konserwatorski w postępowaniu prowadzonym na podstawie art. 39 ust. 3 Ustawy z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane wypowiada się w zakresie swojej właściwości na temat przedstawionego projektu budowlanego i wpływu zamierzenia inwestycyjnego na chronione właściwości obszaru/objektu, które zakwalifikowały go do ewidencji zabytków, analizując konkretne rozwiązania projektowe. W stosunku do zamierzeń, które wymagają jedynie zgłoszenia zgodnie z art. 30 ust. 7 Ustawy z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane, właściwy organ może nałożyć w drodze decyzji obowiązek uzyskania pozwolenia na wykonanie określonego obiektu lub robót budowlanych objętych obowiązkiem zgłoszenia, jeżeli ich realizacja może naruszać ustalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego lub spowodować m.in. pogorszenie stanu środowiska lub stanu zachowania zabytku. Uzgodnienia projektów budowlanych obiektów realizowanych w strefie A pełnej ochrony konserwatorskiej, w przypadku inwestycji dotyczącej obiektu lub obszaru, który nie jest ujęty w gminnej ewidencji zabytków, a przepisy planu miejscowego nadal nakładają obowiązek uzyskania uzgodnienia konserwatorskiego, wojewódzki konserwator zabytków może zająć stanowisko w drodze pisma urzędowego na wniosek inwestora, np. wg art. 32 ust. 1 pkt 2 ustawy – Prawo budowlane.

5.1.2. Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Lidzbark Warmiński

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Lidzbark Warmiński uchwalone zostało uchwałą nr XXXVI/273/2021 Rady Gminy Lidzbark Warmiński z dnia 22 grudnia 2021 r.

Studium określa zasady i kierunki ochrony dziedzictwa kulturowego, zabytków i dóbr kultury współczesnej. Na terenie gminy Lidzbark Warmiński występują następujące rodzaje obiektów wymagających ochrony konserwatorskiej:

- obiekty architektury i założenia oraz układy urbanistyczne i ruralistyczne;
- zabytki archeologiczne (stanowiska archeologiczne na terenie gminy Lidzbark Warmiński w ramach archeologicznego zdjęcia Polski);
- zabytki techniki;
- parki i cmentarze;
- zabytkowy krajobraz kulturowy.

W odniesieniu do zabytków architektury i zabytków techniki:

- zakazuje się dokonywania zmian mogących doprowadzić do utraty wartości zabytkowej przez: wyburzenia, nadbudowy, zmian dachu i jego historycznego pokrycia;
- ochronie podlega kształt i rodzaj pokrycia dachów, opracowanie elewacji, stolarka okienna i drzwiowa w szczególnych wypadkach także elementy wystroju i wyposażenia wnętrz;
- wszelkie działania związane z remontami i adaptacją obiektów odbywać się mogą jedynie w oparciu o wytyczne konserwatorskie, jeżeli problem tego wymaga wg ustaleń badań naukowych i konserwatorskich;
- niedopuszczalne są działania i inwestycje prowadzące do zmiany budynków wpisanych do rejestru zabytków lub mogące naruszać ich ekspozycję poprzez urządzenia techniczne (maszty, anteny itp.) oraz reklamy (należy określić zasady umieszczania reklam czy urządzeń technicznych na budynkach i w obszarach zabytkowych. Reklamy powinny nawiązywać wyglądem i konstrukcją do historycznych tj. w formie liter przestrzennych lub stylizowanych szyldów, natomiast skrzynki gazowe były jak najmniejsze, stylizowane i kolorystycznie ujednolicone kolorystycznie z elewacją, z postulowaną lokalizacją raczej na elewacji bocznej lub tylnej niż frontowej);
- zakaz zmian w obrębie elewacji (z wyłączeniem prac adaptacyjnych uwzględniających walory zabytkowe obiektów, dokonanych na podstawie wytycznych konserwatorskich oraz zmian wynikających z ustaleń zdobytych na podstawie badań naukowych i konserwatorskich);
- zakaz zewnętrznej termomodernizacji budynków historycznych; adaptacja istniejących obiektów do nowej funkcji pod warunkiem utrzymania ich historycznego charakteru;
- remonty historycznych budynków należy prowadzić z wykorzystaniem historycznych materiałów i technik budowlanych.

W odniesieniu do układów urbanistycznych i ruralistycznych:

- ochroną należy objąć historyczną sieć ulic i placów, historyczny sposób zabudowy (wsi, miast) i poszczególnych posesji;
- chronić należy akcenty, dominanty przestrzenne oraz osie kompozycyjne i widokowe. Ochronie podlega także otoczenie obiektów zabytkowych;
- w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego, w uzgodnieniu z władzami konserwatorskimi należy określić zakres ochrony konserwatorskiej i jeżeli jest to uzasadnione wyznaczyć strefy ochrony konserwatorskiej.
- nawiązanie nową zabudową do historycznej;
- przebudowa obiektów dysharmonijnych.

W odniesieniu do zabytków archeologicznych:

Ochronie podlegają zlokalizowane na terenie gminy Lidzbark Warmiński stanowiska archeologiczne; grodziska, kurhany, kopce graniczne, cmentarzyska, osady. Wszelkie prace i inwestycje planowane na stanowisk archeologicznych winny być uzgadniane z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków oraz na podstawie odrębnych pozwoleń. Obowiązuje nakaz pozostawienia w formie nieużytków stanowisk archeologicznych o własnej formie terenowej (grodziska, kurhany, wały itp.). Nie dopuszcza się prowadzenia na tych terenach inwestycji, działalności gospodarczej i rolniczej. Winny pozostać nieużytkami. Ponadto w stosunku do nieruchomości zabytków archeologicznych obowiązują zasady zagospodarowania i użytkowania stosownie do przepisów prawa.

W odniesieniu do zabytkowych parków i cmentarzy:

Cmentarze stanowią ważny element krajobrazu wsi warmińskiej, obok kościoła stanowią główną dominantę założenia wsi. Z tego też względu szczególnej ochronie ze względu na walory krajobrazowe powinien podlegać układ przestrzenny cmentarza oraz związany z nim starodrzew. Na cmentarzach i w parkach ochronie podlegają; drzewostan, elementy małej architektury (ogrodzenia, nagrobki, pomniki, pergole, punkty widokowe itd.) i kompozycja przestrzenna. W planach zagospodarowania należy określić strefę ochronną cmentarzy, która umożliwiałaby utrzymanie skali i historycznego usytuowania poza obszarem zabudowy. W strefie tej powinien obowiązywać zakaz wznoszenia obiektów kubaturowych, a wszelkie działania muszą być uzgadniane z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków. W obrębie historycznych parków i cmentarzy zakazuje się zmian układu przestrzennego (aleje, nasadzenia, kwatery), wycinki starodrzewia, likwidacji historycznych elementów małej architektury, a w przypadku cmentarzy także zabytkowych nagrobków. Wszelkie prace inwestycyjne dotyczące zabytkowych parków i cmentarzy należy poprzedzić właściwą dokumentacją konserwatorską, prowadzącą do określenia uwarunkowań historycznych i możliwości dalszego użytkowania. Wszelkie prace prowadzone w obrębie historycznych parków i cmentarzy należy prowadzić stosownie do przepisów prawa.

W odniesieniu do założeń dworsko – parkowych:

Na terenie Gminy Lidzbark Warmiński założenia dworsko – parkowe podlegają ochronie. Dla założeń tych należy wykonać dokładne inwentaryzacje, studia historyczno – krajobrazowe i projekty rewaloryzacji w zakresie zależnym od stanu zachowania i projektowanych zmian. Wnioski z tych opracowań winny być uwzględnione w planach zagospodarowania przestrzennego i obejmować ochroną wartości zabytkowe zespołu i ich ekspozycję tj. wokół historycznych ośrodków wiejskich oraz wokół historycznych zespołów dworsko – folwarcznych zaleca się, aby były wyznaczone strefy ochrony konserwatorskiej. Granice stref

ochronnych oraz właściwy sposób użytkowania obiektów określą plany zagospodarowania przestrzennego.

W odniesieniu do krajobrazu kulturowego:

w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego należy w porozumieniu z władzami konserwatorskimi wyznaczyć strefy ekspozycji ze względu na konieczność utrzymania historycznej panoramy. Ochroną objąć należy wszystkie elementy krajobrazu kulturowego; zespoły zieleni, cmentarze, parki, aleje drzew, stanowiska archeologiczne i inne. Nie dopuszcza się realizacji inwestycji negatywnie wpływających na chronioną sylwetę oraz wycinka historycznych drzewostanów. Ochrona ekspozycji oraz zabudowa terenów sąsiadujących z zabytkami wymaga zachowania rygorów w odniesieniu do zabudowy nowopowstającej:

- lokalizacja nowej zabudowy powinna być prowadzona z zachowaniem historycznych linii zabudowy;
- zabudowę należy dostosować do sąsiadujących budynków historycznych pod względem skali zabudowy (gabaryty bryły, wysokość, dach i jego układ kalenicy, materiał pokrycia, materiał i faktura elewacji);
- zaleca się zabudowę mieszkaniową nawiązującą do cech regionalnych; spełniając następujące warunki: rzut budynku w formie wydłużonego prostokąta, niska piwnica, wysoki dach z zachowaniem kątów spadku 30 – 45 stopni z tradycyjnym pokryciem dachu (dachówka ceramiczna czerwona);
- zabudowa gospodarcza winna zachować tradycyjną kubaturę, z wysokim dachem i tradycyjnym pokryciem (dachówka ceramiczna czerwona), budownictwo usługowe podlega takim zasadom jak budownictwo mieszkaniowe z dopuszczeniem zabudowy do dwóch kondygnacji.

5.2. Charakterystyka zasobów i analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy z uwzględnieniem zabytków o najwyższym znaczeniu

5.2.1. Zarys historii terenu gminy

Gmina Lidzbark Warmiński położona jest na terenie historycznej Warmii, której nazwa wywodzi się od pruskiego plemienia Warmów – ludu bałtyjskiego spokrewnionego z dzisiejszymi Litwinami i Łotyszami. Pomiędzy 1237 – 1242 r. region podbity został przez Zakon Krzyżacki, który zorganizował na tych terenach jedną z najnowocześniejszych organizacji państwowych w ówczesnej Europie. W 1243 r. powstała diecezja warmińska, której stolicą od roku 1350 stał się Lidzbark Warmiński. Biskupstwo było częściowo niezależne od Krzyżaków, od XIII w. objęte zostało kolonizacją niemiecką, zaś w wieku kolejnym w regionie osiadać poczęli chłopcy i drobna szlachta z Mazowsza oraz Śląska. Powstawały wsie, osady i miasta na prawie chełmińskim. W wyniku wojny trzynastoletniej, na mocy II pokoju toruńskiego z 1466 r. obszar przyłączono do Polski, jednak wciąż bezpośrednią władzę sprawowała kapituła i biskup diecezji. Na wybór tych ostatnich królowie Polscy starali się mieć wpływ aż do utracenia Warmii w wyniku I rozbioru Polski (1772 r.). Biskupi kierowali sejmikiem warmińskim, zaś w XVII i XVIII w. używali tytułu książąt biskupów warmińskich. Po sekularyzacji zakonu w 1525 r. i utworzeniu świeckiego państwa z dominującą religią protestancką – Dominium Warmińskie, będące lennem królów polskich nadal pozostawało terenem katolickim. Po 1772 r. obszar dzisiejszej gminy Lidzbark Warmiński został wcielony do prowincji Prusy Wschodnie. Po 1945 r. ponownie stał się częścią państwa polskiego.

Bliskość największego ośrodka regionu – Lidzbarka Warmińskiego była motorem rozwoju tutejszych wsi. Lidzbark po raz pierwszy wzmiankowany był w 1240 r. (Lecbarg), zaś prawa miejskie otrzymał w 1308 r. Pomimo burzliwej historii, w tym najazdów szwedzkich, miasto rozwijało się, stając się centrum gospodarczym i kulturalnym dla osadników. To z tego okresu pochodzi większość kościołów wystawionych w okolicznych wsiach. Dopiero po 1772 r., kiedy zniesiono kapitułę, zaś na zamku umieszczono garnizon wojskowy, rozwój ten został przyhamowany.

Dzisiejszy charakter ziemi lidzbarskiej wiąże się silnie z rozwojem osadnictwa kolonialnego w XIX i XX w., kiedy to poza centrami wsi, w dużych, czasem kilkukilometrowych odległościach powstawały pojedyncze, osamotnione gospodarstwa rolne, stanowiące po dziś dzień znaczący procent całej zabudowy. Dominacja takich układów ruralistycznych wiązała się z jednej strony ze znikomą własnością szlachecką, na ziemi lidzbarskiej nie rozwinęły się też

większe latyfundia arystokratyczne, zaś z drugiej strony z małą urodzajnością okolicznych ziem (na których powstawały głównie pastwiska) i ukształtowaniem terenu.

Po II wojnie światowej mieszkańcy regionu utożsamiający się z państwem niemieckim zostali zmuszeni do przesiedlenia na teren Niemiec, zaś na ich miejsce przybyli nowi osadnicy z Wileńszczyzny, Ukrainy i Polesia, a następnie, w ciągu kolejnych lat z Kielecczyny, Podlasia, Mazowsza oraz Lubelszczyzny. Zmiana państwowości, a szczególnie niepewność co do dalszych losów regionu dominująca w myśleniu mieszkańców przez pierwsze powojenna dziesięciolecie, a często aż do dzisiaj, spowodowała zahamowanie rozwoju, niepodejmowanie nowych inwestycji a nawet zaniechania w bieżących remontach budynków mieszkalnych. Fakty te widoczne są do dzisiaj w krajobrazie kulturowym regionu.

5.2.2. Budynki mieszkalne

Lokacje wsi warmińskich miały najczęściej miejsce w średniowieczu, stąd też często mają charakter owalnic i wielodrożnic. Ponadto w południowej części regionu licznie występują wsie ulicówki. Tradycyjną formą zabudowy warmińskiej była szerokofrontowa chałupa z dwuspadowym dachem, zazwyczaj trójdzielna, z centralną sienią, chociaż zdarzały się także domy dwudzielne z sienią z boku. Relikty takiej zabudowy spotyka się obecnie bardzo rzadko, ze względu na upływ czasu, właściwości techniczne drewna i zniszczenia, szczególnie dotkliwe w czasie I wojny światowej. Odbudowa prowincji, w tym również doinwestowanie terenów przez które nie przetoczyły się niszczycielskie walki spowodowała radykalną zmianę krajobrazu kulturowego. Budownictwo drewniane w większości zastąpione zostało murem, wznoszonym według ściśle określonych zasad. Jeszcze później, w związku z akredytacją rozwoju nowych gospodarstw na Warmii przez Republikę Weimarską, a później Rzeszę Niemiecką pojawiać się zaczęły obce rodzimej tradycji proste domy dla nowych osadników. Większość z nich powstała w latach 30. XX w. i od nazwiska promującego takowe działania nadprezydenta prowincji Prus Wschodnich – Ericha Kocha – nazywana była „kochówkami”.

Na terenie gminy Lidzbark Warmiński zachowało się wiele przykładów kompleksowo zachowanych zagród wiejskich: domów z towarzyszącymi im zabudowaniami gospodarczymi. Dominują układy oparte na planie prostokąta i kwadratu, tworzące wewnętrzne dziedzińce gospodarcze. W przypadku zabudowy ścisłego centrum wsi część domów wznoszono w układzie kalenicowym, część w układzie szerokofrontowym, zaś pozostałe z budynkami gospodarczymi (z reguły stodołą) od strony ulicy i domem wewnątrz dziedzińca gospodarczego. Często też pojawiały się układy trzech budynków: stodoły i domu

mieszkalnego w układzie kalenicowym do głównego traktu oraz stodołę w głębi podwórza, równoległe do osi komunikacyjnej. Rzadko napotyka się natomiast domy przylegające fasadą do głównego traktu, są to przeważnie budynki użyteczności publicznej – dawne szkoły, gospody.

Osobne zagadnienie stanowią układy kolonii rozsianych wśród pól uprawnych. Niektóre z nich oparte zostały w niewielkich odległościach o ten sam ciąg komunikacyjny, jednak przeważająca większość stanowi samotną zabudowę. Zawsze powielają one ten sam wzorzec: wszystkie założone zostały na planie prostokąta bądź kwadratu z fasadą domu mieszkalnego od strony podwórza wewnętrznego, rzadziej po stronie wewnętrznej.

Przeważa zabudowa mieszkalna otynkowana, z reguły jednokondygnacyjna (rzadko dwukondygnacyjna) z poddaszem użytkowym, bardzo rzadko z poddaszem mieszkalnym, pokryta dachem dwuspadowym o połaci od 40 do 50 stopni nachylenia. Mniej niż połowa domów otrzymała wertykalny akcent na osi fasady za sprawą facjaty, ryzalitu bądź wystawki. Prawdziwą rzadkością jest bardziej złożona dekoracja architektoniczna, którą zasadniczo stanowią jedyni gzymsy ponad pierwszą kondygnacją i proste opaski wokół otworów okiennych. Część domów posiada pięknie rzeźbioną snycerkę wiatrownic oraz stolarki okien poddasza użytkowego (np. dom nr 34 w Ignalinie).

Jednym z najbardziej rozpowszechnionych typów domów na terenie Gminy Lidzbark Warmiński jest budynek jednokondygnacyjny na planie prostokąta ze ścianką kolankową kryjącą użytkowe poddasze, z reguły sprawujące funkcję stodoły i spichlerza (składowano w nim siano, również z uwagi na walory termiczne tego surowca w okresie zimowym). Odznaczał się regularnym rytmem otworów okiennych (również w partii ścianki kolankowej i ścianki szczytowej, kalenicowej), otworem drzwiowym na osi fasady oraz gzymsem międzykondygnacyjnym i opaskami otworów okiennych. Wiele pozostałych domów jest wariacją na temat tego podstawowego wzorca (ryzality, facjaty, wystawki na osi). Wewnątrz, w centralnej części domu znajdowała się izba kuchenna z piecem, do której przylegały piece kaflowe w pozostałych czterech izbach.

Drugą charakterystyczną grupę stanowią tzw. „kochówki” z okresu międzywojennego – niewielkie domki rolników i robotników leśnych. Kosztowały zaledwie 5000 marek będąc w zasięgu przeciętnego robotnika, jednak nie posiadały piwnic, toalet oraz łazienki. Wznoszone na planie zbliżonym do kwadratu, jednokondygnacyjne odznaczały się brakiem jakiegokolwiek detalu i dachem dwuspadowym o poderwanych połaciach.

5.2.3. Obiekty sakralne

Do obiektów sakralnych zaliczane są wszelkie budowle służące kultowi religijnemu. Są to świątynie różnych wyznań, kaplice, w tym cmentarne oraz krzyże i kapliczki przydrożne.

Architektura sakralna tworzy wyraźną i odrębną grupę zabytków Warmii. Charakterystyczne dla regionu są świątynie murowane. Wyraźną i liczną grupę stanowią ceglane kościoły gotyckie, budowane od połowy XIV do końca XVI w. Wyróżnia je stylowa i jednorodna forma oraz wysoki poziom warsztatu budowlanego (Babiak, Blanki, Kłębowo, Rogóż, Runowo) oraz kościoły o cechach neogotyckich (Kochanówka, Jarandowo). Drewniane kościoły zachowały się jedynie w nielicznych przypadkach. Nie ma ich na terenie gminy Lidzbark Warmiński, chociaż kościół w Kłębowie posiada drewnianą dzwonnice, a w Blankach murowano-drewnianą.

Zespół budowli o dużych walorach architektonicznych i wartościach artystycznych tworzą kościoły wznoszone w stylu barokowym. Na terenie gminy Lidzbark Warmiński należą do nich świątynie w Ignalinie i Kraszewie. Liczbę obiektów sakralnych o stylu barokowym zwiększają kaplice filialne i kapliczki przydrożne. Obiekty te są bardzo charakterystycznym wyróżnikiem krajobrazu kulturowego regionu. Kaplice filialne powstawały w mniejszych, nieparafialnych wsiach, rekompensując mieszkańcom znaczną odległość od kościołów. Na terenie gminy Lidzbark Warmiński znajduje się aż siedem takich obiektów, w tym wykazujących cechy stylu barokowego lub neobarokowego (Kraszewo, Markajmy), neogotyckiego (Knipy, Medyny) klasycystycznego (Bugi, Sarnowo, Workiejmy).

Największą grupę obiektów sakralnych tworzą kapliczki przydrożne, wznoszone przez dawnych i obecnych mieszkańców regionu. Na obszarze gminy Lidzbark Warmiński jest ich ponad sto, jednak ochroną prawną jako obiekty zabytkowe objęta jest tylko jedna – barokowa kapliczka wzniesiona pod koniec XVIII w. naprzeciwko kościoła we wsi Rogóż.

5.2.4. Budynki użyteczności publicznej

Przez budynki użyteczności publicznej należy rozumieć obiekty przeznaczone na potrzeby administracyjne, wymiary sprawiedliwości, kultury, oświaty, nauki, wychowania, opieki zdrowotnej, obsługi finansowej, handlu, gastronomii i usług. Ruralistyczne osadnictwo terenu gminy Lidzbark Warmiński spowodowało, że głównymi obiektami użyteczności publicznej są dawne zajazdy i budynki szkolne.

Zajazdy były bardzo popularnymi obiektami architektury wiejskiej pod koniec XIX i na początku XX w. Mniejsze tempo podróżowania powodowało, że potrzebne były miejsca nocowania podróżnych umożliwiające również zapewnienie opieki zwierzętom pociągowym.

Obiekty te odznaczały się większymi gabarytami niż zabudowa mieszkalna, z reguły były dwukondygnacyjne, z rozbudowaną bryłą dzielącą całość na część mieszkalną i gospodarczą. Większość z nich po wojnie uległa przekształceniom i obecnie pełni funkcję budynków mieszkalnych, czasami wielorodzinnych.

Drugą grupą budowli użyteczności publicznych są szkoły wznoszone od drugiej połowy XIX w. Były to zespoły zabudowań składające się z budynku głównego z pomieszczeniami klasowymi oraz mieszkaniami nauczycieli oraz zabudowy gospodarczej wykorzystywanej przez nauczycieli. W gminie Lidzbark Warmiński zachowały się liczne budynki dawnych szkół: Blanki, Babiak, Ignalin, Kaszuny, Kłębowo, Kraszewo, Kotowo, Miłogórze, Runowo, Stabunty, Strykowo, Suryty i Workiejmy. Powstały one pomiędzy końcem XIX w. a rokiem 1925. W większości odznaczają się rozbudowaną bryłą i nawiązują w detalu architektonicznym do stylu neogotyckiego. Przeważająca część z nich pełni obecnie funkcje mieszkalne.

5.2.5. Zabytki techniki i przemysłowe

Na przełomie XIX i XX wieku w krajobrazie prowincji wschodniopruskiej pojawiły się budowle związane z rozwojem techniki i nowoczesnego przemysłu, przede wszystkim związanego z usługami na rzecz mieszkańców. Budowano wówczas gazownie, rzeźnie oraz zabudowania wodociągów i kanalizacji. W kolejnych latach dołączyły do nich zakłady energetyczne. Duża część tego typu budynków została zniszczona podczas II wojny światowej. Po odbudowie wiele z nich dalej było wykorzystywanych zgodnie z pierwotnym przeznaczeniem. Dziś większość zespołów dawnej zabudowy przemysłu komunalnego już nie istnieje, a te, które się zachowały nie są wykorzystywane i w większości znajdują się w złym stanie technicznym. Wyjątkowe miejsce wśród zachowanych przykładów zajmuje młyn wodny w Medynach na terenie gminy Lidzbark Warmiński, służący współcześnie jako elektrownia wodna.

Obiekty związane z techniką i przemysłem funkcjonowały również w ramach gospodarstw folwarcznych. Należą do nich młyny, kuźnie, cegielnie, wiatraki. Większość z nich, w tym również te z terenu gminy Lidzbark Warmiński nie jest objęta ochroną konserwatorską (np. kuźnia w folwarku Pilnik) i jest albo nieużytkowana, albo wykorzystywana niezgodnie ze swoim pierwotnym przeznaczeniem. Na ten drugi aspekt wpływ na oczywiście postęp techniczny i brak współczesnych potrzeb, które oferowały w przeszłości te obiekty.

5.2.6. Zabytkowe cmentarze

Pierwsze cmentarze historyczne zakładane były wokół świątyń. Ważne osoby chowano w kryptach kościelnych, pozostałych grzebano na terenie przykościelnym. Znane nam dzisiaj zabytkowe cmentarze, stanowiące element komponowanego krajobrazu, z zachowanymi nagrobkami oraz krzyżami i kwaterami nagrobnymi to świadectwo czasów najnowszych, głównie XIX i XX wieku.

Na terenie województwa warmińsko-mazurskiego występują cmentarze wyznaniowe i wojenne.

W pierwszej grupie wyróżnić można:

- cmentarze rzymskokatolickie, związane z miejscowością parafialną, położone wokół kościoła lub na oddzielnej działce,
- cmentarze ewangelickie, wśród których odrębną grupą stanowią cmentarze rodowe powiązane z dawnym majątkiem ziemskim,
- cmentarze starowierców, występujące w obrębie kilku wsi zasiedlonych przez staroobrzędowców w XIX w. (rejon Wojnowa, Gałkowa, Kadzidłowa),
- cmentarze żydowskie, występujące w ośrodkach miejskich,
- cmentarze mennonickie z charakterystycznymi nagrobkami, występujące na Żuławach, częściowo włączonych w obszar województwa warmińsko-mazurskiego.

Drugą grupę, stanowią cmentarze wojenne, przede wszystkim cmentarze z I wojny światowej, zakładane głównie w latach 20. XX w., w wyniku planowej, państwowej akcji, nieliczne cmentarze z okresu II wojny światowej oraz pojedyncze mogiły, np. z okresu napoleońskiego. Na terenie gminy Lidzbark Warmiński większość stanowią cmentarze rzymskokatolickie, parafialne, w przewadze w dalszym ciągu wykorzystywane. Jest też jeden cmentarz wojenny z czasów I wojny światowej położony na gruntach wsi Markajmy. Stan zachowania zabytkowych cmentarzy cywilnych na terenie gminy nie należy do najlepszych. Wynika to przede wszystkim z kontynuacji użytkowania. Na cmentarzach czynnych, historyczne nagrobki są niszczone, zaś na miejscu starszych kwater pojawiają się nowe pochówki. Najczęściej zachowany jest układ przestrzenny, częściowo starodrzew oraz część historycznych pochówków, często relokowanych z nad mogił i grupowanych w lapidaria.

W bardzo dobrym stanie znajduje się cmentarz wojenny w Markajmach. Jest on otoczony opieką ze strony gminy, remontowany i porządkowany na bieżąco.

5.2.7. Zespoły dworsko-folwarczne

Wielka własność ziemska w Prusach zaczęła kształtować się w XIII w. Początkowo były to niewielkie majątki rycerskie, z rezydencjami o charakterze obronnym. Współcześnie ich pozostałością są reliktów piwnic lub fragmentów murów wtopionych w późniejsze budowle (np. Galiny, Markowo, Bażyny, Jegławki, Nakomiady, Ponary). Szczególnym przykładem był zamek w Szymbarku, jedyna rezydencja mieszkalna o rodowodzie średniowiecznym zachowana do czasów najnowszych (spalony w 1946 r., obecnie zachowany w stanie ruiny). O wpływach renesansu na pruską architekturę rezydencjonalną wiemy niewiele. Budowlą o cechach renesansowych był dwór w Wilkowie Wielkim, który wybudował Ludwik Rauter oraz pałac w Galinach wzniesiony przez Botho Eulenburga. Rozkwit epoki baroku to koniec XVII i pierwsza połowa XVIII stulecia. Powstawały wówczas monumentalne założenia projektowane przez wybitnych architektów, przykładowo Drogosze, Słobity, Gładysze, Kamieniec, Arkłity oraz budowle o skromniejszych i prostszych formach, które nawiązywały do ducha baroku klasycyzującego (np. Nakomiady, Galiny, Ponary, Dawidy, Karwiny).

Jednak najpowszechniejszym typem wiejskiej siedziby, który wykształcił się w Prusach w XVIII w. i przetrwał do końca prowincji był niewielki, parterowy, jednokondygnacyjny dwór, przykryty dachem czterospadowym lub naczółkowym, często wzbogacony o ryzalit, ganek bądź werandę. Był to najbardziej popularny wzorzec miejscowej architektury rezydencjonalnej. Przez cały XIX i XX w. powstawały wznoszone według tego schematu siedziby rodowe. Na terenie gminy Lidzbark Warmiński do tego typu obiektów należą dwory w Gajlitach i Pilniku.

Znaczna część dworów nie przetrwała do dnia dzisiejszego. Wiele obiektów, pomimo uregulowanego stanu własności, nieremontowana i nieużytkowana, niszczeje i ulega degradacji. Podobnie wygląda sytuacja towarzyszącej dworom zabudowy folwarcznej. Wykorzystywana w okresie powojennym przez Państwowe Gospodarstwa Rolne, w późniejszym okresie często nieużytkowana, jednak prawie zawsze nieremontowana, niszczeje. Poważnym problemem w przypadku ochrony założeń dworsko-folwarcznych jest ich obecna struktura własnościowo-funkcjonalna. Zespoły, które wcześniej stanowiły integralną całość architektoniczno-krajobrazową, złożoną z rezydencji, obiektów folwarcznych i zieleni komponowanej, znajdujących się w ręku jednego właściciela, bardzo często funkcjonują obecnie jako odrębne jednostki. W takim wypadku możliwa jest ochrona pojedynczych obiektów architektury, jednak szans na ochronę pozbawione są całe zespoły wraz z ich walorami widokowo-kompozycyjnymi. Często prowadzi to do degradacji i niszczenia walorów zabytkowych i krajobrazowych tych zespołów.

5.2.8. Zespoły zieleni

Do zabytkowych zespołów zieleni na terenie gminy Lidzbark Warmiński zaliczamy parki będące częścią założeń dworsko-folwarcznych oraz aleje przydrożne. Stan tych obiektów jest różny. Reliktowo zachowane są parki krajobrazowe w Budnikach i Morawie; w lepszym stanie jest park w Gajlitach. Zły stan zachowania tych założeń wynika z wielu dekad zaniedbań w czasach powojennych, gdy dawne zespoły folwarczne wykorzystywane były przez Państwowe Gospodarstwa Rolne. Parki pozostawały wówczas bez opieki, dziczały i były traktowane jako zasób drewna opałowego. Współcześnie, ich układy przestrzenne są słabo czytelne albo całkowicie zatarte.

Wzdłuż dróg gminy Lidzbark Warmiński na początku XX w. sadzone były aleje przydrożne mające wiele funkcji gospodarczych i ochronnych. Znaczna część z nich przetrwała, jednak współcześnie są one zagrożone modernizacjami dróg i związanymi z tym wycinkami przydrożnych drzew. Na terenie gminy ochroną objętych jest siedem odcinków alei przydrożnych o wybitnych walorach krajobrazowych i zabytkowych.

5.2.9. Zabytki ruchome oraz zabytki w zbiorach muzealnych

W świetle obowiązujących przepisów zabytek ruchomy to przedmiot, jego części lub zespół, będący dziełem człowieka lub związany z jego działalnością i stanowiący świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową. Do rejestru zabytków zabytek ruchomy wpisuje się na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków na wniosek właściciela tego zabytku. Wojewódzki konserwator zabytków może wydać z urzędu decyzję o wpisie zabytku ruchomego do rejestru w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę. Centralną ewidencją zabytków ruchomych prowadzi Narodowy Instytut Dziedzictwa w Warszawie.

Zabytki ruchome na terenie gminy Lidzbark Warmiński znajdują się w obiektach sakralnych, stanowiąc wyposażenie kościołów i kaplic. Wykaz zabytków ruchomych z terenu gminy Lidzbark Warmiński znajduje się w archiwum Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Olsztynie. Ze względów bezpieczeństwa, szczegółowe wykazy zabytków ruchomych znajdujących się na terenie gminy mogą być udostępniane jedynie osobom upoważnionym.

Na terenie gminy Lidzbark Warmiński nie działają muzea (zorganizowane lub w organizacji) figurujące z wykazie muzeów prowadzonym przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

5.2.10. Zabytki archeologiczne

Zabytek archeologiczny to „zabytek nieruchomy będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem”.

Podziału zabytków archeologicznych (stanowisk archeologicznych) można dokonywać stosując różne kryteria, takie jak chronologia bądź funkcja. Z uwagi na problemy ochrony konserwatorskiej oraz wszelkiego rodzaju zagrożenia należy stosować podział na:

- stanowiska płaskie (cmentarzyska, osady, obozowiska) – jest to najtrudniejsza grupa stanowisk jeżeli chodzi o ich ochronę z uwagi chociażby na miejsce ich zalegania – przeważnie na obszarach podlegających różnym działaniom inwestycyjnym oraz działalności rolniczej;
- stanowiska o własnej formie terenowej (grodziska, strażnice, wały, kurhany, kopce). Są one przeważnie dobrze widoczne w terenie i znane lokalnym społecznościom. Mimo to również ten rodzaj stanowisk podlega działaniom destrukcyjnym;

- nawarstwienia kulturowe w obrębie starych miast, układów urbanistycznych i ruralistycznych. Województwo warmińsko-mazurskie, jeżeli chodzi o formy zagrożenia jak też ich intensyfikację, nie odbiega w sposób zasadniczy od innych regionów. Oprócz naturalnej erozji podłoża glebowego, będącej czynnikiem praktycznie niezależnym od człowieka, występują zagrożenia, których człowiek jest głównym inicjatorem i jednocześnie sprawcą, a do których z pewnością należą: erozja i niszczenie stanowisk na skutek głębokiej orki na terenach rolniczych; działania inwestycyjne związane z budową i rozbudową współczesnej infrastruktury (systematyczne poszerzanie zabudowy zarówno w obrębie przestrzeni miejskich, jak też i wiejskich, budowa i modernizacja dróg, rozwój przemysłu i turystyki); coraz intensywniejszy i zakrojony na szeroką skalę proces nielegalnych poszukiwań z użyciem wykrywaczy metalu, często o charakterze komercyjnym i kolekcjonerskim, powodujący w wielu wypadkach całkowite zniszczenia stanowisk do tej pory niezagrożonych; coraz intensywniejsza eksploatacja surowców naturalnych (żwiru, piasku, itp.), w niektórych przypadkach przebiegająca w sposób nielegalny.

Na terenie gminy Lidzbark Warmiński znajduje się 351 stanowisk archeologicznych o zróżnicowanej chronologii. Ich zestawienie zamieszczono w aneksie nr 3.

W myśl art. 6 pkt. 3 Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wszystkie zabytki archeologiczne – bez względu na stan zachowania podlegają ochronie i opiece. Aktualnie

zagrożeniem dla stanowisk archeologicznych w miastach są wszelkie inwestycje związane z zabudowaniem i zagospodarowaniem terenu, które wymagają prowadzenia prac ziemno-budowlanych. Wysoki stopień zurbanizowania miasta nakazuje szczególną ochronę pradziejowych, średniowiecznych i nowożytnych nawarstwień kulturowych w jego obrębie.

5.2.11. Dziedzictwo niematerialne

Niematerialne dziedzictwo kulturowe jest jedną z podstaw kształtowania tożsamości społeczeństwa, społeczności regionalnych i lokalnych oraz jednostek. Przetrawanie dziedzictwa niematerialnego jest warunkiem zachowania zróżnicowania kulturowego, szczególnie we współczesnym, globalizującym się państwie. Wartość niematerialnego dziedzictwa kulturowego dostrzeżona została przez UNESCO, które w 2003 r. uchwaliło Konwencję w sprawie ochrony tego dziedzictwa, opracowując jednocześnie jego spójną definicję:

„Niematerialne dziedzictwo kulturowe” oznacza praktyki, wyobrażenia, przekazy, wiedzę i umiejętności – jak również związane z nimi instrumenty, przedmioty, artefakty i przestrzeń kulturową – które wspólnoty, grupy i, w niektórych przypadkach, jednostki uznają za część własnego dziedzictwa kulturowego. To niematerialne dziedzictwo kulturowe, przekazywane z pokolenia na pokolenie, jest stale odtwarzane przez wspólnoty i grupy w relacji z ich otoczeniem, oddziaływaniem przyrody i ich historią oraz zapewnia im poczucie tożsamości i ciągłości, przyczyniając się w ten sposób do wzrostu poszanowania dla różnorodności kulturowej oraz ludzkiej kreatywności. Dla celów niniejszej Konwencji, uwaga będzie skierowana wyłącznie na takie niematerialne dziedzictwo kulturowe, które jest zgodne z istniejącymi instrumentami międzynarodowymi w dziedzinie praw człowieka, jak również odpowiada wymogom wzajemnego poszanowania między wspólnotami, grupami i jednostkami, oraz zasadom zrównoważonego rozwoju.

Niematerialne dziedzictwo kulturowe, w rozumieniu Konwencji UNESCO, przejawia się między innymi w następujących dziedzinach:

- a) tradycje i przekazy ustne, w tym język jako nośnik niematerialnego dziedzictwa kulturowego;
- b) sztuki widowiskowe i tradycje muzyczne;
- c) zwyczaje, rytuały i obrzędy świąteczne;
- d) wiedza i praktyki dotyczące przyrody i wszechświata;
- e) umiejętności związane z rzemiosłem tradycyjnym.

Wyodrębnione przez UNESCO dziedziny zostały po wejściu w życie Konwencji w naszym kraju w dniu 16 sierpnia 2011 r. przeformułowane przez Działający przy Ministerstwie Kultury

i Dziedzictwa Narodowego Zespół ds. Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego definiując polskie dziedzictwo niematerialne jako:

- tradycje i przekazy ustne, w tym język jako nośnik niematerialnego dziedzictwa kulturowego,
- sztuki widowiskowe i tradycje muzyczne,
- praktyki społeczno-kulturowe,
- wiedza i praktyki dotyczące przyrody i wszechświata,
- wiedza i umiejętności związane z rzemiosłem tradycyjnym.

Głównym składnikiem niematerialnego dziedzictwa kulturowego są przekazane nam przez przeszłe pokolenia nieuchwytnie przejawy tego, co tworzy naszą grupową, narodową, etniczną bądź religijną tożsamość. Do zjawisk tych należą praktyki, wiedza, wyobrażenia, idee i wartości, umiejętności, przekazy, ale też związane z nimi przedmioty czy też miejsca. Wiedza na ten temat została nam przekazana przez naszych dziadków, rodziców, w szkole, w trakcie świąt i uroczystości.

Niematerialne dziedzictwo kulturowe jest z jednej strony tradycyjne, z drugiej zaś współczesne i żywe, stanowiąc konglomerat odziedziczonych tradycji przeszłości, ale także współcześnie, twórczo przekształcanych praktyk, w których uczestniczymy jako przedstawiciele różnych grup społecznych i kulturowych. Zjawiska niematerialnego dziedzictwa kulturowego ewoluują w odpowiedzi na zmieniające się otoczenie stanowiąc ogniwo łączące naszą teraźniejszość z przeszłością naszych przodków i przyszłością naszych dzieci. Tak długo jak w żywych, zmieniających się przejawach dziedzictwa niematerialnego pozostanie ten sam rdzeń znaczeniowy kodujący nasz system wartości tak długo przetrwa nasza tożsamość.

Biorąc pod uwagę odmienność krajobrazową oraz uwarunkowania historyczne terenu województwa warmińsko-mazurskiego, został stworzony po 1945 r., obecnie uznawany już za tradycyjny, podział na trzy części. Pierwszy region to Powiśle, druga kraina to historyczna Warmia, trzecia to Mazury. Wydarzenia II wojny światowej stały się przyczyną wymiany ludności. Obecnie brak jest zwartych grup dawnych mieszkańców, którzy mogliby przedłużyć dawną bogatą kulturę niematerialną. Na ich miejsce napłynęli mieszkańcy Kresów Wschodnich, przede wszystkim z terenów Wileńszczyzny i Grodzieńszczyzny. Południową część regionu w zwartych grupach zasiedlili mieszkańcy sąsiednich Kurpiów oraz północnego Mazowsza. W wyniku Akcji Wisła, przede wszystkim północne części regionu, zasiedliła ludność ukraińska, która została zmuszona do opuszczenia Polski południowo-wschodniej. Osiedleńcy przenieśli na Warmię i Mazury swoje zwyczaje i tradycje. Przy muzeach, ośrodkach i domach kultury skupiają się liczni twórcy ludowi oraz działają zespoły kultywujące tradycje ludowe. Działalność ta jest efektem zróżnicowania etnograficznego regionu. Według

ogólnopolskiej bazy danych prowadzonych przez Stowarzyszenie Twórców Ludowych, na terenie Warmii i Mazur odnotowanych jest 430 twórców zajmujących się malarstwem, rzeźbą, ceramiką, kowalstwem, plecionkarstwem, haftem, koronkarstwem, tkactwem, krawiectwem, plastyką obrzędową. Dla kultywowania wartości kultury niematerialnej wnoszonej przez te grupy konieczne jest wsparcie działań prowadzonych przez różne placówki oraz stwarzanie warunków sprzyjających dalszemu rozwojowi. Konieczne jest zintensyfikowanie opieki i doradztwa merytorycznego nad funkcjonującymi na terenie województwa warmińsko-mazurskiego zespołami folklorystycznymi oraz twórcami ludowymi. Najistotniejsza jednak jest regularna opieka nad często ostatnimi świadkami dawnej tradycji subregionalnej.

5.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony

Formami ochrony zabytków w Polsce są:

- 1) wpis do rejestru zabytków;
 - 1 a) wpis na listę Skarbów Dziedzictwa;
- 2) uznanie za pomnik historii;
- 3) utworzenie parku kulturowego;
- 4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Obejmowanie ochroną prawną obiektów zabytkowych poprzez wpis do rejestru zabytków reguluje ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, przy czym zgodnie z art. 140 oraz 142 w/w ustawy zachowują swoją ważność decyzje wydane na mocy przepisów obowiązujących przed 2003 rokiem, to jest rozporządzenie Prezydenta RP z dnia 6 marca 1928 r. o opiece nad zabytkami oraz ustawa z dnia 15 lutego 1962 r. o ochronie dóbr kultury i muzeach. Procedurę w sprawie wpisu do rejestru zabytków, jak każdą inną sferę działania WUOZ, określają przepisy ustawy z dnia 14 czerwca 1960 r. Kodeks postępowania administracyjnego.

Zgodnie z art. 9 ust. 1 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami do rejestru wpisuje się zabytek nieruchomy na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków, z urzędu bądź na wniosek właściciela zabytku nieruchomego, bądź użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy. W przypadku współwłasności jako załącznik do wniosku wymagana jest pisemna zgoda wszystkich właścicieli wyrażona w przedmiotowej sprawie, decyduje to uznaniu jego skuteczności. Na podstawie art. 9 ust.

2 ustawy do rejestru może być również wpisane otoczenie zabytku wpisanego do rejestru. Wpisu otoczenia (nie będącego używając obrazowego określenia - zabytkiem samym w sobie) dokonuje się w celu umożliwienia skutecznej ochrony wartości widokowych zabytkowych obiektów oraz ich ochrony przed szkodliwym oddziaływaniem czynników zewnętrznych.

Bezwzględnie zgody właściciela wymaga wpisanie do rejestru zabytku ruchomego (art. 10 ust. 1). Jednakże, w myśl art. 10 ust. 2 ustawy wojewódzki konserwator zabytków może wydać z urzędu decyzję o wpisie w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę albo wywiezienia za granicę zabytku o wyjątkowej wartości historycznej, artystycznej lub naukowej.

Prawo do zgłaszania wniosku o wpis do rejestru zabytków mają także organizacje społeczne zajmujące się statutowo ochroną dziedzictwa i środowiska kulturowego. Jedynie w przypadku uznania wniosku za uzasadniony organ administracji publicznej wszczyna postępowanie z urzędu (art. 31 KPA).

W postępowaniu stroną jest każdy (osoba fizyczna i prawna), czyjego interesu prawnego lub obowiązku dotyczy postępowanie albo kto żąda czynności organu ze względu na swój interes prawny lub obowiązek (art. 28 KPA). Jako dowód w postępowaniu należy dopuścić wszystko, co może przyczynić się do wyjaśnienia sprawy, a nie jest sprzeczne z prawem. W szczególności dowodem mogą być dokumenty, zeznania świadków, opinie biegłych oraz w odniesieniu do zabytków przede wszystkim - oględziny (art. 75 KPA). W przypadku braku wniesienia odwołania od decyzji (a zatem na podstawie ostatecznej i wykonalnej decyzji) dokonywany jest wpis do księgi rejestru zabytków. Rejestr prowadzony jest w formie odrębnych ksiąg, oznaczonych literami: A - dla zabytków nieruchomych, B - dla zabytków ruchomych, C - dla zabytków archeologicznych (ten ostatni dopiero od 2000 r.). Wpis do rejestru zabytków jest trwałą zmianą w charakterze nieruchomości, rodzącą określone prawa i obowiązki (por. art. 5 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami), z tego też względu powinien on być ujawniany również w katastrze nieruchomości oraz w księdze wieczystej. Czynność ta dokonywana jest na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków (zgodnie z art. 9 ust. 4 i 5 ustawy).

Artykuł 6 ust 1 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami określa co może być przedmiotem ochrony, ale nie zawiera katalogu obiektów, które mogą być wpisane do rejestru zabytków. Jest to wyliczenie przykładowe, a zawarte w tym artykule stwierdzenie w szczególności wskazuje wyraźnie na możliwość rozszerzającej interpretacji. Oznacza to, że przedmiotem wpisu może być każdy obiekt, istniejący w jakiegokolwiek formie fizycznie postrzegalnej. Nie można więc wpisać rzeczy, których istnienie jest przypuszczalne lub

prawdopodobne, ale nie udowodnione, uwaga ta ma zasadnicze znaczenie dla postępowania w sprawie wpisu obiektów archeologicznych tzw. warstw kulturowych przed ich ujawnieniem w drodze wykopalisk. W myśl ust 2 w/w art. obowiązującej ustawy do rejestru zabytków ochronie mogą podlegać także nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nawy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej. Definicję legalną zabytku zawiera art. 3 pkt. 1 ustawy. Mówi ona, iż zabytek to ruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową. Powyżej cytowana definicja zawiera nieostre pojęcie wartości. Na rozumienie, iż musi to być wartość szczególna (ponadprzeciętna) wskazuje konieczność przedłożenia interesu społecznego nad - prawnie równorzędny - interes strony. Ustawa nie normuje również w sposób wystarczający pojęcia minionej epoki, którą potocznie wydaje się być wszystko co wydarzyło się przed naszym urodzeniem, a ściślej urodzeniem najstarszego żyjącego człowieka. Pomocna w tym przypadku jest definicja encyklopedyczna epoki mówiąca, iż terminem tym określa się okres obejmujący pewne stadium procesu dziejowego, związany z panowaniem określonych stosunków politycznych, gospodarczych, społecznych lub kulturalnych (Encyklopedia Powszechna, 1995). Zatem obecnie mamy możliwość uznania za zabytek obiekty powstałe do okresu socrealizmu włącznie. W odniesieniu do zabytków ruchomych, komentując art. 51 ustawy (ustalający potencjalnie rejestrowy wiek dla zabytku na nie mniej niż 50 lat dla obiektu techniki, a ściślej środka transportu i 50 - 150 lat dla pozostałych zabytków ruchomych) stwierdzić należy, iż w zasadzie nie dokonuje on przesunięcia granicy czasowej, stanowi jedynie w przypadku zaistnienia ściśle określonych okoliczności wymienionych w kolejnych punktach przepisu o braku konieczności uzyskania pozwolenia na wywóz za granicę dla niektórych obiektów zabytkowych lub posiadających cechy zabytku, a także nie zabytkowych lecz będących dobrami kultury współczesnej.

Na terenie gminy Lidzbark Warmiński znajdują się 23 obiekty zabytkowe objęte ochroną prawną przez wpis do rejestru zabytków województwa warmińsko-mazurskiego. Jeden z nich nie istnieje (spichlerz w Strykowie), jednak pozostaje ujęty w gminnej ewidencji zabytków do czasu wykreślenia go z rejestru decyzją Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. W przewadze, tą formą ochrony objęte są świątynie.

Drugą formą prawnej ochrony zabytków w Polsce jest uznanie za pomnik historii. Terminem tym określa się zabytek nieruchomy o szczególnym znaczeniu dla kultury i narodu polskiego. Uznanie za pomnik historii ustanawiane jest przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej

specjalnym rozporządzeniem na wniosek Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Treść rozporządzenie powinna zawierać omówienie szczególnych cech zabytku świadczących o jego najwyższej wartości, określać jego granice oraz zawierać mapę z lokalizacją i otoczeniem.

Pomniki historii ustanawiane są w Polsce od 1994 r. Do dzisiaj status ten otrzymało 70 obiektów zabytkowych. Lista ta powiększana jest sukcesywnie z roku na rok. Za pomnik historii mogą zostać uznane różne kategorie obiektów zabytkowych takie jak obiekty architektoniczne, krajobrazy kulturowe, układy urbanistyczne i ruralistyczne, zabytki techniki, obiekty budownictwa obronnego, parki i ogrody, cmentarze, miejsca pamięci wydarzeń lub postaci historycznych oraz stanowiska archeologiczne.

Żaden z obiektów zabytkowych zlokalizowanych na terenie gminy Lidzbark Warmiński nie został dotąd uznany za pomnik historii.

Trzecią formą ochrony prawnej zabytków w Polsce jest ustanowienie parku kulturowego. Zgodnie z brzmieniem przepisu artykułu 3 pkt. 14 i 16 Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r., krajobraz kulturowy to przestrzeń historycznie ukształtowana w wyniku działalności człowieka, zawierająca wytwory cywilizacji oraz elementy przyrodnicze. Powszechnie wiadomym jest, że wszelkie dzieła człowieka „dzieją się” na tle uwarunkowań przyrodniczych, bądź wyraźnie widocznych w przypadku krajobrazu otwartego czy wiejskiego – poza miastami i osadami, bądź występujących jako „elementy” w przypadku krajobrazu miasteczek czy miast. Ta zależność tworzy integralną strukturę przestrzenną, na którą składają się: płaszczyzny (lasy, łąki, grunty orne, zbiorniki wodne), ciągi (rzeki, strumienie, drogi, granice), i punkty (obiekty kulturowe i przyrodnicze). Stąd też park kulturowy jest formą ochrony obejmującą określony obszar krajobrazu kulturowego oraz wyróżniające się krajobrazowo tereny z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej.

Park kulturowy jest powoływany przez radę gminy / miasta po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków. Parki obejmujące obszary kilku dmin mogą być ustanawiane wspólnie przez gminy bądź związek gmin. W uchwale powołującej park kulturowy zawiera się nazwę parku, sposób ochrony dziedzictwa kulturowego oraz opisuje zakazy i ograniczenia związane z prowadzeniem robót budowlanych, różnego rodzaju działalnością, w tym rolniczą i przemysłową, zmianami sposobu korzystania z zabytków nieruchomych oraz umieszczania znaków niezwiązanych bezpośrednio z samym parkiem.

Na terenie gminy Lidzbark Warmiński nie ustanowiono jak dotąd parku kulturowego.

Czwartą formą prawnej ochrony zabytków w Polsce jest ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu

publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Kształtowanie i prowadzenie polityki przestrzennej na terenie gminy należy do jej zadań własnych (art. 3 ust. 1. ustawy z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym). Realizacji tego zadania służą: studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy i miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego. W myśl tej ustawy, w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym uwzględnia się między innymi, „wymagania ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków”, a opracowywanie projektów (...) studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego jest projektowaniem zagospodarowania przestrzennego, w rozumieniu art. 2 ust. 3 oraz art. 6 ust. 1 ustawy z dnia 15 grudnia 2000 r. o samorządach zawodowych architektów, inżynierów budownictwa oraz urbanistów.

Organy ochrony zabytków mają obowiązek wydania, ustawowo wymaganych, wniosków konserwatorskich do studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego. Celem opracowania i wydania tych wniosków jest umożliwienie samorządom gminnym realizacji obowiązku wprowadzenia do opracowań planistycznych zasad ochrony wartości zabytkowych obiektów i obszarów w zakresie wymaganym dla właściwej ochrony i opieki nad zabytkami na obszarze objętym granicami opracowania. Równocześnie dla organu sporządzającego plan, na który ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym w art. 7 ust. 1 pkt 9 nakłada obowiązek ochrony dziedzictwa kulturowego, zagadnienia związane z ochroną i opieką nad zabytkami stanowią istotny obszar działania, a zapisy dotyczące ich rozstrzygnięcia w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego posiadają rangę prawa miejscowego. Jest to szczególnie istotne ze względu na to, że dziedzictwo kulturowe i zabytki są nie tylko materialnymi i niematerialnymi śladami przeszłości, lecz także cennymi elementami krajobrazu kulturowego, przyczyniającymi się do kształtowania atrakcyjnego, jedyne w swoim rodzaju, przyjaznego otoczenia człowieka, zachowania tożsamości lokalnej i więzi społecznych.

Ustanowienie ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego obejmuje lokalne formy architektury, reprezentowane przez obiekty ujęte w gminnej ewidencji zabytków, kompozycje przestrzenne o walorach zabytkowych wyznaczaną w ustanowionych w planie strefach ochrony konserwatorskiej, w tym obszarów o szczególnych walorach krajobrazowych, wykluczonych z lokalizacji inwestycji, które mogą mieć negatywny wpływ

na krajobraz. Wyznaczone w planie strefy ochrony konserwatorskiej powinny obejmować przede wszystkim ochronę historycznego układu urbanistycznego, ruralistycznego, zespołu budowlanego, ekspozycji zabytku lub historycznej panoramy, krajobraz kulturowego, stanowiska archeologicznego i otoczenia zabytku.

Gmina Lidzbark Warmiński posiada opracowane studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego oraz 29 obowiązujących miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego. We wszystkich tych dokumentach zawarte zostały odpowiednie zapisy dotyczące ochrony zabytków i dziedzictwa kulturowego.

5.4. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków

Zgodnie z art. 22 ust 5 ustawy z dnia 23 lipca 2003r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, w gminnej ewidencji zabytków, prowadzonej przez organy samorządu terytorialnego, powinny być ujęte zabytki nieruchome: wpisane do rejestru zabytków, znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji oraz inne zabytki wyznaczone przez wójta/burmistrza/prezydenta miasta w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków. Ustawa stanowi zatem możliwość wyznaczenia przez organ samorządu zabytku nieruchomego przewidzianego do ujęcia w gminnej ewidencji zabytków, jednakże nakazuje aby dokonać tego w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Prowadzenie gminnej ewidencji zabytków nie podlega ograniczeniom czasowym, gdyż obie wojewódzka i gminna - mają otwarty charakter. Zgodnie ze stanowiskiem Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, wyrażonym w piśmie z dnia 18 grudnia 2012 roku, zarówno założenie gminnej ewidencji, jak i wprowadzenie zmian w tejże, oznacza dla organu gminy konieczność wydawania stosownych zarządzeń. Przepisy prawa nie przewidują wprost obowiązku informowania właścicieli i posiadaczy zabytków o ujęciu go w gminnej ewidencji zabytków, fakt włączenia do tejże powinien być podany do publicznej wiadomości w sposób przyjęty w danej gminie. Oznacza to spełnienie zasady informowania obywateli o działaniach organów, które mają wpływ na ich prawa i obowiązki. Zarządzenia Prezydenta dotyczące zmian wprowadzanych w Gminnej ewidencji zabytków publikowane są w Biuletynie Informacji Publicznej.

W Polsce powojennej pierwsze prace inwentaryzacyjne zakrojone na szeroką skalę miały miejsce na przełomie lat 50. i 60. XX w. Powstała wówczas ewidencja obejmowała, w formie tzw. kart zielonych około 35.000 zabytków, podzielonych następnie na pięć grup 0 i od I do IV. W krótkim czasie zaniechano stosowania tej kontrowersyjnej klasyfikacji, mającej swe

odzwierciedlenie w systemie dotacji prac konserwatorskich oraz pociągającej za sobą rozbiórki obiektów zaliczonych do grup niższych. W 1975 roku opracowano nowy wzór karty ewidencyjnej. Określana potocznie mianem karty białej obowiązuje, z pewnymi modyfikacjami, do dziś. Bardziej rozbudowane przez co czasochłonne działania ewidencyjne zostały uzupełnione tzw. kartami adresowymi. Przygotowywane w formie fiszek katalogowych miały umożliwić szybkie rozeznanie w zasobach zabytkowych i do dziś są często jedyną dokumentacją sporządzoną dla zabytku. Obok karty ewidencyjnej przyjętej dla zabytków architektury i budownictwa sporządzane są również ewidencje zabytkowych założeń zieleni i założeń cmentarnych, zespołów budowlanych i układów urbanistycznych, stanowisk archeologicznych (tzw. karta KEZA) oraz zabytków ruchomych, w tym zabytków techniki i instrumentów muzycznych. Sporządzane są zawsze w kilku egzemplarzach, a przynajmniej w dwóch: przechowywanym w archiwach urzędów konserwatorskich oraz archiwum Narodowego Instytut Dziedzictwa (NID). W myśl przepisów częściowe tj. wojewódzkie zbiory kart ewidencyjnych współtworzą centralną, ogólnokrajową ewidencję zabytków, której depozytariuszem jest NID (w imieniu Generalnego Konserwatora Zabytków).

Regulacje obecnie obowiązującego Rozporządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 września 2019 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. 2019 poz. 1886) wprowadzają rozróżnienie dokumentacji ewidencyjnej dla zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru zabytków oraz dla zabytku nie wpisanego do rejestru zabytków, pomimo iż zbiory te w praktyce zazębiają się (przykładowo zabytek włączony do wojewódzkiej ewidencji może być wpisany do rejestru zabytków). Natomiast dokumentacja dla zabytków znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków nieruchomych wykonywana jest na zlecenie samorządu w formie karty adresowej zabytku.

Zbiór kart ewidencyjnych systematycznie powiększa się, jednocześnie część dokumentacji zyskuje walor wyłącznie archiwalny, gdyż wartości zabytkowe nie są niezienne i mogą ulec znacznemu zmniejszeniu lub zostać utracone wraz z całkowitym zniszczeniem zabytku, jak i podważone wskutek nowych ustaleń naukowych. Tym samym, obowiązek umieszczenia zabytku włączanego do wojewódzkiej ewidencji zabytków w ewidencji gminnej winien być weryfikowany bieżącymi ustaleniami. Z kolei wyłączenie karty ewidencyjnej ze zbioru kart współtworzących wojewódzką ewidencję przechowywanych w archiwum zakładowym Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Warszawie jest wyłącznie czynnością materialno techniczną, będącą następstwem stwierdzenia całkowitego zdegradowania zabytku

pod względem technicznym, potwierdzonego ekspertyzą, bądź daleko idących, samowolnych przekształceń skutkujących utratą wartości zabytkowych (artystycznych, historycznych lub naukowych).

Aktualnie obowiązująca gminna ewidencja zabytków gminy Lidzbark Warmiński sporządzona została w 2020 r. Obejmuje ona wszystkie obiekty zabytkowe objęte ochroną prawną poprzez wpis do rejestru zabytków województwa warmińsko-mazurskiego oraz obiekty z wojewódzkiej ewidencji zabytków, a także stanowiska archeologiczne.

Gminna ewidencja zabytków stanowi zbiór otwarty. W przyszłości możliwe będzie jej uzupełnienie poprzez włączenie do niej obiektów zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków decyzją Warmińsko-Mazurskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków lub których karty ewidencyjne zostaną włączone do wojewódzkiej ewidencji zabytków zarządzeniem Warmińsko-Mazurskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, zgodnie z rozporządzeniem Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 września 2019 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem.

5.5. Zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy

Kwestia wartościowania dziedzictwa kulturowego i zabytków jest rozważana przez specjalistów od wielu lat. Zagadnieniu temu poświęcono niezliczoną liczbę wystąpień, artykułów i publikacji, nie dochodząc do wiążących wniosków. W trakcie dyskusji wpracowano kilka schematów wartościowania zabytków, które w dalszym ciągu są dyskutowane. Najszerzej do tematu nadawania wartości obiektom zabytkowym podszedł M. T. Witwicki² proponując pięć kryteriów oceny:

- 1/ ocena wartości historycznej - autentyczność substancji, funkcji i formy; materialne odzwierciedlenie historii; wartość dokumentu historii;
- 2/ ocena wartości artystycznej - bogactwo form; wartości stylowe; wartości twórcze; rola w zespole; wartości estetyczne;
- 3/ ocena wartości naukowej - wartość świadka / dokumentu dziejów; wartość obiektu jako przedmiotu badań; wartość edukacyjna (dydaktyczna);

² M. T. Witwicki, *Kryteria oceny wartości zabytkowej obiektów architektury jako podstawa wpisu do rejestru zabytków*, Ochrona Zabytków, 2007, Nr 1.

4/ ocena wartości niematerialnych - wartość emocjonalna przeżyć religijnych; wartość tradycji historycznej; wartość symbolu; wartość emocji estetycznych;

5/ dodatkowe kryteria oceny - ocena stanu technicznego, ocena wartości użytkowej, wartość miejsca obiektu w regionie, wartości historyczne w świetle interesu społecznego.

Przywołane kryteria jako jedne z nielicznych uwzględniają nie tylko materialne aspekty wartościowania dziedzictwa, ale także wartości ulotne, jak emocje mieszkańców łączące się z konkretnymi obiektami.

Wartościowanie dziedzictwa i wskazywanie, które obiekty powinny zostać objęte ochroną prawną a które przez pozbawienie tej ochrony mogą być skazane na unicestwienie jest kwestią niezwykle trudną. Jak wskazują specjaliści NID, z analizy wpisów do rejestru zabytków, prowadzonej od wielu lat przez tę instytucję wynika, że zapisy tych decyzji w przeważającej liczbie nie odzwierciedlają i nie opisują jednoznacznie rzeczywistych wartości zabytku, przesądzających o objęciu go ochroną. Nieprecyzyjne opisy przedmiotu i zakresu ochrony, sporządzane przez kolejne dziesięciolecia w oparciu o zmienne kryteria oceny wartości zabytkowej, a niekiedy w ogóle nie wymieniające, co podlega ochronie, generują wiele problemów związanych z bieżącą działalnością konserwatorską. Dotykają one zarówno urzędów ochrony zabytków, które w zależności od indywidualnego podejścia wojewódzkiego konserwatora zabytków lub kierownika delegatury stosują różne kryteria ocen, a tym samym dyktują zróżnicowane zasady postępowania, jak i po stronie właścicieli i użytkowników zabytków, którzy wprowadzając na ogół dysponując decyzją o wpisie do rejestru zabytków, lecz często nie są świadomi wartości, jakie przedstawia zabytek i co faktycznie powinno podlegać prawnej ochronie.

W przeszłości, tuż po zakończeniu II wojny światowej, władze części polskich miast, wspierane przez specjalistów w zakresie ochrony zabytków stanęły przed zadaniem i koniecznością podjęcia decyzji w sprawie odbudowy miast, nie tylko domów, urzędów, fabryk i innych elementów infrastruktury, lecz także obiektów dziedzictwa kulturowego, które konstituowały tożsamość mieszkańców. Najlepiej charakteryzują podjęte wówczas decyzje słowa Jana Zachwatowicza, architekta, profesora Wydziału Architektury Politechniki Warszawskiej:

„...Poczucie odpowiedzialności wobec przyszłych pokoleń domaga się odbudowy tego, co nam zniszczono, odbudowy pełnej, świadomej tragizmu popełnianego fałszu konserwatorskiego... Sprawa zabytków jest podstawowym zagrożeniem społecznym — zagrożeniem kultury

narodu. Nie możemy wobec nich stosować jednostronnie abstrakcyjnej teorii, musimy uwzględniać potrzeby dnia dzisiejszego..”³.

Kierując się dobrem nadrzędnym jakim jest tożsamość mieszkańców podjęto wówczas decyzję o rekonstrukcji wielu obiektów zabytkowych. Według zasad współcześnie stosowanych kryteriów „dawności” i „oryginalności” substancji zabytkowej, obiekty te nie spełniałyby definicji zabytków. W tym przypadku najważniejsze stały się przesłanki niemierzalne, wartość emocjonalna oraz tradycji historycznej, a także symboliczna wartość tych obiektów jako sztandarowych zabytków miasta.

Mając świadomość wymienionych wyżej problemów, przy braku innych przesłanek powszechnie przyjmuje się, że największe znaczenie dla miasta, wsi czy regionu mają zabytki objęte ochroną prawną – pomniki historii lub obiekty wpisane do rejestru zabytków.

³ J. Zachwatowicz, O polskiej szkole odbudowy i konserwacji zabytków, *Ochrona Zabytków* 34/1-2 (132-133), 1981, s. 8.

6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy. Analiza szans i zagrożeń

Stan obecny i perspektywy ochrony dziedzictwa kulturowego na obszarze gminy Lidzbark Warmiński podsumowane zostały w układzie słabych i mocnych stron oraz szans i zagrożeń w tej dziedzinie. Analiza SWOT jest jednym z elementarnych narzędzi diagnostycznych opisujących stan obecny analizowanego obszaru. Składa się z opisu jego czterech elementów: mocnych i słabych stron – czyli pozytywnych i negatywnych warunków wewnętrznych oraz szans i zagrożeń – czyli pozytywnych i negatywnych uwarunkowań zewnętrznych. Prezentowana analiza stanowi podstawę do opracowania zasadniczych kierunków działania w zakresie opieki nad zabytkami gminy.

Tabela 1. Analiza SWOT dla terenu gminy Lidzbark Warmiński

SILNE STRONY	SŁABE STRONY
- atrakcyjna lokalizacja terenu gminy; - bliskość Lidzbarka Warmińskiego jako stolicy powiatu, co przekłada się na zainteresowanie władz samorządowych różnych szczebli; - postrzeganie terenu gminy jako atrakcyjnego produktu turystycznego, zarówno dzięki substancji zabytkowej, jak też walorom przyrodniczym; - uwzględnienie zagadnień dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego w dokumentach strategicznych i planistycznych gminy; - pozytywne nastawienie władz gminy i regionu oraz mediów do zagadnień związanych z dziedzictwem kulturowym; - stosunkowo duża ilość obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków; - funkcjonowanie gminnej ewidencji zabytków; - znaczna aktywność władz gminy w pozyskiwaniu funduszy ze źródeł zewnętrznych; - duży potencjał organizacji pozarządowych prowadzących działalność na rzecz opieki nad zabytkami; - prowadzenie zajęć pozalekcyjnych i pozaszkolnych, w tym w zakresie edukacji artystycznej, kulturowej, historycznej, ekologicznej; - posiadanie znacznego zasobu zabytków nieruchomych, ukazujących dziedzictwo kulturowe gminy	- nowa zabudowa w części nienawiązująca do pierwotnego układu zabudowy (brak harmonii); - średni lub zły stan techniczny niektórych obiektów zabytkowych; - przypadki zaniedbania porządku w obrębie niektórych zabytkowych posesji, co obniża ich estetykę i pozytywny odbiór; - przypadki wprowadzania niewłaściwych materiałów do prac konserwatorsko-budowlanych; - modernizacja obiektów zabytkowych przy użyciu niewłaściwych technologii prowadzących do zakłócenia estetyki tych obiektów (plastikowa stolarka, sposób ocieplania ścian, blachodachówka); - brak dostatecznych środków finansowych na konserwację i rewaloryzację obiektów zabytkowych; - niedostateczna świadomość społeczna wartości i potrzeby chronienia zasobów kulturowych;
SZANSE	ZAGROŻENIA
- stała poprawa jakości środowiska naturalnego; - możliwości w pozyskiwaniu środków finansowych z różnych źródeł; - postępujący rozwój inicjatyw lokalnych organizacji pozarządowych mających	- niestabilność i luki legislacyjne zarówno w sferze finansowej, jak też ochrony zasobów kulturowych; - nadmierna komercjalizacja w sferze zabytków;

w swym polu działania między innymi troskę o dziedzictwo kulturowe; - upowszechnianie edukacji nastawionej na poszanowanie zabytków i ich prawidłową ochronę z zachowaniem wartości kulturowych; - funkcjonowanie zabytków w kontekście atrakcyjnego środowiska przyrodniczego; - dobrze rozmieszczone dominanty i subdominanty w układzie przestrzennym gminy; - korzystanie z pozytywnych doświadczeń innych miast i regionów; - wykorzystanie mediów w edukacji nastawionej na ochronę zabytków i krajobrazu.	- zanikająca edukacja estetyczna na rzecz praktyczności przy zastosowaniu minimalnych nakładów finansowych; - częste jednowymiarowe postrzeganie zasobów dziedzictwa kulturowego: bądź poprzez pryzmat ich komercyjnego wykorzystania lub też jedynie jako zasobu historycznego; - wciąż niezadowalający stan usług towarzyszących turystyce; - dokonywanie wtórnych podziałów i parcelacji obiektów zabytkowych; - niedostatek mechanizmów promujących działania na rzecz ochrony, konserwacji i rewaloryzacji zabytków.
---	---

Źródło: opracowanie własne

7. Założenia programowe gminnego programu opieki nad zabytkami

W założeniach programowych i działaniach programu powinna zostać uwzględniona specyfika gminy Lidzbark Warmiński wynikająca z jej położenia, historii, przemian społecznych i gospodarczych. Wspieranie rozwoju gminy z poszanowaniem dziedzictwa kulturowego powinno być podstawą obecnych i przyszłych działań, tak aby teren gminy był miejscem atrakcyjnym i przyjaznym, zarówno dla mieszkańców jak i przyjezdnych.

Założeniami programu opieki nad zabytkami są:

- włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania gminy;
- uwzględnienie problemów ochrony zabytków w Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy,
- uwzględnienie w planach zagospodarowania przestrzennego problematyki historycznego sąsiedztwa i form zabudowy tradycyjnej oraz egzekwowanie nawiązania w nowych budynkach do lokalnych form i materiałów;
- uwzględnienie w planach zagospodarowania przestrzennego ochrony krajobrazu naturalnego związanego przestrzennie z założeniami urbanistycznymi i ruralistycznymi na terenie gminy;
- skuteczne stosowanie i wykorzystywanie form prawnej ochrony zabytków;
- wdrażanie instrumentów finansowych prowadzących do skutecznej poprawy stanu zabytków.

7.1. Priorytety programu opieki

Sprawowanie opieki nad zabytkami przez władze samorządowe różni się od działań podejmowanych przez indywidualnych właścicieli zabytków lub społecznych opiekunów zabytków. Przede wszystkim istniejące uwarunkowania prawne dają możliwość kreowania polityki gminnej w stosunku do obiektów zabytkowych i uprawniają organy samorządowe do podejmowania działań o odmiennym charakterze niż typowa dla właścicieli troska o utrzymanie obiektów zabytkowych w jak najlepszym stanie. Władze samorządowe ze względu na prawny obowiązek ochrony wartości społecznie istotnych posiada instrumenty prawne umożliwiające budowanie i poszerzanie świadomości społecznej dotyczącej ochrony i opieki nad lokalnym dziedzictwem kulturowym. Ponadto poprzez prowadzone działania ma możliwość wskazywania kierunków rozwoju w stosunku podmiotów prywatnych posiadających obiekty zabytkowe i kreowania polityki promocyjnej budującej wizerunek

i prestiż gminy jako miejsca atrakcyjnego turystycznie, nasyconego dziedzictwem kulturowym o indywidualnym i unikalnych charakterze. Wobec powyższego objęcie należyłą opieką zabytków stanowi jeden z istotnych aspektów działalności lokalnego samorządu.

Na potrzeby gminnego programu opieki nad zabytkami gminy Lidzbark Warmiński na lata 2024-2027 wyznacza się trzy podstawowe priorytety, które poprzez realizowane w ich ramach działania wypełniają cele ustawowe dla opracowywania gminnych programów opieki nad zabytkami. Są to:

Priorytet I

Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego jako element rozwoju społeczno-gospodarczego gminy

Priorytet II

Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego

Priorytet III

Badanie i dokumentacja dziedzictwa kulturowego oraz promocja i edukacja, służące budowaniu tożsamości mieszkańców

7.2. Kierunki działań programu opieki

W ramach **Priorytetu I** ustalono trzy kierunki działań związanych z:

- zahamowaniem procesu degradacji zabytków i doprowadzeniem do poprawy ich stanu zachowania,
- wspieraniem inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami,
- podejmowaniem współpracy z właścicielami zabytków położonymi na terenie gminy.

W ramach **Priorytetu II** ustalono trzy kierunki działań związanych z:

- realizowaniem zadań kompetencyjnych samorządu dotyczących opieki nad zabytkami, jako potwierdzenia uznania znaczenia dziedzictwa kulturowego dla rozwoju gminy,
- budowaniem zintegrowanego systemu ochrony dziedzictwa kulturowego i środowiska przyrodniczego,
- rozszerzeniem zasobu i ochrony dziedzictwa kulturowego gminy.

W ramach **Priorytetu III** ustalono cztery kierunki działań związanych z:

- opracowanie dokumentacji zasobów dziedzictwa kulturowego gminy oraz monitorowanie ich stanu zachowania,
- umożliwieniem jak najszerszego dostępu do informacji o dziedzictwie kulturowym gminy,

- rozwojem edukacji i popularyzacji wiedzy o dziedzictwie kulturowym gminy Lidzbark Warmiński.

7.3. Zadania programu opieki

Priorytet I Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego jako element rozwoju społeczno-gospodarczego gminy	
Kierunki działań	Zadania
Zahamowanie procesu degradacji zabytków i poprawa ich stanu zachowania	1. Dążenie do pozyskiwania środków zewnętrznych na renowację zabytków stanowiących własność gminy 2. Prowadzenie prac konserwatorskich i remontowych w obiektach zabytkowych stanowiących własność gminy 3. Zmiana sposobu użytkowania lub adaptacja nieużytkowanych obiektów zabytkowych będących własnością gminy 4. Współpraca władz gminnych ze związkami wyznaniowymi będącymi właścicielami i zarządcami zabytków sakralnych, umożliwiającą wspieranie ich działań przy podejmowaniu niezbędnych prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych
Wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami	1. Stosowanie 50% zwolnień od podatku od nieruchomości w odniesieniu do budynków i gruntów wpisanych indywidualnie do rejestru zabytków pod warunkiem ich utrzymania i konserwacji zgodnie z przepisami o ochronie zabytków, z wyjątkiem zajętych na prowadzenie działalności gospodarczej (zgodnie z art. 7 ust 1 pkt 6 ustawy z dnia 12 stycznia 1991 r. o podatkach i opłatach lokalnych) 2. Współpraca z organizacjami pozarządowymi, mająca na celu realizację zadań ważnych dla społeczności lokalnej związanych z ochroną zabytków i opieką nad zabytkami 3. Współpraca organizacyjna i merytoryczna z organizatorami zbiorów publicznych przeznaczonych na ratowanie zabytkowych pomników nagrobnych na cmentarzach
Podejmowanie współpracy z właścicielami zabytków położonymi na terenie gminy	1. Udostępnianie za pośrednictwem gminnej strony internetowej informacji dotyczących możliwości pozyskiwania zewnętrznych środków finansowych, ułatwiających właścicielom i zarządom obiektów zabytkowych terminowe i prawidłowe składanie stosownych wniosków związanych z ochroną zabytków i opieką nad zabytkami 2. Doradztwo dla właścicieli i zarządców obiektów zabytkowych w zakresie możliwości pozyskania środków finansowanych na działania przy obiektach zabytkowych.

Priorytet II Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego	
Kierunki działań	Zadania
Realizowanie zadań kompetencyjnych samorządu dotyczących opieki nad zabytkami, jako potwierdzenia uznania znaczenia dziedzictwa kulturowego dla rozwoju gminy	1. Przyjęcie przez Radę Gminy gminnego programu opieki nad zabytkami gminy Lidzbark Warmiński na lata 2024-2027 oraz okresowe monitorowanie jego realizacji. 2. Prowadzenie i bieżąca aktualizacja gminnej ewidencji zabytków nieruchomych gminy Lidzbark Warmiński 3. Zawieranie w umowach sprzedaży, dzierżawy zabytków nieruchomych warunków nakładających obowiązek przeprowadzenia prac konserwatorskich 4. Okresowa kontrola właściwego oznakowania zabytków wpisanych do rejestru zabytków znakiem Konwencji Haskiej 5. Coroczna aktualizacja planu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych gminy Lidzbark Warmiński sporządzonego na podstawie otrzymanych aktualizacji od właścicieli lub zarządców obiektów zabytkowych
Budowanie zintegrowanego systemu ochrony dziedzictwa kulturowego i środowiska przyrodniczego	1. Uwzględnianie ochrony zabytków nieruchomych ujętych w gminnej ewidencji zabytków, zasad ochrony odnoszących się do stref ochrony konserwatorskiej, w tym stref występowania zabytków archeologicznych oraz zasad ochrony odnoszących się do stref ochrony przyrody w opracowywanych dla terenu gminy dokumentach studialnych dotyczących polityki przestrzennej - np. studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego, w dokumentach mających charakter prawa miejscowego np. miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego, a ponadto w decyzjach o warunkach zabudowy
Rozszerzenie zasobu i ochrony dziedzictwa kulturowego gminy	1. Dążenie do uzupełniania gminnej ewidencji zabytków o obiekty dziedzictwa kulturowego pozostające dotychczas poza ochroną prawną, a także aktualizowanie zasobów tego typu obiektów w oparciu o dane uzyskane w wyniku przeprowadzonych prac naukowo-badawczych 2. Dążenie do objęcia ochroną prawną wartościowych obiektów zabytkowych stanowiących własność gminy poprzez występowanie do Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków z wnioskiem o wpisanie do rejestru zabytków cennych obszarów i obiektów zabytkowych, w celu zapewnienia tym obszarom i obiektom pełnej ochrony prawnej
Priorytet III Badanie i dokumentacja dziedzictwa kulturowego oraz promocja i edukacja, służące budowaniu tożsamości mieszkańców	
Kierunki działań	Zadania

Opracowanie dokumentacji zasobów dziedzictwa kulturowego gminy oraz monitorowanie ich stanu zachowania	1. Stałe prowadzenie monitoringu i weryfikacji gminnej ewidencji zabytków nieruchomych, z zastosowaniem komputerowej bazy danych 2. Aktualizacja mapy dziedzictwa kulturowego gminy z naniesioną lokalizacją obiektów i obszarów chronionych oraz stref ochrony stanowisk archeologicznych, systematycznie uaktualnianą, na podstawie informacji własnych oraz uzyskiwanych od WKZ. 3. Finansowanie inwentaryzacji architektoniczno-konserwatorskiej zagrożonych obiektów zabytkowych, stanowiących właściwość gminy
Umożliwienie jak najszerzego dostępu do informacji o dziedzictwie kulturowym gminy	1. Zamieszczenie na stronie internetowej gminy gminnego programu opieki nad zabytkami gminy Lidzbark Warmiński lata 2024-2027 2. Udostępnienie i systematyczna aktualizacji na stronie internetowej gminy wykazu obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków 3. Systematyczne zamieszczanie na stronie internetowej gminy informacji dotyczących historii i dziedzictwa kulturowego 4. Systematyczne aktualizowanie danych dotyczących obiektów zabytkowych w gminnym systemie informacji przestrzennej 5. Współpraca z organizacjami pozarządowymi w celu opracowywania zasobów i prezentacji dziedzictwa kulturowego gminy
Rozwój edukacji i popularyzacji wiedzy o dziedzictwie kulturowym gminy	1. Organizowanie i wspieranie działań edukacyjnych związanych z dziedzictwem kulturowym gminy 2. Realizacja zadań w dziedzinie edukacji i promocji dziedzictwa kulturowego za pośrednictwem samorządowych instytucji kultury 3. Współdziałanie z organizatorami ogólnodostępnych przedsięwzięć (konferencje, sesje popularno-naukowe, rajdy) popularyzujących dziedzictwo kulturowe oraz potrzebę jego ochrony 4. Wspieranie wydawnictw naukowych i popularno-naukowych dotyczących materialnego i niematerialnego dziedzictwa historyczno-kulturowego i tradycji gminy 5. Popularyzacja dobrych praktyk w zakresie realizacji działań przy obiektach zabytkowych i zagospodarowania obszarów cennych kulturowo, przyrodniczo i krajobrazowo 7. Propagowanie idei społecznej opieki nad zabytkami oraz współdziałanie i współpraca ze społecznymi opiekunami zabytków działającymi na terenie gminy

8. Instrumentarium realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami

Przyjmuje się, że realizacja zadań, poprzez działania wskazane w niniejszym programie możliwa będzie dzięki zastosowaniu następujących instrumentów:

- **prawnych**, polegających na uwzględnianiu zapisów niniejszego programu przy tworzeniu innych dokumentów prawa miejscowego;
- **finansowych**, polegających na finansowaniu wszelkich działań zawartych w programie w większej części z budżetu gminy, przy czym prace konserwatorskie przy obiektach należących do osób prywatnych, będą wymagały zaangażowania środków prywatnych,
- **koordynacji**, oznaczających współdziałanie w zakresie realizacji celów programu z zainteresowanymi organizacjami pozarządowymi i osobami fizycznymi,
- **społecznych**, co oznacza, że program skierowany jest do odbiorcy masowego poprzez wszelkie działania edukacyjne i promocyjne,
- **kontrolnych**, polegających na egzekwowaniu zapisów dotyczących działalności inwestycyjnej na obszarach objętych ochroną oraz walce z samowolami budowlanymi na zabytkach.

Obiekty, zespoły i założenia urbanistyczne wpisane do rejestru zabytków objęte są rygorami ochrony konserwatorskiej wynikającymi z ustawy z dnia 23 lipca 2003 o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Rygory te obowiązują niezależnie od położenia obiektu w poszczególnych strefach ochrony konserwatorskiej lub poza strefami.

Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 września 2019 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem, precyzuje wymagania względem osób prowadzących prace przy obiektach zabytkowych oraz tryb postępowania.

Zgodnie z art. 21 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, podstawą sporządzenia gminnego programu opieki nad zabytkami jest gminna ewidencja zabytków. Ewidencją zostają objęte zespoły i obiekty o istotnych, lokalnych walorach historycznych, kulturowych i krajobrazowych. Obowiązek prowadzenia gminnej ewidencji zabytków nieruchomości spoczywa na wójcie (art. 22 ust. 4 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami).

Na podstawie ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami prowadzona jest gminna ewidencja zabytków gminy Lidzbark Warmiński. Ewidencja zabytków prowadzona jest przez wójta gminy w formie kart adresowych. Ewidencja obejmuje

zabytki nieruchome historyczne oraz karty adresowe stanowisk archeologicznych. Dla zabytków tych na kartach adresowych podawane są następujące informacje: adres, rodzaj zabytku, opis obiektu, chronologia, sposób ochrony oraz dokumentacja fotograficzna.

Aktualizacja i uzupełnianie ewidencji zabytków polega na:

- 1) dokonaniu przeglądu w terenie z częstotliwością raz na cztery lata obiektów figurujących w gminnej ewidencji zabytków w celu weryfikacji obiektów pod kątem stanu estetycznego;
- 2) wykonaniu dokumentacji fotograficznej w razie zmiany stanu zachowania obiektu zabytkowego;
- 3) uzupełnieniu kart adresowych gminnej ewidencji zabytków o uzyskane w trakcie przeglądu dane merytoryczne i dokumentację fotograficzną.

Określenie stanów technicznych obiektów polega na:

- 1) nawiązaniu współpracy z organem nadzoru budowlanego w celu ustalenia stanu technicznego obiektów zinwentaryzowanych w gminnej ewidencji zabytków;
- 2) uwzględnianie wniosków i opinii w sprawie dalszej kwalifikacji obiektów do gminnej ewidencji zabytków;
- 3) określeniu niezbędnych prac rewitalizacyjnych obiektów i szacunkowej wartości ich przeprowadzenia.

Bieżąca aktualizacja gminnej ewidencji zabytków polega na wprowadzaniu do ewidencji zabytków zmian wynikających z rozbiórek, modernizacji i remontów obiektów.

9. Zasady oceny realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami

Zgodnie z ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, z realizacji programu wójt gminy Lidzbark Warmiński sporządza co dwa lata sprawozdanie, które przedstawia Radzie Gminy Lidzbark Warmiński. Sprawozdanie o którym mowa będzie sporządzone w pierwszym kwartale po upływie dwóch lat od uchwalenia przez Radę Gminy niniejszego programu.

Prace nad kolejnym programem opieki nad zabytkami powinny być zainicjowane na trzy miesiące przed zakończeniem okresu czteroletniego obowiązywania programu. Dwuletnia ocena realizacji programu zawarta w sprawozdaniu będzie służyła ewaluacji programu. Zmiany w programie wymagają uchwały Rady Gminy Lidzbark Warmiński.

Przy ocenie realizacji oraz efektów wprowadzenie gminnego programu opieki nad zabytkami gminy Lidzbark Warmiński na lata 2024-2027 przyjmuje się następujące kryteria oceny (wskaźniki):

W ramach priorytetu I: Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego jako element rozwoju społeczno-gospodarczego gminy:

- poziom (w %) wydatków budżetu gminy na ochronę i opiekę nad zabytkami,
- wartość finansowa zrealizowanych kompleksowych programów rewaloryzacji i rewitalizacji oraz liczba (bądź inne mierniki) obiektów poddanych rewaloryzacji w ramach tych programów,
- wartość finansowa wykonanych prac remontowo-konserwatorskich przy zabytkach oraz liczba obiektów poddanych ww. pracom,
- liczba i wartość dofinansowań udzielonych właścicielom i użytkownikom zabytków z przeznaczeniem na remonty i modernizacje,
- liczba i wartość zastosowanych zwolnień od podatku od nieruchomości w odniesieniu do budynków i gruntów wpisanych indywidualnie do rejestru zabytków pod warunkiem ich utrzymania i konserwacji zgodnie z przepisami o ochronie zabytków,
- zakres i skala współpracy z organizacjami pozarządowymi,

Dodatkowo wymagana będzie charakterystyka opisowa osiągniętych rezultatów, do których niemożliwe jest zastosowanie wskaźników.

W ramach priorytetu II: Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego:

- wysokość dorocznych środków finansowych przeznaczonych w budżecie gminy na realizację zadań własnych samorządu w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami,
- liczba kontroli właściwego oznakowania zabytków wpisanych do rejestru zabytków znakiem informacyjnym Konwencji Haskiej,
- liczba wniosków o wpis do rejestru zabytków obszarów, obiektów i zespołów zabytkowych.

Dodatkowo wymagana będzie charakterystyka opisowa osiągniętych rezultatów, do których niemożliwe jest zastosowanie wskaźników.

W ramach priorytetu III: Badanie i dokumentacja dziedzictwa kulturowego oraz promocja i edukacja, służące budowaniu tożsamości mieszkańców:

- liczba zrealizowanych konkursów, wystaw, działań edukacyjnych na terenie gminy,
- liczba utworzonych szlaków turystycznych i imprez z zakresu turystyki kulturowej gminy,
- liczba utworzonych, zmodernizowanych elementów infrastruktury służących funkcjonowaniu i rozwojowi turystyki kulturowej,
- liczba opracowanych, wydanych wydawnictw naukowych i popularno-naukowych na temat dziedzictwa kulturowego gminy,
- liczba działań edukacyjnych dotyczących dziedzictwa kulturowego gminy skierowanych do mieszkańców i gości.

Dodatkowo wymagana będzie charakterystyka opisowa osiągniętych rezultatów, do których niemożliwe jest zastosowanie wskaźników.

10. Źródła finansowania gminnego programu opieki nad zabytkami

Finansowanie ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce może odbywać się z różnych źródeł.

Podstawowe to:

- źródła publiczne: krajowe:

- budżet państwa – m.in. środki w ramach programów Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Ministra Administracji i Cyfryzacji, Warmińsko-Mazurskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków;
- budżety jednostek samorządu terytorialnego – m.in. dotacje na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków, dotacje inwestycyjne dla instytucji kultury podległych jednostce samorządu terytorialnego, jeżeli są to obiekty wpisane do rejestru zabytków; dotacje dla organizacji pozarządowych oraz innych podmiotów wymienionych w art. 3 ust. 3 ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie, na wsparcie realizacji zadań publicznych województwa warmińsko-mazurskiego w zakresie kultury i ochrony dziedzictwa narodowego;

- źródła publiczne: zagraniczne:

- fundusze Unii Europejskiej związane z programami uwzględniającymi dziedzictwo kulturowe

- źródła prywatne:

- osób fizycznych – składki i zbiórki publiczne na określony cel;
- osób prawnych;
- organizacji pozarządowych – stowarzyszeń, fundacji;
- kościelnych osób prawnych.

10.1. Źródła publiczne. Środki krajowe

Ochrona zabytków i opieka nad zabytkami w Polsce może być finansowana z różnych źródeł, w tym w szczególności w ramach krajowych środków publicznych. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami dopuszcza możliwość udzielania dotacji z budżetu państwa przez dysponentów jego części przeznaczonej na kulturę zarówno na poziomie krajowym, jak i wojewódzkim. Odpowiednio dotacje udzielane są, w drodze ogłaszanych konkursów, przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

10.1.1. Programy Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego dysponuje instrumentami finansującymi działania związane z ochroną dziedzictwa kulturowego na mocy przyjętych rozwiązań wynikających z „Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004–2020”. Jednym z trzech instrumentów wdrażania przyjętych celów częściowych są Narodowe Programy Kultury, w tym Narodowy Program Kultury „Ochrona Zabytków i Dziedzictwa Kulturowego”. Określony jest on poprzez podprogramy, priorytety i działania, które MKiDN realizuje w corocznie ogłaszanych programach.

Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego co roku ogłasza programy, w ramach których można się ubiegać o dofinansowanie projektów związanych z ochroną zabytków. Mimo, że są one ogłaszane każdego roku, zakres merytoryczny i tematyczny w poszczególnych latach zasadniczo nie ulegał zmianie.

Aplikowanie w programach odbywa się na zasadzie konkursu, w ramach którego składa się wnioski w dwóch terminach:

I nabór – do dnia 31 października lub 30 listopada każdego roku,

II nabór – do dnia 31 marca każdego roku, o ile środki finansowe w danym programie bądź priorytecie nie zostaną wyczerpane w I naborze.

Projekty dotyczące ochrony i promocji dziedzictwa narodowego zostały zgrupowane w programie „Dziedzictwo kulturowe”, którego celem jest ochrona polskiego dziedzictwa kulturowego w kraju i za granicą, wspieranie działalności muzeów oraz popularyzacja kultury ludowej.

OCHRONA ZABYTKÓW

Strategicznym celem programu jest zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, realizowane poprzez konserwację i rewaloryzację zabytków nieruchomych i ruchomych oraz ich udostępnianie na cele publiczne. Kluczowe dla realizacji celów programu są zadania prowadzące do zabezpieczenia, zachowania i utrwalenia substancji zabytku, w ramach programu dofinansowania nie mogą zaś uzyskać projekty zakładające adaptację, przebudowę obiektów zabytkowych lub ich znaczącą rekonstrukcję. Duży nacisk kładziony będzie na dofinansowanie prac przy obiektach najbardziej zagrożonych oraz zabytkach najcenniejszych – wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Przyrodniczego Ludzkości UNESCO, uznanych za Pomniki Historii oraz tych, posiadających wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową. Istotnym celem programu jest również zwrócenie uwagi na obiekty, mające szczególne znaczenie dla dziedzictwa kulturowego – zarówno w kontekście

ogólnoświatowym, jak lokalnym, gdzie pełnią ważną rolę nośnika historii i tradycji. Określone regulaminem zasady dopuszczają możliwość całkowitego finansowania zadania, to jednakże wsparcie takie będzie można otrzymać tylko w szczególnych przypadkach, gdy zabytek posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną i naukową, wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem technologicznym prac lub gdy stan zabytku wymaga niezwłocznej interwencji. Istotnym elementem brany pod uwagę przy ocenie organizatorów będzie podejmowanie przez nich w przeszłości działań zmierzających do zabezpieczenia obiektu, będące wyrazem troski i dbałości o dziedzictwo. Kluczowym efektem działań realizowanych w ramach programu winno być stworzenie trwałych podstaw dla harmonijnego funkcjonowania obiektów zabytkowych we współczesnym, podlegającym dynamicznym, nierzadko nieodwracalnym zmianom otoczeniu. Dzięki realizacji nakreślonych wyżej celów obiekty zabytkowe, zachowując status materialnych świadectw minionych wieków, pozostaną integralną, pełnoprawną częścią czasów obecnych i przyszłych.

W ramach programu można ubiegać się o dofinansowanie następujących rodzajów zadań:

1) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków planowanych do przeprowadzenia w roku udzielenia dofinansowania;

2) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, planowanych do przeprowadzenia w roku udzielenia dofinansowania dla zabytków wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO oraz uznanych za Pomnik Historii (dotyczy wpisów indywidualnych oraz obszarowych);

3) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków przeprowadzonych w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia wniosku (po wykonaniu wszystkich prac lub robót określonych w pozwoleniu wydanym przez wojewódzkiego konserwatora zabytków);

4) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków przeprowadzonych w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia wniosku (po wykonaniu wszystkich prac lub robót określonych w pozwoleniu wydanym przez wojewódzkiego konserwatora zabytków) dla zabytków wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO oraz uznanych za Pomnik Historii (dotyczy wpisów indywidualnych oraz obszarowych).

Do programu nie kwalifikują się zadania, które są współfinansowane ze środków europejskich. O dofinansowanie w ramach priorytetu mogą ubiegać się podmioty prawa polskiego – osoby fizyczne, jednostki samorządu terytorialnego lub inne jednostki organizacyjne, będące

właścicielem bądź posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru albo posiadające taki zabytek w trwałym zarządzie.

WSPIERANIE DZIAŁAŃ MUZEALNYCH

Strategicznym celem programu jest wspieranie działalności w zakresie opieki konserwatorskiej nad muzealiami, archiwaliami i księgozbiorami, a także - prezentacji zbiorów w postaci atrakcyjnych poznawczo projektów wystawienniczych i wydawniczych.

Główny nacisk w ramach programu zostaje położony na projekty kompleksowe, charakteryzujące się wysoką wartością merytoryczną oraz nowatorskimi rozwiązaniami aranżacyjnymi, dopełnionymi umiejętnie wykorzystanymi elementami multimedialnymi. Finansowane w ramach programu zadania konserwatorskie powinny być realizowane w zgodzie z dobrymi praktykami w zakresie opracowywania i ewidencjonowania zbiorów, przy czym szczególnie istotne jest wspieranie działań, które prowadzić będą do zachowania lub przywrócenia stanu właściwego obiektom zagrożonym nieodwracalnym uszkodzeniem. Z kolei projekty wydawnicze, prócz wysokiej wartości prezentowanych treści, powinny wyróżniać się oryginalną i spójną koncepcją graficzną. Zasadniczym celem programu jest wspieranie zadań o charakterze niekomercyjnym. Program umożliwia też wsparcia dla zadań, które wysoką wartość merytoryczną łączą z potencjałem komercyjnym – pod warunkiem, że wsparcie mieści się w dopuszczalnych limitach pomocy publicznej. Biorąc pod uwagę fakt, że istotnym czynnikiem umożliwiającym skuteczną realizację projektów o wyżej nakreślonym profilu jest stabilność finansowa i organizacyjna, w ramach programu przewidziana jest możliwość finansowania zadań w trybie dwuletnim, a suma tych dofinansowań może wynieść do 40% budżetu programu. Wsparcie finansowe udzielane będzie tym projektom, których autorzy i wykonawcy gwarantują realizację założonych celów merytorycznych. Istotnym elementem brany pod uwagę przy ocenie potencjału podmiotów będzie ich doświadczenie, zgodność procedur działania ze standardami rekomendowanymi przez ministerstwo, a także umiejętność nawiązywania współpracy z innymi partnerami na szczeblu lokalnym, ogólnopolskim i międzynarodowym.

Zasadniczym efektem działań finansowanych w ramach programu powinno być umocnienie muzeów oraz innych podmiotów działających w tym obszarze jako ważnych centrów kultury, dzięki którym świadomość historyczna i tożsamość kulturowa obywateli staje się kluczowym elementem kształtującym współczesną przestrzeń społeczną. O dofinansowanie w ramach priorytetu ubiegać mogą się:

- samorządowe instytucje kultury - z wyjątkiem instytucji współprowadzonych przez ministra i jednostki samorządu terytorialnego;
- organizacje pozarządowe;
- kościoły i związki wyznaniowe oraz ich osoby prawne.

KULTURA LUDOWA I TRADYCYJNA

Strategicznym celem programu jest wspieranie zjawisk związanych z kulturami tradycyjnymi funkcjonującymi na poziomie lokalnym, regionalnym i ogólnopolskim (oraz narodowym), które występują zarówno na obszarach wiejskich, jak i miejskich. Dofinansowywane będą przedsięwzięcia związane ze spuścizną kultur tradycyjnych, transformacjami (przekształceniami i przemianami) poszczególnych ich elementów oraz współczesnymi kontekstami ich występowania, w tym odnoszących się także do kultur mniejszości narodowych i etnicznych oraz tradycji środowiskowych (w tym zawodowych i wiekowych np. zjawisk folkloru dziecięcego i młodzieżowego). Inicjatywy te mają przyczyniać się do integracji członków społeczności, wśród których dane zjawiska funkcjonują, i w ramach których są przekazywane (transmitowane). Zadaniem programu jest wspieranie działań związanych z materialnym oraz niematerialnym wymiarem dziedzictwa kulturowego, co wpisuje się w założenia ratyfikowanej w 2011 roku przez Rzeczpospolitą Polską Konwencji UNESCO z 2003 roku w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Szczególny nacisk w programie zostaje położony na projekty kompleksowe, integrujące zarówno nadawców – twórców depozytariuszy i nosicieli treści kultury wywodzących się ze społeczności lokalnych i regionalnych oraz profesjonalistów i znawców w swoich dziedzinach, jak i odbiorców (indywidualnych i zbiorowych). Istotne jest rejestrowanie, dokumentowanie i archiwizowanie materialnych i niematerialnych przejawów kultur tradycyjnych; tworzenie odpowiednich metod i narzędzi służących ich ochronie i upowszechnianiu; wypracowywanie i dzielenie się dobrymi praktykami oraz nawiązywanie interdyscyplinarnych i międzyśrodowiskowych kontaktów; wykorzystywanie wszelkich form i sposobów promocji podejmowanych działań, w tym tworzenie ogólnodostępnych repozytoriów związanych z zasobami kultur tradycyjnych i ich transformacjami. Biorąc pod uwagę fakt, że czynnikiem wpływającym na skuteczną realizację projektów o wyżej nakreślonym profilu jest stabilność finansowa i organizacyjna, w ramach programu wprowadza się możliwość finansowania zadań w trybie wieloletnim, a suma dofinansowań udzielanych w tym trybie może wynieść do 40% budżetu programu. Wsparcie finansowe kierowane będzie przede wszystkim do zadań konstruowanych w oparciu o różnorodne źródła finansowania, przy założeniu, że autorzy

projektów gwarantują stabilność działania i realizację podjętych celów merytorycznych. Istotnym elementem brany pod uwagę przy ocenie potencjału organizatorów będzie ich doświadczenie oraz umiejętność pozyskiwania znaczących środków na realizację zadania, a także zdolność do nawiązywania współpracy z innymi partnerami na szczeblu lokalnym, regionalnym, ogólnopolskim i międzynarodowym. Ze względu na specyfikę programu szczególnie ważne dla realizacji jego celów będą zadania, dla których problematyka związana z kulturami tradycyjnymi (zarówno w aspekcie historycznym, jak i współczesnym) będzie punktem wyjścia do podjęcia działań na rzecz integracji społeczności lokalnych, co przyczynić się może do wzmacniania tożsamości i budowania poczucia dumy z przejawów lokalnych i regionalnych kultur. Zakres podejmowanych działań jest zgodny z założeniami Konwencji UNESCO z 2003 roku. Głównym celem tego trybu dofinansowania jest wspieranie procesu transmisji w obrębie danej wspólnoty kulturowej, przejawiającego się w bezpośrednim przekazie wiedzy, umiejętności, funkcji – ze szczególnym naciskiem na ich unikatowość, bądź zagrożenie zanikiem. Istotnym jest przy tym czynnik *in situ* – przekaz winien odbywać się pomiędzy osobami wywodzącymi się z tej samej wspólnoty i kultury lokalnej, bądź możliwie najbliższej. Sposób przekazywania powinien odbywać się w jak najbardziej naturalny sposób, z uwzględnieniem lokalnie rozwijających się technik i sposobów transmisji, będących integralną częścią tradycji. O dofinansowanie mogą ubiegać się także przedstawiciele mniejszości narodowych, etnicznych i wyznaniowych, których kultura lokalna stanowi integralną część niematerialnego dziedzictwa kulturowego Polski. Najbardziej pożądanym efektem programu ma być wypracowanie wzorców ochrony oraz twórczego inspirowania się elementami kultur tradycyjnych zarówno w wymiarze materialnym jak i niematerialnym, z uwzględnieniem społecznego kontekstu funkcjonowania.

W ramach programu można ubiegać się o dofinansowanie zadań mających na celu wspieranie przedsięwzięć związanych ze spuścizną kultur tradycyjnych, przemianami ich elementów oraz współczesnymi kontekstami ich występowania, w tym odnoszących się także do kultur mniejszości narodowych i etnicznych oraz tradycji środowiskowych. Szczegółowy zakres kwalifikujących się zadań oraz limity finansowe warunkujące uzyskanie dofinansowania określa załącznik do regulaminu. Z programu wyłączone są zadania dofinansowane w ramach innych programów ministra oraz programów objętych finansowaniem ze środków budżetu państwa realizowanych przez państwowe instytucje kultury jako zadanie własne.

O dofinansowanie w ramach programu ubiegać mogą się następujące podmioty prawa polskiego: 1) samorządowe instytucje kultury – z wyjątkiem instytucji współprowadzonych

przez ministra i jednostki samorządu terytorialnego; 2) organizacje pozarządowe; 3) podmioty prowadzące działalność gospodarczą; 4) kościoły i związki wyznaniowe oraz ich osoby prawne

GROBY I CMENTARZE WOJENNE W KRAJU

Strategicznym celem programu jest wspieranie opieki nad grobami i cmentarzami wojennymi na terenie Rzeczypospolitej Polskiej, stanowiącymi materialne świadectwo kluczowych wydarzeń z historii Polski związanych z walką i męczeństwem. Realizacja ustawowych zadań Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego służy podtrzymywaniu i rozpowszechnianiu tradycji narodowej i państwowej. Celem programu jest otoczenie grobów i cmentarzy wojennych w kraju opieką polegającą na :

- prowadzeniu robót budowlanych, prac remontowych, konserwatorskich i restauratorskich;
- zabezpieczeniu i utrzymaniu w jak najlepszym stanie;
- prowadzeniu badań archeologicznych i prac poszukiwawczych;
- prowadzeniu prac związanych z urządzeniem grobu/kwatery/cmentarza wojennego;
- dokumentowaniu i prowadzeniu badań naukowych;
- popularyzowaniu i upowszechnianiu wiedzy.

Promowane jest:

- obejmowanie opieką obiektów, których stan zachowania wymaga podjęcia niezwłocznego działania;
- opieka nad grobami i cmentarzami wojennymi o wyjątkowej wartości historycznej;
- nadanie lub przywrócenie odpowiedniej rangi obiektom grobownictwa wojennego;
- wykorzystanie nowoczesnych metod badań, edukacji, i promocji;
- zaangażowanie w opiekę nad grobami i cmentarzami wojennymi jak największej liczby różnych podmiotów;
- stosowanie, w ramach obowiązujących przepisów prawa, rozwiązań sprzyjających lepszej ochronie prawnej grobów i cmentarzy wojennych.

10.1.2. Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji – Fundusz Kościelny

Fundusz Kościelny został powołany na mocy art. 8 ustawy z dnia 20 marca 1950 r. o przejęciu przez Państwo dóbr martwej ręki, poręczeniu proboszczom posiadania gospodarstw rolnych i utworzeniu Funduszu Kościelnego jako forma rekompensaty dla kościołów za przejęte przez państwo nieruchomości ziemskie. Fundusz ten, stosownie do zasady równouprawnienia kościołów i innych związków wyznaniowych wyrażonej w art. 25 ust. 1 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., działa na rzecz kościołów i innych

związków wyznaniowych, posiadających uregulowany status prawny w Rzeczypospolitej Polskiej.

Fundusz Kościelny stanowi wyodrębnioną pozycję w części 43 budżetu państwa - wyznania religijne oraz mniejszości narodowe i etniczne, w dziale 758 – różne rozliczenia, w rozdziale 75822 – Fundusz Kościelny, której dysponentem jest minister właściwy do spraw wyznań religijnych oraz mniejszości narodowych i etnicznych – obecnie Minister Spraw Wewnętrznych i Administracji.

Dotacje z Funduszu Kościelnego są udzielane między innymi na remonty i konserwację zabytkowych obiektów o charakterze sakralnym i to tylko na wykonywanie podstawowych prac zabezpieczających sam obiekt (w szczególności remonty dachów, stropów, ścian i elewacji, osuszanie i odgrzybianie, izolację, remonty i wymianę zużytej stolarki okiennej i drzwiowej, instalacji elektrycznej, odgromowej, przeciwwłamaniowej i przeciwpożarowej itp.). Z Funduszu nie finansuje się remontów i konserwacji obiektów towarzyszących (takich jak np.: dzwonnice wolnostojące, krzyże) ruchomego wyposażenia obiektów sakralnych (takich jak np.: obrazy, ikonostasy, stalle, epitafia, szaty i naczynia liturgiczne, instrumenty muzyczne, dzwony) oraz otoczenia świątyni, a także stałych elementów wystroju wnętrz (takich jak np.: polichromie, freski, witraże i posadzki).

O przyznanie dotacji z Funduszu Kościelnego instytucje wyznaniowe mogą się ubiegać na realizację następujących zadań:

1. konserwacja i remonty obiektów sakralnych i kościelnych o wartości zabytkowej w znaczeniu nadanym przez aktualne ustawodawstwo, bądź orzecznictwo. tj.

a) ustawę z dnia 7 lipca 1994 r. - Prawo budowlane zgodnie z którą ilekroć w ustawie jest mowa o remoncie należy przez to rozumieć wykonywanie w istniejącym obiekcie budowlanym robót budowlanych polegających na odtworzeniu stanu pierwotnego, a niestanowiących bieżącej konserwacji, przy czym dopuszcza się stosowanie wyrobów budowlanych innych niż użyto w stanie pierwotnym (art. 3 pkt. 8),

b) ustawę z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami zgodnie z którą użyte w ww. ustawie określenia oznaczają:

- zabytek - nieruchomość lub rzecz ruchomą, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową (art. 3 pkt 1),

- prace konserwatorskie - działania mające na celu zabezpieczenie i utrwalenie substancji zabytku, zahamowanie procesów jego destrukcji oraz dokumentowanie tych działań (art. 3 pkt 6).

c) w aktualnym ustawodawstwie brak jest legalnej definicji „obiektu sakralnego” oraz „obiektu kościelnego”, dlatego na potrzeby udzielenia dotacji z Funduszu Kościelnego przyjmuje się, że:

- obiekty sakralne - są te miejsca, w których stale i systematycznie zbierają się wierni danej religii (wyznania) dla wzięcia udziału w nabożeństwach i innych zorganizowanych formach uprawiania kultu religijnego (vide wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego w Warszawie z dnia 17 czerwca 1991 r., sygn. akt II SA 391/91),

- obiekty kościelne – są to inne obiekty należące do kościelnych osób prawnych, które, co do zasady, stanowią „budynki towarzyszące” obiektom sakralnym, przez które, na gruncie ustawy z dnia 17 maja 1989 r. o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej rozumie się „położone w sąsiedztwie obiektów sakralnych: budynki stanowiące mieszkanie proboszcza lub rektora i kancelarię parafialną lub kancelarię rektora (plebanię), budynki stanowiące mieszkanie wikariuszy (wikariatkę), budynki stanowiące mieszkanie pracowników świeckich parafii lub rektoratu (organistówkę), budynki punktu katechetycznego i budynki domu zakonnego związanego z duszpasterstwem w tym obiekcie sakralnym albo świadczeniem w nim pomocy.”.

Dotacje przeznaczane są, co do zasady, na remonty i prace konserwatorskie zabytkowych obiektów sakralnych (w szczególności: remonty dachów, stropów, ścian i elewacji, osuszanie i odgrzybianie, izolację, remonty i wymianę zużytej stolarki okiennej i drzwiowej, instalacji elektrycznej, wodnej, kanalizacyjnej, odgromowej). W szczególnie uzasadnionych przypadkach może nastąpić finansowanie z Funduszu Kościelnego ruchomego wyposażenia obiektów sakralnych (takich jak np.: instrumenty muzyczne, dzwony) oraz stałych elementów wystroju wnętrz (takich jak np.: ołtarze, polichromie, freski, posadzki). Z Funduszu Kościelnego nie finansuje się co do zasady prac dotyczących otoczenia obiektu (takich jak np.: chodniki, ogrodzenia, trawniki).

10.1.3. Wojewódzki Konserwator Zabytków

Warmińsko-Mazurski Wojewódzki Konserwator Zabytków, działając z upoważnienia ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami ustala kryteria i sposób naboru wniosków oraz rozdziału środków finansowych na cele związane z ochroną zabytków

i opieką nad zabytkami w ramach środków przyznanych przez Wojewodę Warmińsko-Mazurskiego, pozostających w jego dyspozycji.

Dotacja może być udzielona na dofinansowanie:

1) nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru, które zostaną przeprowadzone w roku złożenia wniosku, ustalonych na podstawie kosztorysu zatwierdzonego przez wojewódzkiego konserwatora zabytków:

a) wymagających wyłonienia wykonawcy na podstawie przepisów o zamówieniach publicznych,

b) niewymagających wyłonienia wykonawcy na podstawie przepisów o zamówieniach publicznych;

2) nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru, przeprowadzonych w okresie 3 lat poprzedzających rok złożenia wniosku (tzw. refundacja) po przeprowadzeniu wszystkich prac lub robót, określonych w pozwoleniu wydanym przez wojewódzkiego konserwatora zabytków, ustalonych na podstawie kosztorysu zatwierdzonego przez wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane może obejmować wyłącznie nakłady konieczne na:

- 1) sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich;
- 2) przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych;
- 3) wykonanie dokumentacji konserwatorskiej;
- 4) opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich;
- 5) wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami Prawa budowlanego;
- 6) sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrz;
- 7) zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku;
- 8) stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku;
- 9) odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki;
- 10) odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności;
- 11) odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych drzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych;

12) modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności;

13) wykonanie izolacji przeciwwilgociowej;

14) uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomości o własnych formach krajobrazowych;

15) działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu;

16) zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru, o których mowa w pkt 7-15;

17) zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

3. Dotacja może być udzielona w wysokości do 50% nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru.

4. Jeżeli zabytek, o którym mowa w ust. 1, posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową albo wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem technologicznym prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych, dotacja może być udzielona w wysokości do 100 % nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót.

5. W przypadku, jeżeli stan zachowania zabytku, o którym mowa w ust. 1, wymaga niezwłocznego podjęcia prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku, dotacja może być również udzielona do wysokości 100 % nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót.

6. Wnioskodawca ubiegający się o kwotę wyższą niż 50% nakładów koniecznych zobowiązany jest dołączyć informację na ten temat wraz z uzasadnieniem, w którym zostanie opisana wyjątkowa wartość historyczna, artystyczna lub naukowa zabytku albo też informację o konieczności przeprowadzenia złożonych pod względem technologicznym prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych oraz innych dokumentów potwierdzających konieczność niezwłocznego podjęcia prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych. Wniosek nie zawierający takiego uzasadnienia zostanie potraktowany, jako wniosek o udzielenie dotacji w wysokości określonej zgodnie z §1 ust.3.

7. Łączna wysokość dotacji udzielonych przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego i wojewódzkiego konserwatora zabytków nie może przekraczać wysokości dofinansowania określonej w ust. 3-5.

10.1.4. Budżety jednostek samorządu terytorialnego

Ustawodawca w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami przewidział też możliwość dofinansowywania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków ze środków jednostek samorządu terytorialnego na zasadach określonych przez organy stanowiące tych jednostek. Dotyczy to samorządów wszystkich szczebli.

W każdym przypadku o dotację może ubiegać się, w drodze corocznie ogłaszanego konkursu, każdy podmiot posiadający tytuł prawny do zabytku wynikający z prawa własności, użytkowania wieczystego, ograniczonego prawa rzeczowego, trwałego zarządu albo stosunku zobowiązaniowego. Ze środków dotacji można dofinansować wykonanie planowanych prac lub robót budowlanych tylko przy zabytkach wpisanych do rejestru, które mieszczą się w katalogu wskazanym w w/w art. 77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Na szczeblu wojewódzkim, co roku w budżecie województwa Marszałka Warmińsko-Mazurskiego zabezpieczane są środki finansowe przeznaczone na udzielenie dotacji na wykonanie prac lub robót budowlanych przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków województwa warmińsko-mazurskiego.

Ponadto w ramach sprawowanego mecenatu zarówno przez samorząd województwa, jak i gminny, udzielane są, w drodze corocznie ogłaszanych konkursów ofert, dotacje dla organizacji pozarządowych oraz innych podmiotów wymienionych w art. 3 ust. 3 ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie, na wsparcie realizacji zadań publicznych w zakresie kultury i ochrony dziedzictwa narodowego.

10.2. Źródła publiczne. Środki zagraniczne

Możliwość finansowania ochrony zabytków została włączona do działań współfinansowanych środkami finansowymi Unii Europejskiej. Wejście Polski do Unii Europejskiej otworzyło wiele nowych możliwości związanych z realizacją projektów z zakresu kultury i ochrony dziedzictwa narodowego. fundusze europejskie, tj. fundusze strukturalne, programy wspólnotowe oraz Mechanizm Finansowy Europejskiego Obszaru Gospodarczego i Norweski Mechanizm Finansowy umożliwiły realizację wielu ciekawych inicjatyw, zarówno tych o charakterze infrastrukturalnym, jak i przedsięwzięć artystycznych.

Podstawowym założeniem finansowania działań ochronnych w zakresie dziedzictwa kulturowego jest osiągnięcie celu dotyczącego zachowania dziedzictwa kulturowego oraz rozwoju zasobów kultury dla obecnych i przyszłych pokoleń. Rezultatem interwencji powinna

być poprawa uczestnictwa społeczeństwa w kulturze skutkująca wzrostem poziomu kompetencji kulturowych oraz postaw kreatywnych, jako ważnych elementów poprawy konkurencyjności gospodarki (rozwój tzw. przemysłów kreatywnych). Służyć temu będzie zwłaszcza podniesienie zdolności instytucji kultury do rozwijania kreatywności i innowacyjności poprzez stworzenie odpowiedniego zaplecza materialnego i programowego tych placówek.

W ramach inwestycji odnoszących się do ochrony dziedzictwa kulturowego wspierane są projekty z zakresu ochrony, zachowania i udostępnienia, w tym turystycznego, zabytkowych obiektów o znaczeniu ponadregionalnym, dotyczące renowacji zabytków nieruchomych wraz z otoczeniem, konserwacji zabytków ruchomych i ich digitalizacji (w przypadkach kiedy została ujęta jako element projektu). W ramach przedsięwzięć odnoszących się do rozwoju zasobów kultury realizowane będą działania dotyczące zwiększenia dostępu do zasobów kultury, poprawy jakości funkcjonowania instytucji kultury, w tym poprzez podnoszenie standardów infrastruktury oraz zakup trwałego wyposażenia do prowadzenia działalności kulturalnej i edukacyjnej. W ramach tego obszaru wsparcie uzyskają również szkoły i uczelnie artystyczne, które oferując m.in. przestrzeń dla działalności twórczej, wystawienniczej i in. spełniają rolę aktywnych instytucji kultury.

Beneficjentami w/w funduszy będą instytucje kultury, archiwa państwowe, jednostki samorządu terytorialnego, szkoły i uczelnie artystyczne prowadzone i nadzorowane przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, kościoły i związki wyznaniowe, organizacje pozarządowe, podmioty zarządzające obiektami indywidualnie wpisanymi na Listę Dziedzictwa UNESCO. Wsparcie będą mogły uzyskać również partnerstwa projektowe zawierane przez uprawnionych beneficjentów.

10.3. Inne źródła finansowania ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

10.3.1. Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej

Projekty związane z ochroną zabytków mogą być również finansowane z różnego rodzaju funduszy, powołanych do realizacji zadań w innych dziedzinach. Wśród nich należy wymienić Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej oraz Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Olsztynie, który w ramach priorytetowych działań wspiera prace leczniczo-pielęgnacyjne przy drzewach i krzewach, a w szczególności – pomnikach przyrody oraz parkach. Warto podkreślić, że działania na rzecz ochrony zabytkowych parków i ogrodów oraz inicjowanie szczegółowych prac badawczych w tych obiektach prowadzone są także z ramienia Narodowego Instytutu Dziedzictwa. W ramach

wieloletniej współpracy, w zakresie wspierania procesu rewaloryzacji najbardziej prestiżowych historycznych założeń ogrodowych, pomiędzy Narodowym Instytutem Dziedzictwa a Narodowym Funduszem Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej, powstała Lista zabytkowych założeń ogrodowych, których właściciele i użytkownicy mogą ubiegać się o dofinansowanie ze środków Funduszu. Lista składa się z części stałej „Listy najcenniejszych zabytkowych założeń ogrodowych Polski” i części ruchomej, ustalonej w cyklu trzyletnim „Listy preferencyjnej zabytkowych parków i ogrodów dla Narodowego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej”. Na stronie internetowej Narodowego Instytutu Dziedzictwa www.nid.pl opisana została szczegółowa procedura aktualizacji w/w listy.

Środki Wojewódzkiego Funduszu (a także Narodowego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej) mogą być przeznaczone m.in. na: edukację ekologiczną oraz propagowanie działań proekologicznych i zasady zrównoważonego rozwoju, przedsięwzięcia związane z ochroną przyrody, w tym urządzenie i utrzymanie terenów zieleni, zadrzewień, zakrzewień oraz parków, dofinansowywanie działań związanych z utrzymaniem i zachowaniem parków oraz ogrodów, będących przedmiotem ochrony na podstawie przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej udziela pomocy finansowej w formie pożyczek, dotacji, dopłaty do oprocentowania kredytów i pożyczek zaciąganych w bankach komercyjnych.

O pomoc ze środków WFOŚiGW w Olsztynie ubiegać się mogą zarówno jednostki samorządu terytorialnego, jak i przedsiębiorcy oraz organizacje pozarządowe. Finansowanie zadań związanych z ochroną zabytków zagwarantowano w Priorytecie: Ochrona przyrody i krajobrazu. Dotacja oraz dofinansowanie w formie przekazania środków państwowym jednostkom budżetowym mogą być przyznawane do wysokości 90% całkowitego kosztu zadania z zakresu ochrony przyrody i krajobrazu obejmujące prace rewitalizacyjne realizowane na terenach objętych ochroną lub w stosunku do obiektów poddanych pod ochronę, ujętych w rejestrze albo ewidencji, zgodnie z ustawą z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody lub z ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

10.3.2. Narodowe Centrum Nauki

Zgodnie z ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, badania konserwatorskie, architektoniczne, archeologiczne lub inne badania naukowe związane z prowadzeniem prac konserwatorskich i restauratorskich przy zabytkach mogą być również dofinansowane przez na zasadach określonych w przepisach o zasadach finansowania nauki ze środków pozostających w dyspozycji Narodowego Centrum Nauki.

10.3.3. Ogólnopolski konkurs „Zabytek zadbany”

„Zabytek Zadbany” jest corocznym konkursem ogłaszanym przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Nadzór nad konkursem sprawuje Generalny Konserwator Zabytków. Podmiotem realizującym procedurę konkursową, podobnie jak wyżej omówione Europejskie Dni Dziedzictwa jest Narodowy Instytut Dziedzictwa. Konkurs, skierowany jest do właścicieli, posiadaczy i zarządców zabytkowych obiektów wpisanych do rejestru zabytków, nie stanowi źródła finansowania zabytków, jednak warto o nim wspomnieć, bowiem jego celem jest promocja opieki nad zabytkami i upowszechnianie najlepszych wzorów właściwego utrzymania i zagospodarowania obiektów. Charakter edukacyjny konkursu polega na popularyzacji wiedzy dotyczącej właściwego postępowania z zabytkami architektury podczas ich użytkowania oraz w trakcie przeprowadzanych remontów.

10.3.4. Pozostałe źródła finansowania ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

fundusze fundacji krajowych, m.in. Fundacja im. Stefana Batorego (www.batory.org.pl), Fundacja Kronenberga (www.citibank.pl/poland/kronenberg/polish/index);

fundusze europejskie, m.in. Programy Europejskiej Fundacji Kultury (www.eurocult.org), Europejski Fundusz Rozwoju Wsi Polskiej (www.efrwp.pl);

fundusze międzynarodowe, m.in. Fundusze Wyszehradzkie (www.visegradfund.org), Szwajcarska Fundacja dla Kultury Pro Helvetia (www.prohelvetia.pl), Fundacja Współpracy Polsko–Niemieckiej (www.fwpn.org.pl), Polsko–Amerykańska Fundacja Wolności (www.pafw.pl);

fundusze organizacji międzynarodowych, m.in. Europa Nostra wręcza nagrody za utrzymywanie i restaurację obiektów kulturowych w krajach europejskich (www.europanostra.org).

11. Realizacja i finansowanie przez gminę zadań z zakresu ochrony zabytków

Zgodnie z ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, na każdym właścicielu i posiadaczu zabytku spoczywają obowiązki, wynikające z zasad sprawowania opieki nad zabytkami. Dbanie o stan zabytku, tym samym ponoszenia nakładów na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane spoczywa na właścicielu i posiadaczu obiektu zabytkowego, dysponującego tytułem prawnym do zabytku.

W przypadku jednostki samorządu terytorialnego prowadzenie i finansowanie wspomnianych prac i robót jest zdaniem własnym. Pełna realizacja zadań z zakresu ochrony zabytków przez samorząd gminny powinna przebiegać dwutorowo, uwzględniając poniższe priorytety:

- 1) opieka nad zabytkowymi obiektami i obszarami, których właścicielem lub współwłaścicielem jest gmina Lidzbark Warmiński;
- 2) kształtowanie przestrzeni publicznych oraz ochrona dziedzictwa kulturowego (w tym krajobrazu kulturowego) na całym obszarze gminy.

Gmina Lidzbark Warmiński jest właścicielem jednego obiektu zabytkowego wpisanego do rejestru zabytków województwa warmińsko-mazurskiego. Jest to cmentarz wojenny z czasów I wojny światowej w Markajmach, położony na działce nr 128 obręb geodezyjny Markajmy, wpisany do rejestru zabytków pod nr A-1804 z dnia 12.01.1987 r. Gmina jako właściciel zabytków jest ustawowo zobligowana do opieki nad nimi tj. utrzymywania w dobrym stanie technicznym, przeprowadzania remontów i bieżących konserwacji. Niezależnie od zapisów legislacyjnych władze gminy powinny dołożyć wszelkich starań, aby stan zabytków, jak i całej przestrzeni publicznej, wpływał pozytywnie na jakość życia mieszkańców, a turystów i gości zachęcał do dłuższych pobytów w regionie.

Gmina Lidzbark Warmiński udziela właścicielom obiektów zabytkowych dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków na podstawie aktualnych uchwał Rady Gminy. Dotacje na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane mogą być przyznane w wysokości do 100% nakładów koniecznych, które obejmują:

1. sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich;
2. przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych;
3. wykonanie dokumentacji konserwatorskiej;
4. opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich;
5. wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami prawa budowlanego;

6. sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrza;
7. zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku;
8. stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku;
9. odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki;
10. odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności;
11. odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych drzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych;
12. modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności;
13. wykonanie izolacji przeciwwilgociowej;
14. uzupełnienie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomości o własnych formach krajobrazowych;
15. działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu;
16. zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru, o których mowa w pkt 7-15;
17. zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

Formą pomocy finansowej gminy dla właścicieli obiektów zabytkowych może być również system ulg podatkowych - poprzez stosowanie zwolnień od podatku od nieruchomości w odniesieniu do budynków i gruntów wpisanych indywidualnie do rejestru zabytków pod warunkiem ich utrzymania i konserwacji zgodnie z przepisami o ochronie zabytków, z wyjątkiem zajętych na prowadzenie działalności gospodarczej (zgodnie z art. 7 ust 1 pkt 6 ustawy z dnia 12 stycznia 1991 r. o podatkach i opłatach lokalnych).

Inną formą wspierania opieki nad zabytkami oraz upowszechniania dziedzictwa kulturowego gminy mogą być także stypendia artystyczne przyznawane osobom działającym na rzecz opieki nad zabytkami oraz otwarte konkursy ofert na realizację zadań publicznych z dziedziny kultury, sztuki, ochrony dóbr kultury i dziedzictwa narodowego.

Aneks 1. Wykaz obiektów zabytkowych z terenu gminy Lidzbark Warmiński objętych ochroną prawną przez wpis do rejestru zabytków województwa warmińsko-mazurskiego

L.p.	Adres	Obiekt	Datowanie	Nr rejestru zabytków
1.	Babiak dz. geod. nr 135	kościół parafialny pw. św. Anny i Augustyna wraz z cmentarzem przykościelnym	2. połowa XIV w.	A-1157 z 7.09.1968 r.
2.	Blanki dz. geod. nr 31	kościół parafialny pw. Michała Archanioła wraz z cmentarzem przykościelnym	XV w.	A-1152 z 3.09.1968 r.
3.	Bugi dz. geod. nr 20	kaplica filialna pw. św. Wojciecha	1. połowa XIX w.	A-4023 z 4.12.1997 r.
4.	Gajlity 2 dz. geod. nr 10/2	dwór murowany	przełom XVIII i XIX w.	A-1068 z 3.08.1968 r.
5.	Gajlity dz. geod. nr 7/15	spichlerz murowano-drewniany	1844 r.	A-1147 z 2.09.1968 r.
6.	Gajlity dz. geod. nr 10/2	park krajobrazowy	koniec XIX – początek XX w.	A-1562 z 11.09.1984 r.
7.	Ignalin dz. geod. nr 122	kościół parafialny pw. św. Jana Ewangelisty wraz z cmentarzem przykościelnym	1783-1785 r.	A-1146 z 2.09.1968 r.
8.	Ignalin 12 dz. geod. nr 122	plebania murowana	około 1860 r.	A-1145 z 2.09.1968 r.
9.	Jarandowo dz. geod. nr 75/1	kościół filialny pw. Narodzenia NMP	1794 r.	A-4022 z 4.12.1997 r.
10.	Jarandowo dz. geod. nr 88	cmentarz rzymskokatolicki	XIX w.	A-1807 z 12.01.1987 r.
11.	Kłębowo dz. geod. nr 97	kościół parafialny pw. św. Małgorzaty wraz z cmentarzem parafialnym	przełom XV i XVI w.	A-1143 z 1.09.1968 r.
12.	Knipy 8 dz. geod. nr 85	kaplica filialna pw. Matki Boskiej Różańcowej	połowa XIX w.	A-4021 z 4.12.1997 r.

13.	Kochanówka dz. geod. nr 88	kościół parafialny pw. św. Wawrzyńca	1918 r.	A-4024 z 5.12.1997 r.
14.	Kraszewo dz. geod. nr 188	kościół parafialny pw. św. Elżbiety wraz z cmentarzem przykościelnym	1718 r.	A-1142 z 1.09.1968 r.
15.	Kraszewo dz. geod. nr 188	kaplica św. Rocha	około 1726 r.	A-1134 z 1.09.1968 r.
16.	Markajmy dz. geod. nr 128	cmentarz wojenny z czasów I wojny światowej	1914-1918 r.	A-1804 z 12.01.1987 r.
17.	Morawa dz. geod. nr 1/96	park dworski, krajobrazowy	koniec XIX w.	A-1561 z 11.09.1984 r.
18.	Rogóż dz. geod. nr 253/1	kościół pw. św. Barbary wraz z wyposażeniem wnętrz	XV w.	A-209 z 11.03.1957 r.
19.	Rogóż dz. geod. nr 200/2 i 201/2	cmentarz rzymskokatolicki	XIX w.	A-1806 z 12.01.1987 r.
20.	Rogóż, koło nr 26 (od zachodu) dz. geod. nr 199/4	kapliczka przydrożna	1767 r.	A-1122 z 23.08.1968 r.
21.	Runowo dz. geod. nr 132	kościół pw. Apostołów Szymona i Judy wraz z cmentarzem przykościelnym	XV w.	A-1117 z 23.08.1968 r.
22.	Stryjkowo	spichlerz Obiekt nie istnieje; pozostanie w gminnej ewidencji zabytków do czasu wykreślenia z rejestru zabytków	---	A-920 z 15.05.1968 r.
23.	Workiejmy dz. geod. nr 158	kaplica pw. św. Marcina	1846 r.	A-3635 z 1.12.1993 r.

Aneks 2. Wykaz obiektów zabytkowych ujętych w gminnej ewidencji zabytków gminy Lidzbark Warmiński

L.p.	Adres	Obiekt	Datowanie	Nr rejestru zabytków
1.	Babiak dz. geod. nr 135	kościół parafialny pw. św. Anny i Augustyna wraz z cmentarzem przykościelnym	2. połowa XIV w.	A-1157 z 7.09.1968 r.
2.	Babiak dz. geod. nr 116	cmentarz rzymskokatolicki, parafialny	koniec XIX w.	---
3.	Blanki dz. geod. nr 31	kościół parafialny pw. Michała Archanioła wraz z cmentarzem przykościelnym	XV w.	A-1152 z 3.09.1968 r.
4.	Blanki dz. geod. nr 52	cmentarz ewangelicki, ob. rzymskokatolicki	XIX w.	---
5.	Budniki dz. geod. nr 2/28	park dworski	XIX w.	---
6.	Bugi dz. geod. nr 20	kaplica filialna pw. św. Wojciecha	1. połowa XIX w.	A-4023 z 4.12.1997 r.
7.	Gajlity 2 dz. geod. nr 10/2	dwór murowany	przełom XVIII i XIX w.	A-1068 z 3.08.1968 r.
8.	Gajlity dz. geod. nr 7/15	spichlerz murowano-drewniany	1844 r.	A-1147 z 2.09.1968 r.
9.	Gajlity dz. geod. nr 10/2	park krajobrazowy	koniec XIX – początek XX w.	A-1562 z 11.09.1984 r.
10.	Ignalin dz. geod. nr 122	kościół parafialny pw. św. Jana Ewangelisty wraz z cmentarzem przykościelnym	1783-1785 r.	A-1146 z 2.09.1968 r.
11.	Ignalin 12 dz. geod. nr 122	plebania murowana	około 1860 r.	A-1145 z 2.09.1968 r.
12.	Jarandowo dz. geod. nr 75/1	kościół filialny pw. Narodzenia NMP	1794 r.	A-4022 z 4.12.1997 r.
13.	Jarandowo dz. geod. nr 88	cmentarz rzymskokatolicki	XIX w.	A-1807 z 12.01.1987 r.

14.	Kłębowo dz. geod. nr 97	kościół parafialny pw. św. Małgorzaty wraz z cmentarzem parafialnym	przełom XV i XVI w.	A-1143 z 1.09.1968 r.
15.	Kłębowo 12 dz. geod. nr 98	plebania murowana	około 1900 r.	---
16.	Kłębowo dz. geod. nr 188	cmentarz rzymskokatolicki, parafialny	XIX w.	---
17.	Knipy 8 dz. geod. nr 85	kaplica filialna pw. Matki Boskiej Różańcowej	połowa XIX w.	A-4021 z 4.12.1997 r.
18.	Kochanówka dz. geod. nr 88	kościół parafialny pw. św. Wawrzyńca	1918 r.	A-4024 z 5.12.1997 r.
19.	Kochanówka dz. geod. nr 222	cmentarz rzymskokatolicki, parafialny	XIX w.	---
20.	Kraszewo dz. geod. nr 188	kościół parafialny pw. św. Elżbiety wraz z cmentarzem przykościelnym	1718 r.	A-1142 z 1.09.1968 r.
21.	Kraszewo dz. geod. nr 188	kaplica św. Rocha	około 1726 r.	A-1134 z 1.09.1968 r.
22.	Kraszewo dz. geod. nr 75	cmentarz rzymskokatolicki, parafialny	XIX w.	---
23.	Markajmy dz. geod. nr 86	kaplica filialna	koniec XIX w.	---
24.	Markajmy dz. geod. nr 128	cmentarz wojenny z czasów I wojny światowej	1914-1918 r.	A-1804 z 12.01.1987 r.
25.	Medyny dz. geod. nr 80/4	kaplica filialna	3. ćwierć XIX w.	---
26.	Medyny dz. geod. nr 8/12	młyn wodny, ob. elektrownia wodna	koniec XIX w.	---
27.	Medyny 4 dz. geod. nr 37/1	Zespół Ośrodka Wypoczynkowego Zacisze Leśne: - Letni Dom Uzdrowskiowy, - pawilon I, - pawilon II,	1913 r.	---

		- tereny urządzonej zieleni		
28.	Morawa dz. geod. nr 1/96	park dworski, krajobrazowy	koniec XIX w.	A-1561 z 11.09.1984 r.
29.	Pilnik 3 dz. geod. nr 5/10	dwór murowany w zespole dworsko- folwarcznym	połowa XIX w.	---
30.	Pilnik dz. geod. nr 5/46, 5/49, 5/50, 5/52	zespół zabudowy folwarcznej: obora duża tynkowana I, obora- stajnia, stodoła, stodoła z wiatą, spichlerz, zespół stawów, ogród	1. ćwierć XX w.	---
31.	Pilnik 4 ⁴ dz. geod. nr 5/19	trojak w zespole dworsko-folwarcznym	1. ćwierć XX w.	---
32.	Pilnik 15 dz. geod. nr 5/7	trojak w zespole dworsko-folwarcznym	1. ćwierć XX w.	---
33.	Rogóż dz. geod. nr 253/1	kościół pw. św. Barbary wraz z wyposażeniem wnętrz	XV w.	A-209 z 11.03.1957 r.
34.	Rogóż dz. geod. nr 253/1	ogrodzenie wokół kościółka św. Barbary	przełom XIX i XX w.	---
35.	Rogóż dz. geod. nr 200/2 i 201/2	cmentarz rzymskokatolicki	XIX w.	A-1806 z 12.01.1987 r.
36.	Rogóż, koło nr 26 (od zachodu) dz. geod. nr 199/4	kapliczka przydrożna	1767 r.	A-1122 z 23.08.1968 r.
37.	Runowo dz. geod. nr 132	kościół pw. Apostołów Szymona i Judy wraz z cmentarzem przykościelnym	XV w.	A-1117 z 23.08.1968 r.
38.	Runowo dz. geod. nr 39	cmentarz rzymskokatolicki, parafialny	XIX w.	---
39.	Sarnowo 25 dz. geod. nr 46	kaplica filialna	2. połowa XIX w.	---
40.	Stryjkowo	spichlerz Obiekt nie istnieje; pozostanie w gminnej ewidencji zabytków do czasu	---	A-920 z 15.05.1968 r.

⁴ Pilnik 7 figurujący w WEZ to błędny numer budynku zlokalizowanego na podstawie dawnego zdjęcia.

		wykreślenia z rejestru zabytków		
41.	Workiejmy dz. geod. nr 158	kaplica pw. św. Marcina	1846 r.	A-3635 z 1.12.1993 r.
42.	Stabunity-Drwęca- Babiak (droga powiatowa Nr 1357N)	aleja przydrożna	początek XX w.	---
43.	Łaniewo- Bobrownik- Długółka- Lidzbark Warmiński (droga powiatowa Nr 1356N)	aleja przydrożna	początek XX w.	---
44.	Suryty-Gajlity (droga powiatowa Nr 1531N)	aleja przydrożna	początek XX w.	---
45.	Lidzbark Warmiński (od granicy miasta)- Medyny-Kłębowo- droga na Klutajny (granica gminy) (droga powiatowa Nr 1535N)	aleja przydrożna	początek XX w.	---
46.	Blanki-granica gminy przed Makowem (droga powiatowa Nr 1946N)	aleja przydrożna	początek XX w.	---
47.	Lidzbark Warmiński-Nowa Wieś Wielka (droga wojewódzka Nr 511N)	aleja przydrożna	początek XX w.	---
48.	Lidzbark Warmiński-Ignalin- Runowo-Babiak (droga wojewódzka Nr 513N)	aleja przydrożna	początek XX w.	---

Aneks 3. Wykaz stanowisk archeologicznych ujętych w gminnej ewidencji zabytków gminy Lidzbark Warmiński

L.p.	Miejscowość	Nr obszaru AZP	Nr stanowiska w miejscowości	Nr stanowiska na obszarze	Funkcja i chronologia stanowiska
1.	Babiak nr dz. geod. 3011/1, 5, 6, 7	15-60	I	11	1/ ślad osadnictwa, pradzieje 2/ ślad osadnictwa, nowożytność
2.	Babiak dz. geod. nr 100, 101	16-60	I	23	ślad osadnictwa, pradzieje
3.	Blanki dz. geod. nr 108	18-62	1	16	ślad osadnictwa, nowożytność
4.	Blanki dz. geod. nr 200/9	19-62	I	8	ślad osadnictwa, nowożytność
5.	Blanki dz. geod. nr 7/2	19-62	II	9	1/ ślad osadnictwa, pradzieje 2/ ślad osadnictwa, późne średniowiecze 3/ ślad osadnictwa, nowożytność
6.	Blanki dz. geod. nr 203/2	19-63	III	16	1/ osada, późne średniowiecze 2/ osada, nowożytność
7.	Blanki dz. geod. nr 172/6	19-63	IV	17	1/ ślad osadnictwa, późne średniowiecze 2/ ślad osadnictwa, nowożytność
8.	Blanki dz. geod. nr 172/6	19-63	V	18	1/ ślad osadnictwa, późne średniowiecze 2/ ślad osadnictwa, nowożytność
9.	Bobrownik dz. geod. nr 30/3	17-61	II	46	osada, wczesna epoka żelaza
10.	Bobrownik dz. geod. nr 42	17-61	III	47	osada, wczesna epoka żelaza

11.	Bobrownik dz. geod. nr 59/1	17-61	IV	48	osada, XIV-XVI w.
12.	Bobrownik dz. geod. nr 81, 82, 83, 87/3	17-61	V	49	osada, wczesna epoka żelaza
13.	Bobrownik dz. geod. nr 90/9	17-61	VI	50	1/ osada, wczesna epoka żelaza 2/ osada, XII-XIII w.
14.	Bobrownik dz. geod. nr 90/5, 90/7	17-61	VII	51	osada, wczesna epoka żelaza
15.	Bobrownik dz. geod. nr 40	17-61	VIII	45	osada, XIV-XVII w.
16.	Bobrownik dz. geod. nr 4, 9/1, 114	16-61	X	19	śląd osadnictwa, wczesna epoka żelaza
17.	Bugi dz. geod. nr 23/11	16-60	I	24	śląd osadnictwa, epoka kamienia
18.	Bugi dz. geod. nr 32/2	16-60	II	25	1/ śląd osadnictwa, epoka kamienia 2/ osada, nowożytność
19.	Bugi dz. geod. nr 56	16-60	III	26	1/ śląd osadnictwa, pradzieje 2/ osada, nowożytność
20.	Bugi dz. geod. nr 3042/6, 3042/7	16-60	IV	27	1/ śląd osadnictwa, wczesne średniowiecze 2/ osada, nowożytność
21.	Bugi dz. geod. nr 62/2	16-60	V	28	1/ śląd osadnictwa, pradzieje 2/ osada, nowożytność
22.	Bugi dz. geod. nr 87, 89/2, 89/3	16-60	VI	29	1/ śląd osadnictwa, wczesne średniowiecze 2/ osada, nowożytność
23.	Bugi dz. geod. nr 84, 87	16-60	VII	30	1/ śląd osadnictwa, wczesne średniowiecze 2/ osada, nowożytność

24.	Bugi dz. geod. nr 3040	16-60	VIII	31	osada, nowożytność
25.	Bugi dz. geod. nr 114/1, 3040/3	16-60	IX	32	1/ ślad osadnictwa, średniowiecze 2/ ślad osadnictwa, nowożytność
26.	Długołęka dz. geod nr 9, 10, 54/3	16-62	I	9	ślad osadnictwa, nowożytność
27.	Długołęka dz. geod. nr 42/2	16-61	II	20	ślad osadnictwa, nowożytność
28.	Długołęka dz. geod. nr 64, 65/8	17-61	III	52	ślad osadnictwa, chronologia nieokreślona
29.	Długołęka dz. geod. nr 67	17-61	IV	54	osada, wczesna epoka żelaza
30.	Długołęka dz. geod. nr 65/5, 65/7, 66/2	17-61	V	53	osada, VIII-X w.
31.	Drwęca dz. geod. nr 9, 10	15-60	I	29	kopiec graniczny?, nowożytność
32.	Drwęca dz. geod. nr 1	15-60	II	12	1/ ślad osadnictwa, średniowiecze 2/ osada, nowożytność
33.	Drwęca dz. geod. nr 39/1	15-60	III	13	1/ ślad osadnictwa, wczesne średniowiecze ? 2/ osada, nowożytność
34.	Drwęca dz. geod. nr 44/8, 45/6	15-60	IV	14	1/ ślad osadnictwa, wczesne średniowiecze 2/ ślad osadnictwa, średniowiecze 3/ ślad osadnictwa, nowożytność
35.	Drwęca dz. geod. nr 51/3	15-60	V	15	ślad osadnictwa, wczesna epoka żelaza
36.	Drwęca dz. geod. nr 36/8, 38	15-60	VI	16	osada, nowożytność
37.	Grabniak	15-60	I	10	osada, nowożytność

	dz. geod. nr 31/18, 31/20				
38.	Ignalin [stanowisko archiwalne, brak lokalizacji]	16-61	I	4	grodzisko, chronologia nieokreślona
39.	Ignalin dz. geod. nr 71	16-61	II	5	osada, nowożytność
40.	Ignalin dz. geod. nr 3196/1	16-61	III	6	śląd osadnictwa, nowożytność
41.	Ignalin dz. geod. nr 24/23	16-61	IV	7	1/ śląd osadnictwa, pradzieje 2/ śląd osadnictwa, nowożytność
42.	Ignalin dz. geod. nr 44/6	16-61	V	8	śląd osadnictwa, średniowiecze
43.	Ignalin dz. geod. nr 149	16-61	VI	11	śląd osadnictwa, nowożytność
44.	Ignalin dz. geod. nr 7	16-61	VII	12	śląd osadnictwa, średniowiecze
45.	Ignalin dz. geod. nr 100	16-61	VIII	14	osada, nowożytność
46.	Ignalin dz. geod. nr 227	16-61	IX	15	śląd osadnictwa, nowożytność
47.	Ignalin dz. geod. nr 66, 73	16-61	X	9	śląd osadnictwa, średniowiecze
48.	Ignalin dz. geod. nr 90/1, 90/2, 91, 93/3, 93/4	16-61	XI	21	śląd osadnictwa, średniowiecze
49.	Ignalin dz. geod. nr 62, 63/2	15-61	XII	8	1/ osada, epoka brązu 2/ śląd osadnictwa, średniowiecze
50.	Jagodowo dz. geod. nr 1/5, 1/18	15-62	I	3	osada, średniowiecze
51.	Jagodowo	15-62	II	4	śląd osadnictwa, średniowiecze

	dz. geod. nr 54/1, 54/7				
52.	Jagodowo dz. geod. nr 80/1	15-62	III	10	1/ osada, wczesne średniowiecze 2/ osada, nowożytność
53.	Jagodowo dz. geod. nr 92/2, 93	15-62	IV	11	śląd osadnictwa, nowożytność
54.	Jagodowo dz. geod. nr 157/2	15-62	V	12	śląd osadnictwa, nowożytność
55.	Jagodowo dz. geod. nr 157/2	15-62	VI	13	śląd osadnictwa, nowożytność
56.	Jarandowo dz. geod. nr 122/1, 122/2	18-62	1	11	śląd osadnictwa, późne średniowiecze
57.	Jarandowo dz. geod. nr 3113/3	18-62	2	13	śląd osadnictwa, nowożytność
58.	Jarandowo dz. geod. nr 9/8, 9/11	18-62	3	14	1/ śląd osadnictwa, późne średniowiecze 2/ śląd osadnictwa, nowożytność
59.	Kaszuny dz. geod. nr 3187/1	16-60	I	4	śląd osadnictwa, epoka brązu
60.	Kaszuny dz. geod. nr 130	16-60	II	5	śląd osadnictwa, epoka kamienia
61.	Kaszuny dz. geod. nr 135/1, 135/2	16-60	III	6	1/ śląd osadnictwa, pradzieje 2/ śląd osadnictwa, nowożytność
62.	Kaszuny dz. geod. nr 120, 121	16-60	IV	7	1/ śląd osadnictwa, pradzieje 2/ śląd osadnictwa, nowożytność
63.	Kaszuny dz. geod. nr 61/6	16-60	V	8	osada, nowożytność
64.	Kaszuny dz. geod. nr 56	16-60	VI	9	1/ śląd osadnictwa, wczesne średniowiecze

					2/ osada, nowożytność
65.	Kaszuny dz. geod. nr 27	16-60	VII	10	osada, nowożytność
66.	Kaszuny dz. geod. nr 11	16-60	VIII	11	1/ osada, epoka kamienia 2/ osada, nowożytność 3/ ślad osadnictwa, chronologia nieokreślona
67.	Kaszuny dz. geod. nr 15	16-60	IX	12	1/ osada, nowożytność 2/ ślad osadnictwa, chronologia nieokreślona
68.	Kaszuny dz. geod. nr 84/1, 84/2, 85	16-60	X	14	1/ ślad osadnictwa, wczesna epoka żelaza 2/ ślad osadnictwa, nowożytność
69.	Kaszuny dz. geod. nr 85, 86/7	16-60	XI	15	osada, nowożytność
70.	Kaszuny dz. geod. nr 84/2	16-60	XII	13	grodzisko, chronologia nieokreślona
71.	Kierz dz. geod. nr 3276/3	18-62	1	7	1/ ślad osadnictwa, późne średniowiecze 2/ ślad osadnictwa, nowożytność
72.	Kierz dz. geod. nr 32/2, 3034/5	18-62	2	8	1/ ślad osadnictwa, późne średniowiecze 2/ ślad osadnictwa, nowożytność
73.	Kierz dz. geod. nr 3034/5	18-62	3	9	1/ osada, okres wpływów rzymskich 2/ osada, późne średniowiecze 3/ osada, nowożytność
74.	Kierz dz. geod. nr 61/3	18-62	4	10	ślad osadnictwa, późne średniowiecze
75.	Kierz dz. geod. nr 67/1	19-62	I	10	osada, nowożytność

76.	Kierz dz. geod. nr 78/1	19-62	II	11	śląd osadnictwa, nowożytność
77.	Kłębowo dz. geod. nr 29/13, 30	17-62	I	15	śląd osadnictwa, wczesna epoka żelaza
78.	Kłębowo dz. geod. nr 29/11	17-62	II	16	osada, nowożytność
79.	Kłębowo dz. geod. nr 219, 220/1	17-62	III	17	śląd osadnictwa, nowożytność
80.	Kłębowo dz. geod. nr 124/2, 125/1	17-62	IV	18	śląd osadnictwa, nowożytność
81.	Kłębowo dz. geod. nr 251/1	17-62	V	19	1/ śląd osadnictwa, wczesna epoka żelaza 2/ osada, wczesne średniowiecze 3/ śląd osadnictwa, nowożytność
82.	Kłębowo dz. geod. nr 249/1	17-62	VI	20	osada, wczesna epoka żelaza
83.	Kłębowo dz. geod. nr 249/1, 3091/1	17-62	VII	21	śląd osadnictwa, pradzieje
84.	Kłębowo dz. geod. nr 249/1	17-62	VIII	27	śląd osadnictwa, wczesna epoka żelaza
85.	Kłębowo dz. geod. nr 249/1	17-62	IX	28	1/ śląd osadnictwa, epoka brązu 2/ śląd osadnictwa, średniowiecze 3/ śląd osadnictwa, nowożytność
86.	Kłębowo dz. geod. nr 249/1	17-62	X	29	śląd osadnictwa, nowożytność
87.	Kłębowo dz. geod. nr 249/1	17-62	XI	30	1/ śląd osadnictwa, pradzieje

					2/ ślad osadnictwa, nowożytność
88.	Kłębowo dz. geod. nr 3098/2	18-62	12	12	ślad osadnictwa, nowożytność
89.	Kłusity Wielkie dz. geod. nr 97/12	15-60	I	4	1/ ślad osadnictwa, epoka brązu 2/ ślad osadnictwa, nowożytność
90.	Kłusity Wielkie dz. geod. nr 145/20	15-60	II	5	1/ ślad osadnictwa, pradzieje 2/ ślad osadnictwa, nowożytność
91.	Kłusity Wielkie dz. geod. nr 145/20	15-60	III	7	ślad osadnictwa, epoka kamienia
92.	Kłusity Wielkie dz. geod. nr 145/20	15-60	IV	8	1/ ślad osadnictwa, pradzieje 2/ ślad osadnictwa, nowożytność 3/ ślad osadnictwa, chronologia nieokreślona
93.	Kłusity Wielkie [stanowisko archiwalne, brak lokalizacji]	15-60	V	6	ślad osadnictwa, pradzieje
94.	Knipy [stanowisko archiwalne, brak lokalizacji]	16-63	I	2	grodzisko, chronologia nieokreślona
95.	Knipy dz. geod. nr 113/3, 114/7	16-63	II	7	1/ osada, epoka brązu 2/ ślad osadnictwa, nowożytność
96.	Knipy dz. geod. nr 112/2	16-63	III	8	1/ ślad osadnictwa, pradzieje 2/ ślad osadnictwa, nowożytność

97.	Knipy dz. geod. nr 333/2	16-63	IV	11	śląd osadnictwa, nowożytność
98.	Knipy dz. geod. nr 55, 57	16-63	V	12	śląd osadnictwa, nowożytność
99.	Knipy dz. geod. nr 101/2	16-63	VI	13	śląd osadnictwa, nowożytność
100.	Knipy dz. geod. nr 63/6, 63/7, 63/11	16-63	VII	14	osada, nowożytność
101.	Knipy dz. geod. nr 187	16-63	VIII	15	śląd osadnictwa, nowożytność
102.	Knipy dz. geod. nr 66/1, 78/2, 84	16-63	IX	16	śląd osadnictwa, nowożytność
103.	Knipy dz. geod. nr 61/3, 66/1	16-63	X	17	osada, nowożytność
104.	Knipy dz. geod. nr 154/6	16-63	XI	18	osada, nowożytność
105.	Knipy dz. geod. nr 3038	16-63	XII	22	śląd osadnictwa, nowożytność
106.	Kochanówka [stanowisko archiwalne, brak lokalizacji]	18-62	1	1	znalezisko luźne, okres wpływów rzymskich
107.	Kochanówka [stanowisko archiwalne, brak lokalizacji]	18-62	2	2	znalezisko luźne, epoka brązu
108.	Kochanówka dz. geod. nr 260/2	18-62	3	3	1/ śląd osadnictwa, późne średniowiecze 2/ śląd osadnictwa, nowożytność
109.	Kochanówka dz. geod. nr 226/4	18-62	4	4	śląd osadnictwa, nowożytność
110.	Kochanówka dz. geod. nr 216, 218	18-62	5	5	1/ śląd osadnictwa, późne średniowiecze 2/ śląd osadnictwa, nowożytność

111.	Kochanówka dz. geod. nr 52/1, 54/1	18-62	6	6	1/ ślad osadnictwa, późne średniowiecze 2/ ślad osadnictwa, nowożytność
112.	Koniewo dz. geod. nr 2/55	16-62	I	46	ślad osadnictwa, nowożytność
113.	Koniewo dz. geod. nr 2/50	16-62	II	47	osada, wczesna epoka żelaza
114.	Koniewo dz. geod. nr 2/50	16-62	III	48	ślad osadnictwa, wczesna epoka żelaza
115.	Koniewo dz. geod. nr 138/1	16-62	IV	53	osada, nowożytność
116.	Koniewo dz. geod. nr 140/7, 140/8	16-62	V	54	osada, wczesna epoka żelaza
117.	Koniewo dz. geod. nr 130/4, 140/8, 189	16-62	VI	55	ślad osadnictwa, wczesna epoka żelaza
118.	Koniewo dz. geod. nr 124/1	16-62	VII	56	osada, średniowiecze
119.	Koniewo dz. geod. nr 136/2	16-62	VIII	57	1/ ślad osadnictwa, wczesna epoka żelaza 2/ ślad osadnictwa, średniowiecze
120.	Koniewo dz. geod. nr 133/3, 134, 135/1, 141/1, 189	16-62	IX	58	ślad osadnictwa, nowożytność
121.	Koniewo dz. geod. nr 135	16-62	X	59	ślad osadnictwa, nowożytność
122.	Koniewo [stanowisko archiwalne, brak lokalizacji]	16-62	XI	60	cmentarzysko, okres wpływów rzymskich
123.	Koniewo dz. geod. nr 3/12	16-62	XII	21	ślad osadnictwa, epoka kamienie
124.	Koniewo dz. geod. nr 61/1, 185	15-62	XIII	1	1/ ślad osadnictwa, wczesne średniowiecze

					2/ ślad osadnictwa, nowożytność
125.	Koniewo dz. geod. nr 60/10	15-62	XIV	2	ślad osadnictwa, nowożytność
126.	Koniewo dz. geod. nr 51/2, 52/4	15-62	XV	7	ślad osadnictwa, wczesne średniowiecze
127.	Koniewo dz. geod. nr 53/2	15-62	XVI	8	1/ ślad osadnictwa, wczesna epoka żelaza 2/ ślad osadnictwa, nowożytność
128.	Koniewo dz. geod. nr 23/20	15-62	XVII	9	ślad osadnictwa, nowożytność
129.	Kotowo, dz. geod. nr 51/2	15-63	I	1	ślad osadnictwa, średniowiecze
130.	Kotowo dz. geod. nr 2/39	15-63	II	2	kurhan, wczesna epoka żelaza
131.	Kotowo dz. geod. nr 37/1, 37/2	15-63	III	3	ślad osadnictwa, średniowiecze
132.	Kotowo dz. geod. nr 28/6, 28/7	15-63	IV	4	1/ osada, średniowiecze 2/ osada, nowożytność
133.	Kotowo dz. geod. nr 12/4	15-63	V	5	ślad osadnictwa, średniowiecze
134.	Kotowo dz. nr 48/1, 49	15-63	VI	6	ślad osadnictwa, średniowiecze
135.	Kotowo dz. geod. nr 1/23, 57/1	15-63	VII	7	ślad osadnictwa, nowożytność
136.	Kotowo dz. geod. nr 5/1	15-63	VIII	8	1/ osada, średniowiecze 2/ osada, nowożytność
137.	Kotowo dz. geod. nr 117/4	15-63	IX	20	1/ ślad osadnictwa, średniowiecze 2/ ślad osadnictwa, nowożytność

138.	Kotowo dz. geod. nr 117/3	15-63	X	21	śląd osadnictwa, średniowiecze
139.	Kraszewo [stanowisko archiwalne, brak lokalizacji]	17-62	I	4	śląd osadnictwa, epoka kamienia
140.	Kraszewo dz. geod. nr 185/1, 185/2	17-62	II	5	osada, średniowiecze
141.	Kraszewo dz. geod. nr 186, 195/1	17-62	III	6	śląd osadnictwa, nowożytność
142.	Kraszewo dz. geod. nr 197, 285/2, 285/5	17-62	IV	7	śląd osadnictwa, nowożytność
143.	Kraszewo dz. geod. nr 165, 166, 167, 205, 206	17-62	V	8	osada, nowożytność
144.	Kraszewo dz. geod. nr 86/6, 286/2	17-62	VI	9	osada, nowożytność
145.	Kraszewo dz. geod. nr 79/1	17-62	VII	10	śląd osadnictwa, nowożytność
146.	Kraszewo dz. geod. 76/2	17-62	VIII	11	śląd osadnictwa, nowożytność
147.	Kraszewo dz. geod. nr 56/1, 57/2	17-62	IX	12	śląd osadnictwa, nowożytność
148.	Łabno dz. geod. nr 62/10	17-62	I	42	osada, średniowiecze
149.	Łabno dz. geod. nr 6/13	17-62	II	43	śląd osadnictwa, średniowiecze
150.	Łabno dz. geod. nr 49/5, 49/9, 49/11	17-62	III	44	śląd osadnictwa, nowożytność
151.	Łabno dz. geod. nr 201/1	17-62	IV	45	śląd osadnictwa, nowożytność

152.	Łabno dz. geod. nr 60/4	17-62	V	46	śląd osadnictwa, średniowiecze
153.	Łabno dz. geod. nr 47/9	17-62	VI	47	śląd osadnictwa, nowożytność
154.	Łabno dz. geod. nr 47/9	17-62	VII	48	śląd osadnictwa, średniowiecze
155.	Łabno dz. geod. nr 47/9	17-62	VIII	49	osada, nowożytność
156.	Łabno dz. geod. nr 47/9	17-62	IX	50	śląd osadnictwa, średniowiecze
157.	Łabno dz. geod. nr 47/5, 47/9	17-62	X	51	śląd osadnictwa, średniowiecze
158.	Łabno dz. geod. nr 86/10, 88/17, 88/18	17-62	XI	14	śląd osadnictwa, nowożytność
159.	Łaniewo [stanowisko archiwalne, brak lokalizacji]	17-61	I	3	grodzisko, chronologia nieokreślona
160.	Łaniewo dz. geod. nr 161, 164, 165/1	17-61	II	30	1/ osada, wczesna epoka żelaza 2/ osada, XIII-XIV w.
161.	Łaniewo dz. geod. nr 107	17-61	III	31	1/ osada, wczesna epoka żelaza 2/ osada, XVII-XVIII w.
162.	Łaniewo dz. geod. nr 122, 123	17-61	IV	32	śląd osadnictwa, XVII w.
163.	Łaniewo dz. geod. nr 3123/7	17-61	V	33	śląd osadnictwa, chronologia nieokreślona
164.	Łaniewo dz. geod. nr 24	17-61	VI	34	osada, XVI-XVII w.
165.	Łaniewo dz. geod. nr 74/1, 74/2	17-61	VII	35	osada, XVI-XVII w.
166.	Łaniewo dz. geod. nr 184/1	17-61	VIII	44	osada, wczesna epoka żelaza

167.	Łaniewo dz. geod. nr 10, 71, 228	17-61	IX	36	osada, XIII-XIV w.
168.	Łaniewo dz. geod. nr 223/2	17-61	X	37	osada, XVIII-XIX w.
169.	Łaniewo dz. geod. nr 240, 241	17-61	XI	38	śląd osadnictwa, XVII w.
170.	Łaniewo dz. geod. nr 321/1, 324/2	17-61	XII	39	1/ osada, epoka brązu 2/ osada, XIV-XVIII w.
171.	Łaniewo dz. geod. nr 316	17-61	XIII	40	1/ osada, wczesna epoka żelaza 2/ osada, okres wpływów rzymskich
172.	Łaniewo dz. geod. nr 199, 204/2	17-61	XIV	41	osada, XV-XVI w.
173.	Łaniewo dz. geod. nr 192, 193, 194/1, 194/2	17-61	XV	42	1/ osada, epoka brązu 2/ osada, XVIII-XIX w.
174.	Łaniewo dz. geod. nr 186, 187	17-61	XVI	43	śląd osadnictwa, XVII w.
175.	Łaniewo dz. geod. nr 3174	17-60	XVII	12	znalezisko luźne, średniowiecze
176.	Markajmy [stanowisko archiwalne, brak lokalizacji]	16-62	I	5	śląd osadnictwa, epoka brązu
177.	Markajmy dz. geod. nr 3174/1	17-62	II	56	śląd osadnictwa, nowożytność
178.	Markajmy dz. geod. nr 5/10	16-62	III	26	1/ śląd osadnictwa, wczesne średniowiecze 2/ śląd osadnictwa, nowożytność

179.	Markajmy dz. geod. nr 143/10	16-62	IV	27	śląd osadnictwa, średniowiecze
180.	Markajmy dz. geod. nr 183/2, 183/7	16-62	V	28	osada, nowożytność
181.	Markajmy dz. geod. nr 183/2, 186/2, 186/22	16-62	VI	29	śląd osadnictwa, nowożytność
182.	Markajmy dz. geod. nr 107/5, 107/8, 107/9	16-62	VII	30	śląd osadnictwa, nowożytność
183.	Markajmy dz. geod. nr 107/2, 107/9, 108/15	16-62	VIII	31	śląd osadnictwa, nowożytność
184.	Markajmy dz. geod. nr 13/5	16-62	IX	32	śląd osadnictwa, nowożytność
185.	Markajmy dz. geod. nr 12/2	16-62	X	33	śląd osadnictwa, nowożytność
186.	Markajmy dz. geod. nr 92/3	16-62	XI	34	śląd osadnictwa, nowożytność
187.	Markajmy dz. geod. nr 96/5	16-62	XII	35	śląd osadnictwa, nowożytność
188.	Markajmy dz. geod. nr 51, 52/2, 52/4	16-62	XIII	36	śląd osadnictwa, nowożytność
189.	Markajmy dz. geod. nr 21/14, 21/15, 29/11, 177/2	16-62	XIV	37	śląd osadnictwa, nowożytność
190.	Markajmy dz. geod. nr 11/2	16-62	XV	39	śląd osadnictwa, nowożytność
191.	Markajmy dz. geod. nr 10/2	16-62	XVI	40	osada, nowożytność
192.	Markajmy dz. geod. nr 10/2, 12, 13/3	16-62	XVII	41	osada, nowożytność
193.	Markajmy	16-62	XVIII	42	śląd osadnictwa, średniowiecze

	dz. geod. nr 6/8, 6/12, 6/15, 6/16				
194.	Markajmy dz. geod. nr 5, 6/8	16-62	XIX	43	śląd osadnictwa, nowożytność
195.	Markajmy dz. geod. nr 6/8, 194	16-62	XX	44	śląd osadnictwa, średniowiecze
196.	Markajmy dz. geod. nr 2/26	16-62	XXI	45	śląd osadnictwa, wczesna epoka żelaza
197.	Markajmy dz. geod. nr 143/1	16-63	XXI	19	śląd osadnictwa, nowożytność
198.	Markajmy dz. geod. nr 62/2, 164/2	16-62	XXII	64	znalezisko luźne, wczesne średniowiecze
199.	Marków [stanowisko archiwalne, brak lokalizacji]	16-62	I	6	śląd osadnictwa, chronologia nieokreślona
200.	Medyny [stanowisko archiwalne, brak lokalizacji]	17-62	I	1	śląd osadnictwa, epoka kamienia
201.	Medyny [stanowisko archiwalne, brak lokalizacji]	17-62	II	2	śląd osadnictwa, epoka kamienia
202.	Medyny [stanowisko archiwalne, brak lokalizacji]	17-62	III	3	grodzisko, chronologia nieokreślona
203.	Medyny dz. geod. nr 24/3	17-62	IV	24	śląd osadnictwa, średniowiecze
204.	Medyny dz. geod. nr 15/19, 20/3, 119	17-62	V	25	1/ śląd osadnictwa, epoka kamienia 2/ śląd osadnictwa, nowożytność
205.	Medyny dz. geod. nr 15/1	17-62	VI	26	osada, nowożytność

206.	Medyny dz. geod. nr 100/13	17-62	VII	31	osada, nowożytność
207.	Medyny dz. geod. nr 59/8, 3181/5	17-62	VIII	32	śląd osadnictwa, wczesne średniowiecze
208.	Medyny dz. geod. nr 88/1, 89	17-62	IX	33	śląd osadnictwa, średniowiecze
209.	Medyny dz. geod. nr 58/2, 65/4	17-62	X	34	1/ śląd osadnictwa, epoka brązu 2/ osada, średniowiecze
210.	Medyny dz. geod. nr 43/3, 43/4	17-62	XI	35	śląd osadnictwa, średniowiecze
211.	Medyny dz. geod. nr 4/7, 4/19	17-62	XII	36	śląd osadnictwa, średniowiecze
212.	Medyny dz. geod. nr 28/51	17-62	XIII	37	śląd osadnictwa, średniowiecze
213.	Medyny dz. geod. nr 28/40, 28/43	17-62	XIV	38	śląd osadnictwa, średniowiecze
214.	Medyny dz. geod. nr 12/13, 29/9, 29/10	17-62	XV	39	śląd osadnictwa, nowożytność
215.	Medyny dz. geod. nr 45/10	17-62	XVI	40	śląd osadnictwa, średniowiecze
216.	Medyny dz. geod. nr 35/13	17-62	XVII	41	śląd osadnictwa, nowożytność
217.	Medyny dz. geod. nr 115	17-63	18	8	śląd osadnictwa, wczesne średniowiecze
218.	Medyny dz. geod. nr 15/24, 19/4, 22/6, 36/1	17-63	19	36	osada, pradzieje
219.	Miejska Wola dz. geod. nr 100	16-60	I	16	śląd osadnictwa, epoka kamienia

220.	Miejska Wola dz. geod. nr 3042/2	16-60	II	17	1/ ślad osadnictwa, pradzieje 2/ ślad osadnictwa, nowożytność
221.	Miejska Wola dz. geod. nr 95/1	16-60	III	18	osada, nowożytność
222.	Miejska Wola dz. geod. nr 40	16-60	IV	19	1/ ślad osadnictwa, pradzieje 2/ osada, nowożytność
223.	Miejska Wola dz. geod. nr 95/1	16-60	V	20	1/ osada, wczesna epoka żelaza 2/ osada, nowożytność
224.	Miejska Wola dz. geod. nr 159	16-60	VI	21	osada, nowożytność
225.	Miejska Wola dz. geod. nr 5/4	16-60	VII	22	1/ ślad osadnictwa, pradzieje 2/ ślad osadnictwa, nowożytność
226.	Miłogórze [stanowisko archiwalne, brak lokalizacji]	17-61	I	1	kurhan, wczesna epoka żelaza
227.	Miłogórze dz. geod. nr 345/5	17-61	II	4	ślad osadnictwa, XVIII w.
228.	Miłogórze dz. geod. nr 336/7, 338/5	17-61	III	5	ślad osadnictwa, XVI- XVII w.
229.	Miłogórze dz. geod. nr 3141/1	17-61	6	46	ślad osadnictwa, pradzieje
230.	Miłogórze dz. geod. nr 3141/1	18-61	7	47	miejsce produkcji (mielerz), chronologia nieznana
231.	Nowa Wieś Wielka [stanowisko archiwalne, brak lokalizacji]	15-61	I	4	kurhan, wczesna epoka żelaza

232.	Nowa Wieś Wielka dz. geod. nr 187/3	15-61	II	21	1/ ślad osadnictwa, pradzieje 2/ ślad osadnictwa, nowożytność
233.	Nowa Wieś Wielka dz. geod. nr 3187/1	15-61	III	22	1/ ślad osadnictwa, wczesne średniowiecze 2/ ślad osadnictwa, nowożytność
234.	Nowa Wieś Wielka dz. geod. nr 106/22, 106/25, 3187/2	15-61	IV	23	1/ ślad osadnictwa, pradzieje 2/ ślad osadnictwa, wczesne średniowiecze
235.	Nowa Wieś Wielka dz. geod. nr 106/24	15-61	V	24	ślad osadnictwa, pradzieje
236.	Nowosady dz. geod. nr 93	17-62	I	13	ślad osadnictwa, nowożytność
237.	Nowosady dz. geod. nr 46/13, 3068/2	17-61	II	6	1/ ślad osadnictwa, XI- XII w. 2/ ślad osadnictwa, XIV-XVI w.
238.	Nowosady dz. geod. nr 51, 52/4, 52/5	17-61	III	7	1/ ślad osadnictwa, pradzieje 2/ osada, XV-XVIII w.
239.	Nowosady dz. geod. nr 68, 69/3	17-61	IV	8	osada, XIII-XVII w.
240.	Nowosady dz. geod. nr 67/5, 69/3	17-61	V	9	osada, XV-XVII w.
241.	Nowosady dz. geod. nr 121/6, 123/5	17-61	VI	12	osada, XVI-XVII w.
242.	Pilnik dz. geod. nr 5/52, 5/54	17-62	I	52	ślad osadnictwa, średniowiecze
243.	Pomorowo dz. geod. nr 4/17	17-61	I	2	kurhan, wczesna epoka żelaza

					rejestr zabytków nr C-283
244.	Pomorowo dz. geod. nr 3067/1	17-61	II	13	osada, wczesna epoka żelaza
245.	Pomorowo dz. geod. nr 49/1	17-61	III	14	1/ ślad osadnictwa, pradzieje 2/ ślad osadnictwa, XVI-XVII w.
246.	Pomorowo dz. geod. nr 37, 46/1	17-61	IV	15	osada, wczesna epoka żelaza
247.	Pomorowo dz. geod. nr 35	17-61	V	16	osada, wczesna epoka żelaza
248.	Pomorowo dz. geod. nr 90/2	17-61	VI	17	ślad osadnictwa, XVIII w.
249.	Pomorowo dz. geod. nr 90/2	17-61	VII	18	ślad osadnictwa, XVII w.
250.	Pomorowo dz. geod. nr 12/2	17-61	VIII	19	osada, XVI-XVIII w.
251.	Pomorowo dz. geod. nr 385	17-61	IX	20	ślad osadnictwa, pradzieje
252.	Pomorowo dz. geod. nr 385	17-61	X	21	osada, okres wpływów rzymskich
253.	Pomorowo dz. geod. nr 3062/2	17-61	XI	10	osada, pradzieje
254.	Pomorowo dz. geod. nr 3063/1	17-61	XII	11	ślad osadnictwa, pradzieje
255.	Pomorowo dz. geod. nr 4/17	17-61	XIII	26	osada, XV-XVI w.
256.	Pomorowo dz. geod. nr 3/7	17-61	XIV	27	ślad osadnictwa, XVII w.
257.	Pomorowo dz. geod. nr 387	17-61	XV	28	ślad osadnictwa, pradzieje
258.	Pomorowo	17-61	XVI	29	osada, XVI-XVIII w.

	dz. geod. nr 379, 380, 381, 386, 388				
259.	Pomorowo dz. geod. nr 6/3 i 6/6	18-61	17	29	śląd osadnictwa, epoka żelaza
260.	Pomorowo dz. geod. nr 6/3 i 6/6	18-61	18	30	osada, epoka żelaza
261.	Pomorowo dz. geod. nr 6/3 i 6/6	18-61	19	31	śląd osadnictwa, epoka kamienia
262.	Pomorowo dz. geod. nr 6/3 i 6/6	18-61	20	32	osada, epoka żelaza
263.	Pomorowo dz. geod. nr 6/3 i 6/6	18-61	21	38	śląd osadnictwa, pradzieje
264.	Redy dz. geod. nr 33/5, 34/1	16-62	I	25	śląd osadnictwa, nowożytność
265.	Redy dz. geod. nr 84	16-61	II	13	osada, nowożytność
266.	Rogóż dz. geod. 28/2, 3028/6	16-62	I	3	grodzisko, wczesne średniowiecze rejestr zabytków nr C-068
267.	Rogóż dz. geod. nr 3028/6	16-62	II	49	śląd osadnictwa, nowożytność
268.	Rogóż dz. geod. nr 283/4	16-63	III	4	1/ śląd osadnictwa, pradzieje 2/ śląd osadnictwa, średniowiecze
269.	Rogóż dz. geod. nr 304/3, 305/3	16-63	IV	5	osada, nowożytność
270.	Rogóż dz. geod. nr 304/3, 305/3	16-63	V	6	osada, nowożytność

271.	Rogóż dz. geod. nr 247/1, 252/1	16-63	VI	23	śląd osadnictwa, średniowiecze
272.	Rogóż dz. geod. nr 8/9, 8/18	15-63	VII	13	1/ osada, średniowiecze 2/ osada, nowożytność
273.	Rogóż dz. geod. nr 8/19	15-63	VIII	14	1/ osada, okres wpływów rzymskich 2/ ślad osadnictwa, średniowiecze 3/ ślad osadnictwa, nowożytność
274.	Rogóż dz. geod. nr 8/9	15-63	IX	15	śląd osadnictwa, średniowiecze
275.	Rogóż dz. geod. nr 1/3, 1/4, 7/6, 7/7	15-63	X	16	1/ osada, wczesna epoka żelaza 2/ ślad osadnictwa, średniowiecze 3/ ślad osadnictwa, nowożytność
276.	Rogóż dz. geod. nr 4/10	15-63	XI	17	1/ ślad osadnictwa, średniowiecze 2/ ślad osadnictwa, nowożytność
277.	Rogóż dz. geod. nr 1/94	15-63	XII	18	1/ ślad osadnictwa, średniowiecze 2/ ślad osadnictwa, nowożytność
278.	Rogóż dz. geod. nr 1/93	15-63	XIII	19	1/ ślad osadnictwa, średniowiecze 2/ ślad osadnictwa, nowożytność
279.	Rogóż dz. geod. nr 252	15-63	XIV	29	śląd osadnictwa, nowożytność
280.	Rogóż dz. geod. nr 94/3	16-62	XV	50	osada, nowożytność
281.	Rogóż dz. geod. nr 83/10, 416/10, 416/17	16-62	XVI	51	śląd osadnictwa, wczesna epoka żelaza

282.	Rogóż dz. geod. nr 416/1, 416/3, 3027/2	16-62	XVII	52	śląd osadnictwa, nowożytność
283.	Rogóż [stanowisko archiwalne, brak lokalizacji]	16-62	XVIII	4	osada, wczesne średniowiecze
284.	Runowo [stanowisko archiwalne, brak lokalizacji]	16-61	I	1	cmientarzysko, wczesna epoka żelaza
285.	Runowo [stanowisko archiwalne, brak lokalizacji]	16-61	II	2	cmientarzysko, wczesna epoka żelaza
286.	Runowo [stanowisko archiwalne, brak lokalizacji]	16-61	III	3	grodzisko, chronologia nieokreślona
287.	Runowo dz. geod. nr 119/6	16-61	IV	10	śląd osadnictwa, nowożytność
288.	Runowo dz. geod. nr 283/1	16-61	V	16	śląd osadnictwa, średniowiecze
289.	Runowo dz. geod. nr 272/1, 273	16-61	VI	17	1/ śląd osadnictwa, epoka kamienia 2/ osada, średniowiecze
290.	Runowo dz. geod. 398/6	16-61	VII	18	osada, średniowiecze
291.	Sarnowo dz. geod. nr 27	16-63	I	20	1/ śląd osadnictwa, pradzieje 2/ śląd osadnictwa, nowożytność
292.	Sarnowo dz. geod. nr 123	17-63	1	9	śląd osadnictwa, nowożytność
293.	Sarnowo dz. geod. nr 38, 40/1	16-63	II	21	osada, średniowiecze
294.	Sarnowo dz. geod. nr 134	17-63	2	10	1/ śląd osadnictwa, neolit

					2/ ślad osadnictwa, nowożytność
295.	Sarnowo dz. geod. nr 136	17-63	3	11	grodzisko?, chronologia nieokreślona
296.	Sarnowo dz. geod. nr 137/1	17-63	4	12	1/ ślad osadnictwa, epoka kamienia- wczesna epoka żelaza 2/ ślad osadnictwa, wczesna epoka żelaza
297.	Sarnowo dz. geod. nr 123, 125/1	17-63	5	13	ślad osadnictwa, pradzieje
298.	Stabunity dz. geod. nr 2/4	14-60	1	5	1/ ślad osadnictwa, neolit? 2/ osada?, wczesna epoka żelaza 3/ osada, XI-XII w.
299.	Stabunity dz. geod. nr 2/4	15-60	I	17	1/ ślad osadnictwa, pradzieje 2/ ślad osadnictwa, średniowiecze 3/ osada, nowożytność
300.	Stabunity dz. geod. nr 2/4	15-60	II	18	1/ ślad osadnictwa, wczesne średniowiecze? 2/ ślad osadnictwa, nowożytność
301.	Stabunity dz. geod. nr 44/3	15-60	III	19	kopiec graniczny?, nowożytność
302.	Stabunity dz. geod. nr 5/5	15-60	IV	20	1/ ślad osadnictwa, wczesna epoka żelaza 2/ ślad osadnictwa, średniowiecze 3/ osada?, nowożytność
303.	Stabunity dz. geod. nr 8/6	15-60	V	21	1/ osada, wczesna epoka żelaza 2/ ślad osadnictwa, nowożytność

304.	Stabunity dz. geod. nr 8/6	15-60	VI	22	1/ ślad osadnictwa, epoka brązu 2/ ślad osadnictwa, nowożytność
305.	Stabunity dz. geod. nr 9/1	15-60	VII	23	1/ ślad osadnictwa, wczesne średniowiecze 2/ osada?, nowożytność
306.	Stabunity dz. geod. nr 259/1	15-60	VIII	25	1/ osada, wczesna epoka żelaza 2/ ślad osadnictwa, nowożytność
307.	Stabunity dz. geod. nr 12/8	15-60	IX	26	grodzisko?, chronologia nieokreślona
308.	Stabunity dz. geod. nr 72/4	15-60	X	30	kopiec graniczny?, nowożytność
309.	Strykowo dz. geod. nr 131/2, 133/1	18-61	1	1	ślad osadnictwa, późne średniowiecze
310.	Strykowo dz. geod. nr 130/4	18-61	2	2	ślad osadnictwa, późne średniowiecze
311.	Strykowo dz. geod. nr 144, 146/1	18-61	3	3	1/ ślad osadnictwa, epoka kamienia 2/ ślad osadnictwa, nowożytność
312.	Strykowo dz. geod. nr 121/1, 122	18-61	4	4	1/ ślad osadnictwa, późne średniowiecze 2/ ślad osadnictwa, nowożytność
313.	Strykowo dz. geod. nr 171/8, 260/2	18-61	5	5	1/ ślad osadnictwa, późne średniowiecze 2/ ślad osadnictwa, nowożytność
314.	Strykowo dz. geod. nr 87/1, 3206/2	18-61	6	6	1/ ślad osadnictwa, epoka kamienia 2/ ślad osadnictwa, nowożytność
315.	Strykowo dz. geod. nr 86/1	18-61	7	7	ślad osadnictwa, epoka kamienia

316.	Strykowo dz. geod. nr 56	18-61	8	8	obozowisko, epoka kamienia
317.	Strykowo dz. geod. nr 56	18-61	9	9	1/ ślad osadnictwa, epoka kamienia 2/ ślad osadnictwa, nowożytność
318.	Strykowo dz. geod. nr 47	18-61	10	10	1/ ślad osadnictwa, wczesne średniowiecze? 2/ ślad osadnictwa, późne średniowiecze 3/ ślad osadnictwa, nowożytność
319.	Strykowo dz. geod. nr 58, 59, 66, 67/1	18-61	11	11	1/ ślad osadnictwa, epoka kamienia 2/ ślad osadnictwa, późne średniowiecze 3/ ślad osadnictwa, nowożytność
320.	Strykowo dz. geod. nr 57	18-61	12	33	osada, epoka żelaza
321.	Strykowo dz. geod. nr 34	18-61	13	36	ślad osadnictwa, średniowiecze
322.	Strykowo dz. geod. nr 3254/2	18-61	14	39	miejsce produkcji (mielerz), chronologia nieznana
323.	Strykowo dz. geod. nr 181/1 i 3249	18-61	15	40	ślad osadnictwa, epoka kamienia
324.	Strykowo dz. geod. nr 195	18-61	16	41	ślad osadnictwa, epoka żelaza
325.	Strykowo dz. geod. nr 56	18-61	17	42	ślad osadnictwa, pradzieje
326.	Strykowo dz. geod. nr 58	18-61	18	44	ślad osadnictwa, epoka żelaza
327.	Suryty dz. geod. nr 42/5	18-62	1	15	1/ ślad osadnictwa, późne średniowiecze 2/ ślad osadnictwa, nowożytność

328.	Suryty dz. geod. nr 3322/1	19-62	I	1	cmentarzysko?, chronologia nieokreślona [stanowisko archiwalne, brak lokalizacji]
329.	Suryty dz. geod. nr 38/18, 38/21, 38/22	19-62	II	6	osada, nowożytność
330.	Suryty dz. geod. nr 37/1, 37/2	19-62	III	7	śląd osadnictwa, nowożytność
331.	Świątnik dz. geod. nr 65/11, 65/12	17-62	II	22	śląd osadnictwa, nowożytność
332.	Świątnik dz. geod. nr 33/1, 33/3	17-62	III	23	śląd osadnictwa, nowożytność
333.	Świątnik dz. geod. nr 53/1, 64	17-63	5	37	1/ śląd osadnictwa, pradzieje 2/ śląd osadnictwa, nowożytność
334.	Wielochowo [stanowisko archiwalne, brak lokalizacji]	16-62	I	2	śląd osadnictwa, epoka kamienia
335.	Wielochowo dz. geod. nr 65/2	16-62	II	22	śląd osadnictwa, nowożytność
336.	Wielochowo dz. geod. nr 54/6	16-62	III	23	śląd osadnictwa, nowożytność
337.	Wielochowo dz. geod. nr 22/7	16-62	IV	24	osada, nowożytność
338.	Wielochowo dz. geod. nr 6/5, 9/4	15-62	V	21	śląd osadnictwa, nowożytność
339.	Workiejmy [stanowisko archiwalne, brak lokalizacji]	15-61	I	1	1/ kurhan, epoka brązu 2/ kurhan, wczesna epoka żelaza

340.	Workiejmy dz. geod. nr 37/13	15-61	II	2	cmentarzysko kurhanowe, epoka brązu
341.	Workiejmy dz. geod. nr 3174	15-61	III	3	grodzisko, wczesna epoka żelaza rejestr zabytków nr C-066
342.	Workiejmy dz. geod. nr 98/1	15-61	IV	5	1/ ślad osadnictwa, epoka kamienia 2/ ślad osadnictwa, wczesna epoka żelaza 3/ ślad osadnictwa, wczesne średniowiecze 4/ ślad osadnictwa, średniowiecze
343.	Workiejmy dz. geod. nr 96/3, 134/5, 200	15-61	V	6	1/ ślad osadnictwa, epoka brązu 2/ ślad osadnictwa, wczesne średniowiecze 3/ ślad osadnictwa, średniowiecze
344.	Workiejmy dz. geod. nr 4/34	15-61	VI	7	ślad osadnictwa, średniowiecze
345.	Workiejmy dz. geod. nr 76, 78	15-61	VII	9	osada, nowożytność
346.	Workiejmy dz. geod. nr 81/5	15-61	VIII	10	ślad osadnictwa, nowożytność
347.	Workiejmy dz. geod. nr 121/2, 127/5	15-61	IX	11	ślad osadnictwa, nowożytność
348.	Workiejmy dz. geod. nr 4/34	15-60	X	27	1/ ślad osadnictwa, pradzieje 2/ ślad osadnictwa, nowożytność
349.	Workiejmy dz. geod. nr 4/24, 4/25, 4/26, 4/27, 4/30, 4/31, 4/32, 4/33, 21	15-60	XI	28	1/ ślad osadnictwa, średniowiecze 2/ ślad osadnictwa, nowożytność

350.	Żytowo dz. geod. nr 9/6, 12/2	15-62	I	5	1/ ślad osadnictwa średniowiecze 2/ osada, nowożytność
351.	Żytowo dz. geod. nr 13/10, 14/14, 14/16, 14/18, 14/19, 14/20, 14/21, 14/22, 14/23, 14/24, 15/20, 15/25, 15/26	15-62	II	6	1/ osada, wczesna epoka żelaza 2/ osada, nowożytność